

HÍD

Irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

2

2

FEBRUÁR

HÍD
IRODALMI,
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXVIII. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ACS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

123	VUKOVICS GÉZA A KULTÚRA FELSZABADÍTÓ SZEREPE
135	BORI IMRE KRÚDY GYULA „NAGY ÉVTIZEDE”
151	SZEMLÉR FERENC VÉGTELEN RÓZSA
156	TOLNAI OTTÓ NULLÁS LISZT — 3
166	SZALMA JÓZSEF SZÓTÖRÉSEK
170	BÁLINT BÉLA ÖNMEGHÍVÁS
176	ĐORĐE SUDARSKI RED VERSEI
181	BORISLAV PEKIC TÁBORNOKOK
215	DR. DANILO KECIC A SZABADKAI ÉS SZABADKA KÖRNYÉKI FORRADALMI MUNKÁSMOZGALOM 1938-TÓL 1941-IG

---

a társadalom kérdez

---

a kultúra felszabadító szerepe

JEGYZETEK A X PÁRTKONGRESSZUSRA ELŐKÉSZÍTETT
ESZMEI-POLITIKAI PLATFORMRÓL

A KOMMUNISTA SZÖVETSÉG POLITIKÁJA ÉS FELADATAI
A KULTÚRÁBAN ÉS A TUDOMÁNYBAN)

VUKOVICS GÉZA

Ha csak miattuk okolnánk meg művelődéspolitikánk kiterelvényesedését, érdemtelenül megtisztelnénk azokat, akik alattomban sanda gyanúval fogadják a X. pártkongresszusra előkészített eszmei-politikai platformot, hogy lám csak, megint újabb pálfordulás a láthatáron. Valójában saját magunk miatt, választ keresve öngazgatású társadalmunk kiteljesedésének számtalan elméleti és gyakorlati kérdésére, újítjuk meg, gazdagítjuk, illetve marxi megfogalmazásban: „magasabb szinten újratermeljük” elméletünket, persze, a valóság valahány tapasztalatától kiokosítva.

A félreértések elkerülése végett nyomban le kell szögezni, hogy semmit sem kell megtagadnunk vagy elvetnünk abból, amit tizenhat évvel ezelőtt pártprogramunkban lefektettünk, hála a marxista betájolásnak, amely az alapirány dialektikus megjelölésével tartósan meghatározta haladásunk útját. Tanúsítja ezt a program megfelelő kitétele:

„A Jugoszláv Kommunista Szövetség eszmei harca meggyorsítja az eszmei felépítmény fejlődését, és elősegíti az alkotóerők felszabadulását a tudományban és a művészetben. A Jugoszláv Kommunista Szövetség azt a nézetet vallja, hogy a tudomány és a művészet annál jobban megfelel a haladás tényleges érdekeinek, minél merészebben lát hozzá, mindegyik a maga módján és a maga eszközeivel, hogy felfedje és megismerje az igazságot a természetről és a társadalomról, az emberről mint társadalmi lényről, az ember viszonyáról a természet és az emberi társadalom bonyolult problémái iránt, és egész szellemi alkatában magának az embernek problémái iránt — s ezért sikraszáll az alkotás tényleges szabadságáért a tudományban és a művészetben. A tudomány és a művészet társadalmi feltételezettségéből és nagy szerepéből kiindulva, a Jugoszláv Kommunista Szövetség egyúttal elutasítja a tudomány és a művészet társadalmi szerepéről alkotott marxista nézetek mindenféle pragmatikus elferdítését, valamint a tudománynak és a művészetnek a napi politikai érdekek eszközévé való degradálását. A Jugoszláv Kom-

munista Szövetség egyúttal síkraszáll az olyan 'elméletek' ellen, amelyek a szabadság elvonatkoztatott értelmezése nevében tulajdonképpen megszüntetik a tudományos és művészi alkotás igazi szabadságát, és gyakorlatilag reakciós politikai irányzatoknak rendelik alá. A következetesebb szocialista társadalmi viszonyok és a szocialista demokrácia fejlődése hazánkban megköveteli, hogy a Kommunista Szövetség eszmei szerepe ne legyen a dogmatikus ítélőbíró szerepe a tudományos és művészeti irányok, iskolák és stílusok tekintetében."

Időközben azonban sok minden felgyülemlett. Részint eltávolodtunk attól, ami mellett hitet tettünk, részint meg az életfolyamatok új dolgokat vetettek felszínre, amelyekhez ismét ki kellett alakítanunk hozzáállásunkat. Alapjában véve ez a magyarázata annak, hogy a program néhány idevágó oldalát vaskos füzetrel kellett kiegészíteni, amely részletekbe menően kifejti a Kommunista Szövetség politikáját és feladatait a kultúrában és a tudományban. Tekintet nélkül arra, hogy az eszmei-politikai platform magán a kongresszuson, illetve a megelőző vitában bizonyos módosításokon esik-e át, minden lehetséges kisebb-nagyobb csiszolás előtt is mélyenszántó felmérése ez az eddig kialakult helyzetnek, és szabatos leltára a teendőknak.

A terjedelmes szövegnek megvan a kulcsmondata, amely dióhéjban adja lényegét: „Amilyen mértékben úrrá válik élő és holt munkájának gyümölcse és az egészében vett társadalmi újratermelés fölött — az új alkotmányos megoldások alapján — a munkásosztály úrrá lesz a kulturális és tudományos fejlődés feltételeim és lehetőségeim is, ha nincs meg a kapcsolat a munkás jövedelme és kulturális igényei között, nem alakulhat ki a kapcsolat egyrészt a munkásosztály, másrészt a tudomány és a kulturális alkotótevékenység között sem."

Azáltal tehát, hogy gyökeres változásokat hajtunk végre a termelési viszonyokban, amelyeknek biztosítaniuk kell a munkásosztály döntő szerepét az egész társadalmi újratermelési rendszerben, alapjában megváltoztatjuk a kultúra és a tudomány társadalmi helyzetét, közvetlenül bevonjuk mindkettőt az öngazgatású szocialista viszonyok szétágazó rendszerébe. Nem egyszerű, nem egykönnyen megvalósítható folyamata ez annak, hogy a kultúra, a tudomány megszűnjön önálló szektornak, illetve elkülönült részterületnek lenni. Ha ugyanis törekvésünk, célunk a marxi látomás „teljesen felszabadult, totális embere", aki a javakat létrehozza, dönt annak felhasználásáról nemcsak az anyagi, hanem a szellemi szférában is, méghozzá nem a pusztá rendelkezés, irányítás, hanem az elsajátítás sokértelmű tényével, akkor végérvényesen elejét kell vennünk a véletlenszerűségnek, amely a művelődési értékek egyszerű halmozását gyakran öncélúvá tette.

Értünk el jelentős, mondhatni világraszóló eredményeket, mint azt a platform is felsorolja; ennek tagadása, elvitatása a mindennel való elégedetlenség zsákutcájába vezetne bennünket. A baj ott kezdődött, amikor a mennyiségi gyarapodást önmagától nem követte, de nem is követhette minőségi átalakulás. Értjük ezen azt, hogy a kultúra, tudomány mint szellemi erőforrás nem volt eléggé általános törekvéseink egyik lényeges mozgatója, sok vonatkozásban pedig különálló, a dolgozóktól elidegenült területté vált.

Kiderült, amit egyébként a marxizmus már régen megállapított, hogy a szellemi javak egyszerű termelése és üzletszerű vagy atyáskodó szét-

osztása, adagolása nem vezet az ember egyetemessé válásához, kiteljesedéséhez. Mindkét vonatkozásban elég sok példát találhatunk nálunk is, még inkább a nagyvilágban, amelyet gyakran fenntartás nélkül utánzunk. Láthatjuk akár azt, hogy a kultúrát tömegeikként állítják elő — a semmiképpen sem tagadható értékek mellett —, és a legalantasabb izlést szolgálják ki vele. Ez történik az olyan társadalomban, amelynek „mórális eszménye a munkás, aki bérének egy részét a takarékpénztárba teszi, és e kedvenc ötlete számára még egy szolgálai művészetet is előtalált” — mint azt Marx még annak idején gúnyosan megjegyezte. A másik változat meg a dolgozónak óvatos, beosztásos ellátása a kultúrával, egy arra hivatott réteg gondoskodásaként, amely akár a legjobb szándéka ellenére is elsősorban a művelődés objektumának tekinti az embert, s csak meghatározott hierarchia és elővigyázatosság szempontjai szerint szubjektumának is, bármennyire is hangoztatja, és éppen az ő nevében — szabadságát. Pedig, hogy ismét Marxra hivatkozzunk, „a szabadság csak azt jelentheti, hogy a társadalmasult ember, a társult termelők ésszerűen szabályozzák, közös ellenőrzésük alá vetik a természettel való anyagcseréjüket... csak ezen a fokon esik egybe az öntevékenység az anyagi lélettel, ami megfelel az egyének teljes egyénekké való kifejlődésének, és ekkor felel meg egymásnak a munka átváltozása öntevékenységgé, és az eddig feltételektől megszabott érintkezés átváltozása az egyének mint olyanok érintkezésévé”.

Az idézetés egyébként azzal a megfontolással történik, hogy a dolgok helyretevését a marxizmus elmaradhatatlan visszahonosítása is nyomon követi. Ha ugyanis jegyzékbe vesszük mulasztásainkat, mint azt következetesen megteszi a platform is, súlyos kihatásában jelentkezik a marxista tanítás beszűkítése, aminek egyik furcsa, de sajátos jellegzetessége pl. az is, hogy az utóbbi évek folyamán sokkal több vallási tárgyú iromány látott nyomdafestéket, mint ahány marxista forrásmű vagy eredeti alkotás hagyta el a sajtót. Innen ered az is, hogy a Kommunista Szövetség, szükségszerűen mellőzve a marxizmus monopóliumát, szükségtelenül lemondott annak hegemoniájáról. Pedig erre mindaddig óhatatlanul szükség lesz, amíg a munkásosztály önmagát felszabadítva meg nem szünteti az osztálytársadalmat, éppen azért, hogy a társadalom minden részét kiegyenlíti önmagával. Vagy mint Marx megfogalmazta: „Ha a proletariátus győz, ezzel korántsem lett a társadalom abszolút oldalává, mert csak azáltal győz, hogy megszünteti önmagát és ellenkezőjét... de nem szabadíthatja fel önmagát anélkül, hogy meg ne szüntetné saját életfeltételeit. Nem szüntetheti meg saját életfeltételeit anélkül, hogy meg ne szüntetné a mai társadalom összes embertelen életfeltételeit, amelyek az ő helyzetében összpontosulnak.”

És ha ennek — a szilárd meggyőződésünk szerint — öngazgatású folyamatnak nem szervesen egybeforrott tényezője a kultúra, a tudomány, akkor eleve bajok keletkeznek, legelőbb a művelődés területén, mint azt a mi esetünk is ékesen bizonyítja. Jól tudjuk, milyen következménnyel járt, amikor megengedtük, hogy a marxizmus csak egyike legyen az életünkben érvényesülő elméleteknek. Észérveink lankadása, ideológiánk megrekedése tág teret nyitott a mindenféle idegen nézet térhódításának. Nyilván nem lennénk marxisták, ha nem vallanánk be, hogy ezt jórészt lehetővé tette a művelődés bázisában bekövetkezett nagymérvű anyagi-szervezési tévelygés is.

Mivel azonban a munkásosztály el volt idegenítve a többletmunka és a társadalmi felhalmozás tetemes részétől, a kultúra és a tudomány is lassan szabadult meg az állam közvetítésétől, „nehezen vonta ki magát az etatista-adminisztratív viszonyok és a költségvetési finanszírozás hálójából”. Az etatizmusra jellemző adminisztratív-hierarchikus viszony, valamint a technokratizmus és bürokratizmus mesterségesen szétválasztotta a dolgozót és a kultúrát, tudományt. Ebből, meg a marxizmus elhanyagolásából és visszaszorításából kifolyólag uralkodhattak el ezen a fontos területen a munkásosztálytól idegen nézetek, elméletek. Ez lett a táptalaja a liberalizmusnak, az újbalos felfogásoknak, a polgári szemléletnek, a nacionalizmusnak, az elitizmusnak.

Ennek velejárója volt, hogy a kultúra, tudomány vívmányainak mennyiségi gazdagodása voltaképpen minőségi elszegényedéshez vezetett. Banálisan hathat ismételten hangoztatni, de nem hunyhatunk szemet fölötte, hogy az írástudatlanság megállapodott „szintjétől” egy tapodtat sem mozdultunk el. Az olvasók számát csak a természetes népesedés növelte, s nem könyvkiadásunk termékeinek hathatós terjesztése, népszerűsítése. Gomba módra szaporodtak a mindenféle kulturális és tudományos intézetek, intézmények, de többnyire bezárkóztak fellegráukba, csöppet sem izgatva magukat azon, hogy látogatottságuk elenyésző, hatókörük roppant korlátozott, elsősorban azért, mert soha senki sem kérte számon tőlük komolyan, hogyan használják fel a költségvetési formában rendelkezésükre bocsátott pénzeszközöket, s mivel viszonzóak a juttatást, kinek állítják össze munkatervüket, műsorukat. Öngazgatású ellenőrzésük még legutóbb is abban merült ki, hogy irányítószerveikbe bekerültek a közvetlen termelők képviselői, de még nem közvetítve teljes érvényűen megbízóik igényét, mondhatni rendelését.

Hasonló mozgások hozták magukkal az amatőrizmus, a művelődési öntevékenység pangását. Az intézményesített kultúra formális fejlődése elvonta az anyagi lehetőségeket a minden szintű, és persze, színvonalas műkedveléstől, mint a dolgozók művelődésének egyik legnépszerűbb és legtömegesebb formájától. A színházak, múzeumok, hangversenytermek, képtárak, könyvtárak és hasonlók látogatottságának megállapodása vagy lassú növekedése alig változtatott a meglévő arányokon, illetve azon, hogy a kulturális javak fogyasztóinak listáján legalul vannak azok, akik a gyakran ellenőrizetlenül, sőt felelőtlenül felhasznált eszközöket előberemtették.

A nemzeti és nemzetiségi kultúrák lendületesen fejlődtek, sok esetben azonban csak egymás mellett és nem egybefonódva. Szorosabb kapcsolatot tartott fenn például Ljubljana Béccsel, mint Szkopjeval, többször járt Zágrábban a trieszti színház, mint a belgrádi, többet fordítottak le szerbhorvátokra a perzsa irodalomból, mintsem a hazai albán termékből.

A folyóiratokból, lapokból, általában a tájékoztatási eszközökből úgyszólván kiveszett a marxista kritika, a béketűrő semlegesség jegyében semmilyen ellenállásra sem talált az irodalom, a filmművészet, a filozófia, a társadalomtudományok stb. terén megnyilvánuló elvtelenség, sőt ellenséges magatartás, a szocialista erkölcsi értékek, a humanizmus, vívmányainak becsmérlése, nyilvános gyalázása. A tudomány a tudományos dolgozóké, a kultúra a kultúrmunkásoké, a művészet a művé-

szeké jelszó közkeletű lett, s rendkívül kedvezett a begubózásnak, annak, hogy a csoportérdek, a kéz kezét mos politikája gyökeret verjen.

Műndez visszahatótt a művészetekre, az alkotómunkára is. A szellemi életnek ezt a rendkívül érzékeny, kényes területét körülbástyázták az egyoldalú esztétizálással, elkülönítették az alkotási szabadság válaszfalával, eltorlaszolták a céhjellegű gondolkodásmóddal. Elméletek születtek, illetve egyszerűen idegenből hozzánk kerültek az elit- és tömegkultúráról. Ezek az elméletek aztán máról holnapra anyagi erővé váltak. A kinek-kinek a magáét jegyében az „elitművészet” valóságunkat, törekvéseinket kipellengérező, meghazudtoló álműveket produkált, a „tömegművészet” pedig a legalacsonyabb intellektuális és érzelmi szinten igyekezett kiszolgálni az ún. nagyközönséget. Így terjedt el az üzleti szellem legnagyobb diadalára a ponyva, a giccs, a kommersz-erotika.

Elsikkadt a művészet marxista értelmezésű, osztályszempontú elbírálása is. Kihagyott a kritika, jobban mondva egyoldalúvá vált. Elveszett a műfaji, tartalmi, stílusbeli méricskélésben, szóvirágosan lombosodott, magas polcra szemlélve és nagyvonalúan megtúrva az olyan alkotást, amely éppen az alkotási szabadság örvén veszélyesen ideologizál, s valójában feketehullámos háborgásával sokkal, de sokkal több téveszmét, ellenséges ideológiát hirdet, mint amennyi „esztétikumot, értéket” tartalmaz.

Szokássá vált a köpönyegforgatásra emlékeztető stílusváltoztatás, meddő külföldi kísérletek majmolása, idegen vadhajítások erőszakos elplántálása a mi más összetételű talajunkban. Az történt valójában, hogy az alkotási szabadság nem egy esetben kisajátított szabadság lett: a klikkekhez tartozó kiadóházi szerkesztők, a hűsös fazékhoz közelebb álló díj- és jutalomosztók sajátosan értelmezett előjoga. Ennek megfelelően divatosá vált a mindent célzatos kritizálásnak alávető újaboldaliság, az önkényes ítélkezés, a durva elmarasztalás, lefokozás stb. Fátma született az alkotási szabadságról, amelyet mindenki veszélyeztet, aki másképpen gondolkodik, főleg ha megpróbál a marxizmusra hivatkozni. A holmiféle osztályszempont, elkötelezettség az ironia és megvetés célpontja is lett, mintha nem létezne Picasso Guernicája, Ady ostorozó költészete, Hegedusié szociális jegyű festészete, Bartók népi talajú muzsikája, Krleža irodalmi kiállása és hitvallása.

Az alkotás és a vele járó szabadság sarkalatos tétele a művészetnek, mint a kultúra legközvetlenebb, leghatékonyabb, legátütőbb erejű ösztetevőjének, ezért kissé behatóbban foglalkozunk vele, éppen a pártplatform meglátásai nyomán. Legelőbb tisztában kell lennünk azzal, hogy az alkotás minden emberi tevékenység része, így nemcsak a művészetek kizárólagos tartozéka. Kissé szabadon fogalmazva, mindenki, aki javakat termel — anyagiakat vagy szellemieket —, a maga módján alkot, és azt, amit létrehoz, az szabad vagy korlátozott tevékenységcsere jegyében átválthatja arra, amire éppen szüksége van. Az öngazgatás útján haladva éppen erre törekszünk, ezért célunk, hogy minél több ember minél közvetlenebbül kicserélhesse javait a kölcsönös jogokat, szempontokat, követelményeket egy nevezőre hozó érdekközösségek útján. És hogy ez minél zavartalanabbul, minél könnyebben és célszerűbben végbemehessen, egyszerűen az kell, hogy mindkét érdekelt fél — akár fogyasztóként, akár kínálóként lép fel — megfelelő igényt

alakítson ki, színvonalas követelményével jelentkezzen és egyúttal olyasmit hozzon létre, hogy annak a legnagyobb keletje legyen.

Ez az egyszerűsítés félreértésre adhat okot, azért mindjárt leszögezzük, hogy egyáltalán nem könnyű annak a szakadéknak áthidalása, amely a fogyasztók tömegét és a termelőket egymástól elválasztja. Ezt a tartós és sok fázadozást igénylő folyamatot elnevezhetjük a művészeti élet öngazgatású demokratizálásának, ami azonban nem abból áll, hogy a művészetet a széles rétegek látókörére szűkítsük, hanem sokkal inkább abból, hogy valahány réteg látókörét mielőbb bővítsük. Ez persze azt sem jelenti, hogy a közérthetőség a művészet rovására mehet, hisz feltétlenül nyeresége a közönségnek, művésznek egyaránt, ha a színvonalas, tartalmas, igényes alkotás a széles tömegek által is könnyen elsajátítható formanyelven tud megszólalni. Bár az sem vitatható, hogy voltak és lesznek értékes műalkotások, amelyek őszinteségük, kifejezőerejük, humanizmusuk, hiteles valóságboncolgatásuk ellenére is, úgymond, érthetetlenek a szélesebb közönség előtt. Kérdés azonban, hogy ez a művész vagy a közönség szempontjából veszteség-e, valószínűleg mindkettő számára, jöllehet Marx is lejegyezte, hogy „a zeneietlen fül számára nincs értelme a legszebb zenének sem”.

Egyébként nem is ez a leglényegesebb, hisz mindig voltak és lesznek művelt emberek is, akik egyéni hajlamuk, vonzódásuk szerint az egyik művészetet, műfajt kedvelik, a másikat meg nem. Mindenesetre óvakodni kell a gyors ítélkezéstől, hisz magának a kultúrának értelmezése sem egyszerű, s nemcsak a művészetek művelésében, élvezésében merül ki, hanem kiterjed az életstílusra, a munkakörülményekre, mindarra, ami az ember magán- és társadalmi tevékenységéhez tartozik. Így a színházlátogatás pusztá ténye nem muszáj hogy maradéktalan megnyilvánulása legyen a kulturáltságnak, vagy hogy az ökölvívómeccs megtekintése a kulturátlanságnak.

Mindebben a sorsdöntő az, hogy a munkásosztály történelmi elhivatottsága alapján milyen viszonyok alakulnak ki az emberek, a termelők és a nemtermelők között; létrejön-e egyebek között a kultúra öngazgatású társadalmisításában az a helyzet, hogy a kultúra — művelőinek és élvezőinek közös érdekében — a munkásosztály felszabadító küldetésének szolgálatában áll, mint annak elválaszthatatlan része, szerves kiegészítője. Ezeknek a viszonyoknak a rendezése a fordulópont, nem mellőzve nyilván annak tartalmát, színvonalát stb., ami e viszonyokat kitölti.

Ebben a vonatkozásban az alkotási szabadság és vele kapcsolatban a művészetek szerepe is új vetületben jelenik meg: mennyiben teszi lehetővé a munkásosztály, általában a dolgozók, végső fokon pedig az ember tárgyi és szellemi elidegenülésének megszüntetését, teljes felszabadulását. Ha így tekintünk a folyamatokra, akkor valójában nincs is általános, korlátlan (alkotási) szabadság. Jobban mondva, szüntelenül harcolni kell érte, hogy ne legyen egységes vélt vagy megkaparintott kiváltsága, hanem minél általánosabb vívmánya az embernek. Valójában annyi van belőle, amennyit az egész társadalom megengedhet magának, attól függően, hogy anyagi fejlődésének, az eszközökkel való rendelkezésnek és az emberek közötti viszonyoknak milyen fokát érte el. Ha őszinték akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy a minden rendű és rangú szellemi alkotóknak ez ideig is több szabadságuk volt, mint az anyagi javak ter-

melőinek, akik azzal sem rendelkezettek szabadon, amit az anyagi szférában létrehoztak, hát még azzal, amit tőlük elvonva a szellemi szférában, sokszor érdekeik ellen, felhasználtak.

Talán nem hat frázisként, hogy a művésznak, mivel még mindig több a szabadsága, mint a termelőnek, alkotásában a munkásosztály mellé kell állnia, őt kell szolgálnia, annál inkább, mert köztudomású, milyen felelősségteljes küldetése van. Ezt kell benne tudatosítani, kibontakoztatni, magasabb szintre emelni éppen a szellemre serkentően ható műalkotással is.

Egyébként is a társadalom senkit sem kényszerít, noszogat, hogy művészeti alkotással foglalkozzon, de ha már valaki, tehetsége, ösztöne, világnézete, kötelességtudata, megértése alapján, erre önként vállalkozott, nagyon jól kell tudnia, megfontolnia, milyen szerepet kell betöltenie. Új művelődéspolitikánk keretében pedig, az érdekközösségen át építve szoros kapcsolatát, tartalmasabb viszonyát, maga is részévé válik a munkásosztálynak, amely ezáltal is magasabb szinten feloldódik a társadalom egészében. Így az író, festő, tudós, színész, nevelő maga is termelővé válik. Semmiképpen sem abban az értelemben, ahogy a tőkés rend paradoxonaként az egyébként a nemtermelők kategóriájába tartozó művész, alkotó, éppen a sajátos gazdasági-társadalmi viszonyok következtében botcsinálta termelővé válik, mint azt Marx lángesze felfedte: „Az író nem annyiban termelőmunkás, amennyiben eszméket termel, hanem amennyiben az írásait kiadó könyvkereskedőt gazdagítja, vagyis amennyiben egy tőkésnek a bér munkása... Ámbár a tanulók szempontjából a tanítók nem termelőmunkások, vállalkozójuk szempontjából azok. Ez tőkésüket az ő munkaképességükre cseréli át, és meggazdagodik a folyamat révén. Ugyanígy áll a dolog a színházi, szórakoztató üzemi stb. vállalkozásoknál.”

A mi körülményeinkben más elképzelés szerint lesz a szellemi műves termelőmunkássá, és pedig a sokszor politikai jelszókként pufogtatott érdekközösségek révén, amelyek értelmezésében gyakran hiányzik az ezzel kapcsolatos mélyebb meglátás. A dogmatikus, bürokratikus, etatista hozzáállás ugyanis ebben is csak újfajta sablont lát, amelynek keretében a művészeti tevékenység, az alkotás és általában a kultúra meg a tudomány pénzeléséről döntenek, az oda delegált közvetlen termelők asszisztálásával, akik érdekében, nevében továbbra is azok beszélhetnek, akik a művelődéspolitika választottjainak tartják magukat, sőt jogot formálnak arra, hogy belátásuk szerint beskatulyázzák a művészeti, a kulturális és tudományos alkotást, amely a meg nem nevezett állítólagos új igény szerint parlagon „közérthető” kell hogy legyen, továbbá nem bírálhat, nem okozhat problémákat, sőt szükségszerűen megszépíti a valóságot is.

Ezzel szemben a platformelvek igen világosan kimondják, hogy a művészet, a tudomány akkor halad társadalmi forradalmunk irányvonalán, akkor jár el pártunk célkitűzéseinek szellemében, ha a természettel, az emberrel, a társadalommal és annak ellentmondásaival kapcsolatos igazságok bátor és pártatlan kutatása megfelel a munkásosztály legmélyebb és távlati érdekeinek. Csakis így érhetjük el azt a marxí víziót — ennek valószínűsége mindinkább beigazolódnik —, amely az emberiség eddigi előrehaladásában létrejött kényszerű munkamegosztást és annak következményeit, éppen az anyagi és szellemi munka elkülönülése tekinteté-

ben is véglegesen kiküszöböli. „A kommunista társadalomban viszont, ahol mindenkinek nemcsak egy kizárólagos tevékenységi köre van, hanem bármely tetszőleges tevékenységi ágban kiképezheti magát, a társadalom szabályozza az általános termelést, és éppen ezáltal lehetővé teszi számomra, hogy ma ezt, holnap azt tegyem, reggel vadásszam, délután halásszam, este állattenyésztéssel foglalkozzam, ebéd után kritizáljak, ahogy éppen kedvem tartja — anélkül, hogy vadásszá, halásszá, pásztorrá vagy kritikussá válnék.”

Nagyon messze van még tőlünk „a szabadságnak ez a birodalma”, de érdemes küzdeni, hogy megvalósuljon. Más úton egyébként nem is haladhatnánk. Ha pedig így van, és másként nem is lehet, akkor a művészetnek, az alkotási szabadságnak a kiteljesedése a végső cél, nem pedig szűkítése, és pedig annak jegyében, hogy a több kultúra, több tudás, több vívmány — elterjedése folytán — anyagi erővé válik, egyik lényeges rugójává a termelésnek, az avatott ömögazgatásnak s általában az egész társadalmi fejlődésnek. Éppen azért, mert ilyen döntő szerep hárul rá, nem maradhat elszigetelten, eszmei beállítottság, azaz marxista ideológia, osztályszempontú irányvétel nélkül, semmiképpen sem lehet a visszahúzó erők, az ösztönösség, az elvtelenség szabad prédája.

A platform is, miután az eddigi tagadhatatlan sikerek mellett felsorolja a baklövéseket, gyakran nagy horderejű hibákat, elvi síkon nyúl a feladatokhoz. Tükre valóságunknak, amelyben mindenkinek meg kell látnia önmagát és további megbizását. Ezért a lehetőségeket, eshetőségeket felsorolva nem ad receptet téziseinek konkrét alkalmazására. Szabatosan megemlíti csak, mi mindent lehet és kell elérni a művelődéspolitikában. A kiindulópont a társultmunka-szervezetek művelődési akcióprogramja, a dolgozók kulturális igényeinek, lehetőségeinek kialakítása céljából. A további módzatok pedig: a kulturális intézmények megnyílása a társadalom előtt, legelőbb az érdekközösségek útján, az öntevékenység felkarolása és serkentése, új művelődési központok létrehozása, nem utolsósorban falun; az ifjúságról való nagyobb gondoskodás, a művészeti egyesületek új rendeltetésű átállása, eszmei tevékenysége; az alkotás, kutatás igazi értékeinek ösztönzése; a marxista bírálat megújítása; a tudomány jobb, hathatósabb megszervezése és a gazdasággal, az iparral való tartósabb, gyümölcsözőbb kapcsolatainak kialakítása; a közművelés kiegészítése közneveléssel és közoktatással és számtalan egyéb teendő.

A kezdeményezésnek, szerepvállalásnak megvannak az adottságai. A platform valójában nagyon is számol az egyéni meglátással, vállalkozókészséggel, emiatt komoly tévedés volna gyakorlati utasításnak tekinteni, illetve gépiesen kivonatolni belőle a „feladatokat”, és ott is erőltetni az olyan tevékenységet, ahol arra semmi lehetőség sincs, ugyanakkor meg elhanyagolni azt, amire minden feltétel megvan, pusztán abból a tényből kiindulva, hogy az előbbi benne van a platformban, az utóbbi meg netán kimaradt belőle.

Egyébként magának a közvitára került párt dokumentumnak volta-képpen csak egy szigorú kikötése van, amely semmiképpen sem mellőzhető, illetve mindenki számára kötelező. Megtalálható ez az alábbi zárszakaszban:

„A tudományos-kulturális és általában véve szellemi munka csak a munkásosztály érdekeinek és alkotó vállalkozásának szerves részeként

juthat érvényre maradéktalanul. Csak az összes szocialista beállítottságú értelmiségi dolgozók fokozott tevékenységével, a munkásosztállyal és élén a Kommunista Szövetséggel lehet utat törni az egyre szabadabb társadalomban, amelyben a kulturális és tudományos alkotó munka megszabadul a polgári világ korlátaiktól, valamint az etatista-bürokratikus viszonyok, a technokratikus monopólium és a piaci ösztönösség által elébetorlaszolt akadályoktól.”

---

a szép keresése

Krúdy Gyula „nagy évtizede”

(Egy pályaszakasz történetének a vázlata)

BORI IMRE

4.

Az emlék természetrajza a Szindbád-történetekben az írói cselek sorában az első helyen áll. Az olvasónak a legelső benyomása ugyanis az, hogy Krúdy ifjúkori emlékeit írja, s mi több, amikor az írás idejéhez egészen közeli eseményről ír, akkor is csak úgy tud szólni, ha valamilyen módon emlékké alakítja, illetve, ha az emlék látszatát tudja adni neki. Ezzel a sajátos illúziótámasztással már az 1890-es években írott novelláiban is élt, holott akkor még az emlék-idő és az írás-idő egybeesett, vagy majdnem azonos volt. Valójában az „egyenes történet” lehetetlenségének a problémájáról van szó a tízes években, melynek felismerési folyamata éppen a Szindbád-történetekben érzékelhető. Írói erényeinek legszebbikéről van itt szó: Krúdy a tízes évek elején már nagyon mértéktartóan és önnön művészete határait (és korlátait) felismerve, nem úzte (mint nagy pályatársa, Móricz Zsigmond), a „cselekményes regény” akkor már elérhetetlen csodaszarvasát, hanem a kor ösztönzéseinek engedelmeskedve, de belső hajlamaira is hallgatva, a „lelki szenzáció” síkjára vitte át a megjelenítést, összekapcsolva, mint már jeleztük, az emlék szerepének átértelmezésével és a lírai kötőanyag angazsált felhasználásával.

A vizsgálódás az emlék kérdésével kapcsolatosan a következő fontosnak tetsző mozzanatoknál állapodhat meg: az emlék valóságos tartalma, az emlék és az élet folytonosságának a kapcsolata, valamint az emléken rejtőzködő boldogságképzet tartalmainak a jelenben érzékelt hiánya, mely későbbi műveiben az élet szertartásnélküliségének a felismerésévé változik.

Az emlék-tartalmak közelebbi vizsgálata jelzi különösképpen, hogy az első olvasói benyomásokra támaszkodó elemzés az írói csel csapdáját nem kerülte el, hiszen közelről sincs akkora szerepe a Szindbád-történetekben az emlékeknek, mint amennyit a novellák felszíne sejtet és fel-

tételezni enged. A Szindbád-émlék ugyanis redukált formájában létezik az írásokban — elannyira, hogy már-már eltárgyasultságáról is beszélhetünk. Erre figyelmeztet az író 1915-ben kelt Tájékoztatója is: „Nem vigasztalta a százhet nő, aki viszontszerette, aki képzelődésében kábult emlékezésbe ringatta, aki mindegyik hozott magával valami újat, alig megérthetőt és sohasem elfelejthetőt: egy hangot, egy mozdulatot, egy illatot, egy furcsa szót, egy sóhajt...” S valójában, a Szindbád-történetek legtöbbszörében az emlék egy hangban, mozdulatban, illatban, szóban vagy sóhajban összegeződik — ezek léteznek csupán a hős tudatában, s még akkor sem tudnak valójában kibontakozni, amikor Szindbád felkeresi emlékeinek színhelyét és megkísérli a valósággal való azonosításukat. „Történetté” nem válnak tehát, az eseményesség lehetősége az emléken innen, a jelenben van és nem az emlék jelezte múltban. Vannak ugyan novellák, amelyekben az emlék terjeszkedni akar, de még az ilyenekben sem tudja epizodikus jellegét levetkezni és a novellakeretet betöltve uralkodóvá válni. Hivatkozunk az 1911-es Ifjú évek című novellára, amelyben az emlék látszólag jelentős szerepet játszik, hogy kitessék az epizódjellegét legyőzni és túlhaladni nem tudó emlék természete: sem a Kacsó-kisasszonyokról szóló bekezdések, sem a púpos fiúnak, Gergely pápának, a tragédiája nem tud felülkerekedni az írásban. Általában nem eseményeket tartalmaznak a Szindbád-émlékek, hanem hangulatokat és a tárgyi világ jelenségeit és tényeit. Szöges ellentét van tehát az emlékezés-inger misztikumuma és az emlék tárgyszerűsége között. Az első Szindbád-utazást elmondó novellában azt olvassuk tehát, hogy „egyszer eszébe jutott, hogy elmegy megkeresni ifjúkora emlékeit”, s amikor az emlék színhelyén van, egy rövid bekezdés elegendő az írónak, hogy rögzítse, mert tulajdonképpen nincs is tartalma: „Szindbád mozdulatlanul állott a Krakói kalaphoz címzett régi fogadó ablakánál, és elmerengett azokon az emlékeken, amelyeket a régi kis hegyi városka látása ébresztett fel benne. Igen, itt volt boldog ifjú, itt volt gyermek... A kerekes kúton, a piac közepén bizonyosan ott van valahol a neve felírva: Itt járt Szindbád, a hajós...”

Egyik jellemzője ennek a szokványos emlékre nem hasonlító emlékezésnek, hogy redukált volta mellett tulajdonképpen nem az emlékezni akaró Szindbád tudatában, hanem tárgyakhoz és személyekhez tapadóan e tudaton kívül, az ún. objektív valósághoz tapadtan létezik. Pontosabb lehet tehát, ha Szindbáddal kapcsolatban nem azt mondjuk, hogy emlékezik, hanem, mert emlékezni akar, utazni kezd, nem az emlékek keresik őt, hanem ő az emlékeket, teljességgel reménytelenül, mert közben a „valóság” is elmozdult, megváltozott, az állandóság motívum ellenére is más, reprodukálhatatlan és megismételhetetlen. És Krúdyt elsősorban ez a „más” érdekli, ezt tudja ábrázolni, nem pedig a hagyományos értelemben vett „emléket”. Tételünk bizonyítására vegyük közelebről szemügyre a Szindbád második útja című, 1911-ben született novelláját és Az ecetfák pirulása című, 1915-ben készült Szindbád-novellát, mert mind a kettő igen beszédes módon példázza részben a kiürült emlék problematikáját, részben azt a tényt, hogy Krúdy nem a múlt, hanem a maga jelenének az írója.

A Szindbád második útja az emlékezés-inger titokzatos jellegének a közlésével indul: „A Hang” emlékezteti egy hegyoldalban fekvő temetőre, mert abban valaki fekszik, kinek Szindbád egykor tette a szépet. „Útja

most egy alföldi akácfás városkába vezette, ahol a temető a dombon volt, amely dombot a nagyzózó kisvárosiak hegynek neveztek. Nyár volt akkor, és harmatos volt az éjszaka. A kis vasúti állomás pislogó lámpásaival csakhamar elmaradt Szindbád mögött, amint felöltőjébe burkolódzva, hosszú, álmodozó lépésekkel megindult az akácfák között, a homokos úton...” Ilyen bevezető után, paradox módon, a novella nem az egykori látogatás emlékét mondja el: a történet az új, az emlékezni akaró Szindbád alakja köré fonódik, az akkor és most, illetve a most és akkor idősik váltásokkal az emlékeknek csak részletei tárulnak fel, mert teljességét nem tudja reprodukálni: „Akkor csak homályosan, alig észrevehetőleg állott helyén a torony... Az emlékei nyomán ma szinte utánozni szeretné akkori régi lépéseit, és erősen gondolt arra, hogy mi járhatott a fejében akkor, akkor, midőn itt jött az akácos úton. De már semmi sem jutott eszébe a régi gondolatok közül, csak maga a tény, hogy levelekben (amelyeket azóta elégetett) megállapodott egy fiatal leánykával, hogy éjjel egyszer felkeresi...” Az egykori emlékből csupán az esemény pár mozzamata maradt: „sohasem látott barna árnyék a leányajak felett”, a táncterem görbe padlójának képe, a csizmák és cipők kopogásának a hangja, a fiatalasszonyok fehér ruhájának a színe és az izzadságnak a szaga. S mindez azért, mert a leány kancsal volt, és „ez a kancsisága a lánykának akkor még öntudatlanul igézte meg Szindbádot, később, évek múltával már sokkal öntudatosabban közlekedett a kancsal nőkhöz...” S ismét tárgyyszerű, pontos információk következnek, most az egykori esemény helyszínéről. „Tíz lépésnyire egy hidacska van, balról egy öreg körtefa áll villámsújtottan, és a kutyát majd megköti este...” Az ezt követő, majdnem egy könyvoldalnyi szöveg sem a múltat hozza, az akkor és a most-ok váltakozásával halad az író előre, hogy eljusson ahhoz a kertkapuhoz, ahol a leány egykor várta. „Ott volt tehát Szindbád azon a helyen, ahol életének egyik legkedvesebb kalandja történt, és próbált visszavarázsolni valamit a múlt képeiből, érzéseiből, hangjaiból. Nehezen ment az emlékezés, mert egy nagy csók a leány húsos, tapadó, forró, nedves ajkairól útjába állott mindenféle más emlékek. Még a selymes felső ajakra emlékezett, remegő kezekre és a kendő puha kelméjére. És még arra, hogy nagyon sokáig, szinte órákig tartott, amíg kelő ereje és bátorsága támadt ahhoz, hogy a leányt a karjába vegye... És akkor és gyakran eszébe jutott a halott kertész ott a távoli kerti lakban, amint mozdulatlanul és hidegen fekszik az ágyon... Semmire sem tudott visszaemlékezni másra, mint csupán arra, hogy sietve menekült a kertek alatt...” S ismét egy három-négy soros emlékfoszlány az elhagyott lányról, a gyűrött ruháról, a kibomlott hajról, a „gyötrődött arcról, feketekarikás, fájdalmas szeméről”. Aztán már csak információ arról, hogy a leány hamarosan meghalt. A novella zárórészében az emlék elől megfutó, cinikussá vált öreg hősről van szó.

Az ecetfák virulása, amely azonban már a Feltámadás ciklus darabja — következésképpen az emlékező személy váltása is lejátszódott már, hiszen ezekben az elbeszélésekben már arról van szó, hogy Szindbádra gondolnak a nők, s nem Szindbád gondol a valamikori kalandokra, az emlékezésnek ugyanazokat a jellegzetességeit mutatja, amelyeket a korai Szindbád-novellában megfigyelhettünk. A közvetlen írói információkkal kezdődik a novella, s az egykori eseményeket, amelyeknek az emlékezés

burkában kellene megjelenniök, ezek az írói közlések hordozzák, következképpen nem a hősök tudatvilágának a részei, hanem a „világi”, és kívül vannak a hősök érzelmi-gondolati körén is. A majdnem két könyvoldalnvi szövegből megtudjuk, milyen volt az ifjú Szindbád, hogyan alakult „dolga” a szép aranyművesnével, hol voltak boldogok. „A legboldogabbak azonban a Vizivárosban voltak, ahol az aranyművesné egy renenszász-korabeli házban született. A házban nyári vendéglő volt, és az udvaron ecetfák álltak, amelyek csodálatosan pirosodtak, midőn az ősz közelgett, és az elhagyott asztalokon pirosfejű kakas merengett. Piros volt a bor, amelyet a kötényes legény enyhe, októbervégi délután az asztalra helyezett, a vadszőlő már nem bujálkodott a salétromos falakon, Fanny a rozsdás vasrácsú emeletre mutatott: — Ott születtem, Szindbád, ezelőtt harminchat esztendővel...” Ez a pirosban készült táj- és életkép csak a legszebb és a legjellemzőbb, de nem az egyetlen is ebben a novellában, mert a következő oldalakon például ilyen párjával találkozunk: „Fanny jött, fekete kalapkáján bánatosan hajolt meg egy kis madárszárny, a fátyolán hópehely alakú lyukacsok voltak, és fekete kesztyűs kis keze oly gyöngéd volt, mint azok a drága asszonykezek, amelyek legelső fiatalságunkban simítják el az enyhe bánatot homlokunkról. A kék kötényes legény flandriai-vörös somot hozott és rózsás csészében a tejfelt, amely szőlőlevéllel volt letakarva...” Az emlékeknek azonban alig van nyoma, hiszen az aranyművesné, akárcsak a novellák első sorozatában Szindbád, valójában nem tud emlékezni: „— Már gyermekkorom rózsaszínű arcú pásztorait sem látom többé, és a szél sohasem hoz felém zenehangokat. Szeretőim meghaltak, megöregedtek... Istenem, egykor mily boldog megnyugvással gondoltam arra, hogy időm eljöttével csendesesen, derűsen sétálgatok egy öreg katonatiszt oldalán a bátyasétányon! Ma pedig nem tudok ebben megnyugodni...”

Az emlék akkor is fragmentumjellegű, amikor az epizód kikerekedettebb, mint az Éjjeli vendégség címűben, amikor Irma, a „falusi úrhölgy” egy régi szüretre emlékezik, amikor „a faluknak érett szőlő illata volt, és részeg darazsak dongtak az ambituson”, az asszony pedig megverte a cimbalmost. Egészen ritkák az olyan novellák, amelyek egy kezdő vagy egy záróformula révén a megírt emléket emlékként adják elő (Utazás éjjel), a teljesnek tetsző novellák pedig rendre a múltat nem emlékezés-ként tartalmazzák, hanem egy „történt egyszer” fordulattal az anekdota felé indítják, és írói tudásként mutatják, mint a Báléj egy régi fogadóban vagy a Szindbád az állomáson című elbeszélések is példazzák, annak bizonyosságként, hogyha Krúdy közvetlenül történetet ír meg, az anekdotikust megkerülni nem tudja, s a „lelki szenzáció” is érdekességé kénytelen lefokozni.

Az ilyen, zömükben történettöredékek ugyanakkor a tényszerű közlés egy teljesebb vonásrendszerét hordozzák, mintha adatoló szenvedélyű író élné ki bennük a mikrorészletek iránti feltűnő vonzalmát. Nemcsak tárgyias „látásról”, de tárgyias emlékezésről is beszélnünk kell tehát, minthogy a már többször emlegetett lelki szenzációk e tárgyias, realitásokkal telített mozzanatokhoz tapadnak. Nem alkalmazható tehát a hangulat fogalma sem a Krúdy-novellák minősítésekor, ha csak nem jelezzük, hogy a hangulat a tárgyi világ adott pillanatából árad, és szinte független az érzékelő, esetünkben Szindbád vagy hősni, személyétől,

mert a tárgyak konstellációjának a terméke, s ebből következően a világnak a része, s nem az emlékezőé. Nem véletlen tehát, hogy az emléképekben, melyeket Szindbád gondolt, képzelt, álmodott vagy éberren megidézett, amelyekre emlékezett, elsősorban nagyon is pontos, végletesen tárgyias vonások uralkodnak, melyek ismétcsak a hős tudatától függetlenek, szó szerint valóságegységek, s önálló életűek. Joggal tűnődhetett tehát hősünk a Szindbád őszi útja című elbeszélés egyik pillanatában, amikor túl a patakon, „régén halott füzek” mellett megállt, nemcsak azon, hogy egykor ott járt, hanem azon is, hogy „vajon a fák emlékeznek-e rá”.

A Szindbád-novellák mikro- vagy makrojellegű emlék-képeinek tartalmi vizsgálata természetesen nem pusztán tárgyias irányzatosságukat derítheti fel, hanem életképjellegükre is figyelmeztethet, intencióik szerint, mert emlékek, annak a világnak a képét kell tartalmazniok, amelyeket Szindbád egykor élt, s azokat a részleteket, amelyek annak az életnek a kulisszái voltak. A századvégről van tehát az emlék-képekben szó, a Szindbád emlékező idejétől tízesztendőnyi távolságokról, amely, mint jeleztük, már darabokra hullt, és csak részleteit lehet felidézni. Ezek viszont rendre tárgyias jellegűek, és a világ változó változatlanságának a szférájába tartoznak, ment emberekről, szobákról, utcákról, városokokról és tájakról van szó elsősorban, melyekre az emlék után induló Szindbád ráismer — az élet folytonosságának az igazságát tanulva.

5.

Krúdy természetelvé talán egyetlen művében sem ennyire nyilvánvaló, mint a Szindbád-történetekben: az életnek mind állandósága, mind pedig változékonysága ezekben az írásokban az írói figyelem előterében áll, az emlékezőének felszínesebb és közhelyszerűbb értelmezése ellenében, hiszen a novellák legtöbbje nem is hirdet mást, mint az életnek a változékonny voltában is örök állandóságát. Szindbád életének tíz esztendeje, amely emlékké vált múltját jelenétől elválasztja, nemcsak a megváltozott világ oly kézenfekvő tényeire figyelmeztet, hanem a tíz esztendőt áthidaló azonosságra is. Szindbád minden egyes „utazásának” végső tapasztalata is, nem véletlenül, ebben a felismerésben összegeződik, ezt hirdetik a novellák „üzenetei”, az író ideológiájának formájaként, s ebből következnek a Krúdy-írások állandó helyei és képei, az a bizonyos monotonia, amelyet az író egyik sajátos erényeként lehet csak értelmezni.

Az emlékeit megtalálni induló Szindbád általában a természet és a világ egyszer már megismert, látott képére ismerhet, az évszakok ugyanazok az emlékezések idején is, mint voltak tíz esztendővel azelőtt, vagy még régebben, hősünk gyermekkorában. A természet tehát az a világ-sík, amely nem változik, s nem véletlenül kapnak a természetrajzoló részletek oly jelentős terjedelmet a novellákban, motívumaik pedig át-meg átszövik az írásokat, s nyilván az sem, hogy a Krúdy-líra leginkább az ilyen természetképekben muzsikál a legtisztábban, a legszebben. Akkor is, amikor az író a tájat festve panoráma-technikával dolgozik, s olyan esetekben is, amikor a szüret idején dongó darazsak röptét figyel: a világ csak az évszakok változásait mutatja, valójában létezése törvé-

nyeinek engedelmeskedik, éppen ezért ez az egyetlen jelenség a világon, amelyben Szindbádnak nem kell csalódnia, s amely eligazítja „vándorlásaiban”.

A természetnek, pontosabban Krúdy tájképének, szerves része a város-és falu-kép vagy a tájjal együtt létező ház. Hősünknek valójában nincs is módjában kimozdulnia ebből az állandóságból, ahogy azt a Szindbád, a hajós első utazásában már érzékelhettük. Előbb a Poprád, a téli táj rajza idézi ezt, azután a szán. „A főerdész úrnak olyan piros volt a bekecse, mint a forrázott rák színe, akkoriban ez volt a legszebb bekecs a Kárpátok alatt... És íme, a pohos toronymak dereka, amint a völgyből amott kibontakozik, éppen olyan piros színű, mint a régi bekecs volt...” Majd a „völgyben elterülő városka képe”, az utca, ahol valamikor lakott — abban az alakjában, amelyet gyermekként ismert meg. Ez az a világ, amelyről Szindbád tudja, hogy a torony valamelyik gerendáján bizonyosan megtalálná most is a valamikor felírt nevét. S itt van a fogadó is (a fogadók különben Krúdy maradandóság-képzetének fontos elemét képezik!), amelynek egyetlen bekezdésnyi rajza az élet folytonosságát hirdeti. „A fogadós régi ember volt a régi fogadóban — olvashatjuk —: »bizonyára olyan emberekre is emlékezik, akikre már én sem emlékezem«, gondolta magában Szindbád, amint a keskeny csigalépcsőn felfelé botorkált a szobájába...” Tovább fokozódik az állandóság-benyomás azzal, hogy a fogadóban ott függ gróf Lubomírski képe, melyet Szindbád is ismer, s kiteljesedik, amikor a városka asszonyaiban megtestesült maradandósággal találkozik: „Szindbád, a hajós alig csodálkozott azon, hogy a Fritz táncosnjében a telikeblű és világosbarna hajú Annát fölismerte. Igen, ő volt az, Anna: a régi szép, kacér és nevetgélő Anna — vagy legalábbis a leánya...” Mert van a Szindbád-novellák szerelem-képeinek egy sorozata, amelyben az élethelyzet reprodukált folytonossága nyer írói bizonyítást, az Érosznak immár elő-előtörő motívumában. Előbb az emlék-kép szólaltatja meg: Anna „gyorsan levetkőzött, és nem törődött vele, hogy a szomszéd szobából Szindbád lesi őt vetkőzés közben... Ah, a fehér, kerek térdekre íme még most is emlékezik. Igen, igen, abban az időben csak a térdekre és a térdek körüli részekre volt kíváncsi Szindbád a vetköző nőnél, pedig Annának a válla is kerek és fehér volt...” Majd a novella utolsó bekezdéseiben az immár új Annát nézi: „A fehér szoknyácskák, térdcskék, combcskák sejtelmesen villogtak a létra magasában... Szindbád csak akkor, egyetlenegyszer nézett erősen a magasba, midőn Annára, a telikeblű, nevetgélő Annára került a létramászás sora. Akkor elpirulva a magasba nézett, és a gömbölyű térdek, amelyeket látott, erős hullámszásba hozták a véré...”

A leányokban reinkarnálódott egykori szerelmeinek képei mellett a Szindbád-novelláknak vannak még apróbb, állandóságot és folytonosságot hirdető tárgyias formái is — köztük például a fényképész kirakataiban látható képek jelentős szerepet játszanak, mint ahogy a motívumok e körében helyezhető el az a kép is, amely szerint a templomban a nők „a faragott padsorban elfoglalt helyüket, a nagyanyák óta helyükön fekvő imakönyvben az ördög incselkedése elleni imádságot fellapozták...”, itt van a postakocsi és a batár helye (egy ilyennel kapcsolatban hivatkozik nagyanyjának a mondására, hogy „semmi sem változik a világon, még a pündelyes gyerek sem...”), s e körben kap sajátos

jelentést a Krúdy-művekben meg-megjelenő lélekvándorlás-gondolat is (itt pl. a Margit nem jött el címűben van ilyen: „...és olykor sikerült meggyőzni hiszékeny nőket arról, hogy Nagy Lajos budai palotájában egy lovagi tornán vagy a zsidó öldöklések alatt Moszkvában már egyszer találkoztak, látták egymást, sőt szerelmesek voltak egymásba, midőn más név alatt, más testi hüvelyben éltek a földön...”) Krúdy ún. „magyar világában” a felvidéki kisváros és a falu képe jelenti a maradandóság-képzetnek szociológiailag is identifikálható, egységet képező pólusait. A Kárpátok közé szorult kis városok iránti különös vonzalmának életrajzi vonatkozásait tisztázta már a kutatás, elég tehát, ha most éppen az élet folytonosságának, történelmileg évszázadokban számolható bizonyosságának a mozzanatára utalunk, mely igen jellemző eszmei többletét adja ennek az életrajzi adatnak: a változóban az állandóságot jelentik. S ezt a szerepet játssza a Szindbád-novellák faluja is:

„Szindbád mindig szerette a régi falusi házakat, ahol a falakról apja és nagyapja kortársai nézegetnek alá. A vén kályhák mellett üldögélve nagyanyja meséi jutottak eszébe, míg a hegyeslábú varrőasztalka mellett szomorú szemű, szép édesanyja ül, és fehér vásznat varrogat a pirosló alkonyatban. — A cselédek mintha ugyanazok volnának, akik gyermekkorában körülötte forgolódtak. A vén hajdú szakasztott János bácsi. Kár, hogy Miskának hívják. Ám azért bizonyos, hogy rokona vagy valami leszármazottja a hajdani János bácsinak, hisz a magyar urasági hajdúk mind egy nemzetségből valók...” (Szindbád és a színész)

Az emlékezés (kérdését itt le is zárhatjuk, szerepének egészen korlátozott volta hangsúlyozásával és részjellegével. Nem az emlék (még ha ennek alakját is ölti), hanem az emlékebe is foglalt valóság visszaszerzésének, felfedezésének a vágya úzi. Éppen ezért nem is az „eltűnt időt”, hanem a tízes évek modern életében már elvesző valóságot keresi és idézi vissza — oda indulva minden elbeszélésben, ahol még megtalálni vélte: a Poprád partjára, a faluba, a természet képeibe, az ember életének olyan „örök” körébe, mint amilyen a szerelem, s amelyben az élet még szertartás. A „boldog élet” képze, amely az emlék-részletekben is adott, a fenti összefüggésekben kaphatja csak meg jelentőségét, költői és eszmei értelmét is.

6.

A Szindbád-novellák emlékezés-problémája vagy tévútra vezet, ki az író cselének a sugallatára hallgat, vagy, mint láttuk, olyan világsíkra, amelyet a tárgyi világ és az élet folytonosságának a tudata képez. Csak az ezen a síkon mozgó Szindbád bír költői jelentéssel, és csak e síkon talált nézőpontból elemezhető is tovább a Szindbád-kérdés, mind tartalmait, mind esztétikumát illetően, túl immár az alakmás problémáján is. Szindbád ugyanis a modern magyar irodalom első „igazi” hőse, még ha szellemarc csupán, s mint jeleztük, testi mivoltáról alig van információ. Alapjában véve annyit tudunk csak róla, hogy „karcsú, nyúlánk és hajlékony férfiú” volt. „Természetét” azonban megismerhetjük, és szembeállíthatjuk is azzal a világgal, amelyben élni kényszerül, és amelyből elvágódik. Szindbád egy ízlés- és érzésrendszer megtestesülése. viselkedése szinte egyetlen novellában sem mond ellent a róla kialakítható

képnek, mintha Krúdy benne akarta volna a maga „korunk hőst” megformálni: olyan fiatalember történeteit szövi, aki az 1880-as évek legelőjén született, neveltetése tehát még jellegzetesen múlt századi, a novellák írásának az idején immár a negyvenedik évéhez közeledik, ennél fogva valójában már nem is tud alkalmazkodni ahhoz az „új” világhoz, amely századunkban kialakult, s ezért olyan jellembeli tulajdonságokkal létezik, amelyek részben anakronisztikusak, részben pedig „pozitívek” a kor immár negatívvá vált jellem-igényével szemben. Krúdy „világnézetéből” következik tehát Szindbád ódondad s mégis modern vonásainak sora, és ezért kapja a „tükör” szerepét is az emberi értékek nagyarányú devalválódásának a megmutatására, amely századunk első két évtizedében vált véglegessé, és ért meg a pusztulásra. Dzsentrigyermek tehát, aki azonban korán Pestre kerül, és bár ő is „romlott”, mint a kor ifjúsága általában, de magával hoz olyan tulajdonságokat is, amelyek ezt a romlottságot semlegesítik, s ezért külön is mint ifjú kortársai: testet ölthet benne, mi nemzedéke erénye az író szerint, s kifejezheti ezáltal azt a kort is, amelyben él — tagadó gesztusaival. Egyszerre „ó” és „új” ember, aki akár Babits Mihály versével is vallhatna:

„Szerettem mindent, ami új,
szerettem mindent, ami ódon:
úsztam kanyar, gonosz folyókon
táncoltam a részeg hajókon,
némán poshadtam lusta tókon,
szerettem mindent, ami ódon
szerettem mindent, ami új:
bús zene volt a lelkem,
éltem ütemét:
ha meghalok, az Isten
behunyja egy szemét.”
(Naiv ballada)

Nyilván nem véletlen, hogy ez a Babits-vers a Recitatívban van, amely az 1911 és 1913 közötti verseket tartalmazza, azt az időszakot tehát, amely Krúdy Szindbádját is dajkálta. Messzebbről Kosztolányi vershangulatainak a rímei csendülnek fel, azé a költőé, aki azt hirdeti majd, hogy „a céda életet ferd” (Esti Kornél éneke), s megteremti a maga Szindbádját az Esti Kornélban — kézenfekvő analógiákat is kínálva.

Szindbád egy teljes emberi élet tehát, a novellákból kibontható szinte minden jelentősebb mozzanata, kezdve attól, hogy szoptatósdajkája tizenöt éves korában bevezeti a szerelembe, majd a szerelmi iskola esztendein át, amikor Portobányi, „az öreg író” és Kertvényi Nagy Sámuel, a „nyugdíjazott színész” volt a tanítója, a pesti életig, ahol ifjúkora éveit élte. Itt „ifjú hírlapírók és költők” barátja, „regénykönyvek hőse”, a „szép élet rokkantja”, „az ifjúság megromtója” (A szentimentális férfiak), „lion és arslán”, aki harmincéves koráig többet élt, mint nemzedéktársai közül bárki, s elérkezett ahhoz a ponthoz, amikor már elégségesnek tetszett a múlt, az újak helyett a régi szerelmek vagy emlékek, sajátos tetemrehívásként, hogy végül már a nőkre gondolás is fárasza magánosságában, hotelszobákban, és egy szívroham után Majmunka

zárja le a szemét. S míg élete „második felében végigcsinálta fiatalkorát”, halála után, az időtlenségben, hisz az egyik novella szerint háromszázharminchárom éves is, megkezdődik az egykor szeretett nők tűnődéseiben való élete, azoké, akikről halála előtt tudja csak meg, hogy nem voltak hűségesek hozzá, hogy megcsalták már akkor, amikor még ő szerette őket.

A Szindbád-értelmezés egyik kritikus pontja ez a halál előtti pillanatban lejátszódó rádöbbenés: itt mutatkozik meg egyértelműen, hogy Szindbád valójában más, mint a többiek, és romlottsága ellenére különb is női partnereinél, mert ő még tudott „úgy gondolkodni (nőről), mint egy szép, szomorú álomról, amelyben néha felzokog az ember éjszaka, a párnába rejtve arcát”. (Szindbád álma). Kevés ugyanis, ha jellemzőként csak azt emeljük ki, hogy „tizenöt esztendő kora óta a nőknek és a nőkért élt” (Szindbád útja a halálnál), mert az is jellemzi, hogy sok nőt szeretett, de egyszerre csak egyet, s inkább „ráfogások” pótszeréhez folyamodott, de vigyázott, hogy a szerelem ne devalválódjon életében, amiről az is tanúskodik, hogy nem megvásárolni, hanem meghódítani akarta a nőket. Ezért olvashatjuk a következőket: „Mert bár sok esztendeig élt a hajós, mielőtt véglegesen meghalt volna, szerelmeiben mindig örökké és teli szívvel szeretett. Ha egy nőt megölelt, azt hitte, hogy azt halála napjáig szeretni fogja. És lehetséges, hogy így is volt. Mert midőn teliholdas éjszakákon ellebbentek a szeme előtt azok a nők, leányok és asszonyok, akik szíve szerelmét bírták, és akik Szindbádot szerették, a hajós úgy érezte — hogy most is, sok év múltával éppen úgy szereti őket, együtt és külön-külön, mint akkor szerette őket...” (Szindbád titka). Világelve hősöknek a szerelem. „Csak a szerelemben hiszek — vallotta Mitrának. — Jóformán minden azért van a világon, mert férfiak és nők szeretik egymást. Régi iskola ez, de léptenyomon tapasztalom, hogy a férfiak manapság is a nők szemébe néznek...” (Zöld fátyol) Egy másik novellában pedig így vall: „Ámde annyit mondhatok önnek, kisasszony, hogy a szerelem az egyetlen valami, amiért érdemes volt menni-menni, sírni-sírni, élni-élni.” (Sírontúli boldogság) Szükséges, mert jellemző, idéznünk Szindbád „ímáját” is: „Istenem, ott messzi a torony mögött, gondolj néha reám, szegény, bolond férfira, nők lovagjára, mosolyok, csókok, furcsa csiklandozások, szent hazugságok hívőjére. Istenem, engedd meg, hogy virág legyek a kertben, ahol a magányos nők önfeledten félrevonulnak. Éjjeli lámpa legyek a szerelem házában, ahol a nők ugyanazokat a szavakat mondják, gügyögik, sóhajtkák. Zsebkendő legyek, ahová hamis könnyeket sírják. Istenem, kapufélfa legyek csupán, amely mellett a hölgyek könnyű szívvel elvonulnak lovagjuk karján. Istenem, vigyázz reám, hogy sohase kerüljek a nők kezébe!...” (Albert új álláshoz jut)

A szindbádi szerelemben, amelyre is jellemző, hogy vágy és félelem egyszerre színezi, testiség és az „ars amatoria” van együtt — már-már az öncélúság fokán. Szeretartás a szerelem Szindbád tudatában, az udvarlás éppenúgy íratlan szabályok betartásával kezdődik, mint ahogy egy szokásrend írja elő a szakítások módját is, és itt a szerelmi hazugságnak éppen úgy megvolt a helye, mint az őszinte vallomásnak, s elfért benne trubadúr-magatartás és pornográf-képzet (Szindbád őszi útja), és az a különös szenvedély, mely a kancsal nőkhöz vitte. Itt sejlik fel aberrációja, amely a való élettől, a szerelmi kalandtól csak impulzust

vár. Sokszor elég neki, ha „az első megkívánt, várva-várt csókot” megkapja (Szindbád és a csók), hogy szakítson a nővel, majd otthon, a szényegen heverészve „nyomról nyomra kövesse az elmúlt szépséges délután eseményeit”. Ezért mondhatta róla az író, hogy Szindbád „mindig életre-halálra volt szerelmes”, a „könnyű, üres kalandokat sohasem kedvelte” (uo.). Valójában a beteljesülésig tartó udvarlás szertartásmestere volt, álmodozó, szeszélyes és hazug, babonás és áhítatos, templomba járó — aki tudta a nő „régies megbecsülésének” a titkait; amelyek közé az „orgonavirág szagú mondatok”, a „biztos ígéret”, a „heves eskük” és a „könmönfont hazugságok” is tartoztak. Íme, ennek a szerelemnek egy miniatűr képe Az ecetfák pirulása című novellából:

„Miután az aranyművészt sokan ismerték Pesten, találkozásai Szindbáddal izgató titokzatossággal, rejtélyességgel voltak telve. Templomban és báli termekben, a csónakversenyen vagy a császárfürdői elhagyatott sétányon látták egymást; vagy este, néma utcákban állongott a lefüggönyözött batár, és a síkátorból gyors, nesztelen léptekkel jött az aranyművésznő, s kocsiajtó feltárult; máskor a sánta varrónő műhelyébe vezető kanyargó sötét csigalépcsőn váltottak boldog csókot; ismét az alagútnál felugrott a társaskocsira Szindbád, hogy egy percig titokzatosan megszoríthassa az imádott nő kezét; végül a toronyzene alatt, az alkonyati térségen, a Mátyás-templom körül, hátulról megszoríthatta a Fanny karját, miközben régi magyar Mária-ének hangzott a toronyból...”

Ehhez a szerelmi művészetéhez tartozott a szeszély is: Mitrát, a Zöld fátyol hősnőjét, arra kéri, hogy „éjjel, bizonyos órában vonja félre a függönyt ablakán, és a holdfényben ott fog állani... mozdulatlanul, mintha már meghalt volna, és a másvilágról jönne látogatóba”, aztán napokig nem törődött a lánnyal, új hódítással dicsekedett neki, bánatos hangú levelet írt, majd „antik gyűrűt vont Mitrá kezére”. De megtette azt is, hogy felírta egy cédulára, „Milyen jó volt őt szeretni”, majd a Dunába dobta — szinte az indokolatlan tettek hőseit idézve meg. A szerelem tornajellegét is hangsúlyozza Krúdy Szindbáddal kapcsolatban: „Ő lélekvesztőn szeretett elindulni a barátnőjével az ismeretlen vízre, ha sötét fellegek tornyosultak is a látóhatáron, és a szél vésszen fütyült; nem lehet előre tudni, hogy melyikük vész el a tó hullámaiban, de azért menni, menni, nyitott szemmel a veszedelembé...” (Margit nem jött el) Hibátlanul állítja elénk ezt és az ilyen Szindbádot Krúdy 1915-ben írott Tájékoztatójában, mondván, hogy „mindent szeretett, ami hazugság, illúzió, elképzelés, regény”, s szinte litániásan sorolja fel azt, amit Szindbád „szeretett”, kezdve a „női lábtól” a „hőfűvásos időjárásig”, hiszen ebből a felsorolásból ismétcsak az élet szertartásjellegének a dicsérete muzsikál. Ehhez hasonló listát majd csak a szürrealisták készítenek. Mert ismételten Szindbád kételkedésére kell figyelnünk, hiszen míg visszاسírja az eltűnt világ rendjét, túlmutat ízlésében korán is, mert amit szeret, arra majd a következő évtizedekben nyílik meg a nostalgikus emberiség szeme. Helyet kap ebben a vidéki tánciskola és vendégfogadó, az őszi liget, a melankolikus kocsiút, a „harisnyát kötő idős asszonyok sűrűvirágzagú meséi”, a felvidéki kisvárosok még ártatlan polgárasszonyai, de zezugos utcái is, azután a „kezek, hajak, női nevek, asszonyhangok és simogatások”.

Szindbád „másik” lelkében viszont a múlt muzsikál, egészen közel ahhoz a bölcséleti gondolathoz, hogy modern korunk már az ún. „nem élet” évszázada:

„Ah, akkor még érdemes volt élni, mikor titokzatosan lehetett megjeleni éjjel, kertek alatt, ablakot megkopogtatni, gyönyörű szavakat mondani várakozó nőknek: a hajfürtről, a kis fehér kézről és a nyak különös hajlásáról, lángolni, elhervadni és boldogan nevetni, midőn a vonat tovább vitte a városból. Ez volt régen Szindbád, a fáradhatatlan utazó, nők barátja, kisvárosi házakban álmodozó asszonyok lovagja, zárdába lépő szüzek utolsó világi gondolata, öregedő hölgyek reménysége...” (Az éji látogató)

Szindbád ó-lelke mélyén, amelyben az életnek szertartás (értsd: szerves) jellege oly nagy szerepet játszik, a cselekvésre béna egyéniség talál otthonára, amely, minthogy aktivitásban tobzódó századunkba került, a szerelem képzetébe torzította, mi benne több, s a társadalmi ember degradált volta miatt, nem tudott felszínre törni. Feltűnő ugyanis Szindbádnak pusztán csak a szerelemre korlátozott élete a novellákban, amely kívülrekedtségének is a tünete — a dzsentri-lelkiségre mutató módon. Nem érzi magát biztonságban a szerelemben sem Szindbád, hiszen, mint jeleztük, a szerelmi kaland számára csak ihletés, hogy azután a képzelete váljék igazibb „életterévé”, mintegy megtoldva, ami a valóságból nyilvánvalóan már hiányzott. A tett helyett csak nyoma, lelki lenyomata létezik, a „fejlődő kis román”, mit Szindbád annyiszor elkezd, befejezetlen marad a valóságban, de kiteljesedhet az álmodozásban. Szenzibilitása tehát ebbe az irányba fejlődik, s ott, a harmincadik és a negyvenedik életéve közötti időszakban, már abban is hisz, hogy „vannak rejtélyes álmok, álmodozások, amelyek egyszerre két szívet keltenek fel” (Téli út), s arról álmodhat, hogy valamelyik nő álmodik vele (uo.). Az élet részjellegéről az íróban élő felfogás így teljesedik ki s válik a Szindbád-történetek egészének szervező elvévé is, a vágyott, s az immár elvesztett, csak Szindbád képzeletében létező „egész” ihlető szerepével egyetemben.

Szindbádnak azonban nemcsak ízlés- és jellemrendszere, szociológiai is körülírható meghatározottsága van, hanem körtana is. Jeleztük már az álmodozás szenvedélyét nála, de a „beteg” szerelem, ahogy az elmúlt években Kibédi Varga Áron figyelmeztet Krúdy művészetével kapcsolatban, egyéb megnyilvánulási formái is jellemzik Szindbádot. Mert a Szindbád szerelmeinek van az ártatlanságot is tisztelő, álmodozásba merülő formavilágán túl egy másik is: a beteg szerelemé, amelyben az aberrációk sora vonul fel, mintha egy szexuálpatólogiai tankönyv lapjait bogozgatnánk. Mert a Szindbád-novellákban nemcsak szív alakú arcok és nefelejcskék szemek vannak, hanem egy kéjenc élvezeteinek kertje is virul. A kancsal nők iránti különös vonzalma (Szindbád második útjában Irmát pl. így írja le: „Mintha kissé kancsalított volna a szemével, de ez csak akkor lett láthatóvá, midőn erősen a Szindbád szemébe nézett. Az egyik szeme, a bal szeme furcsán, titokzatosan, ingerlően, mintha érzéken mosolygott volna akkor is, midőn a másik szeme komoly, harmatos és méléző tekintetű volt. Ez a kancsisága a leánynak akkor még öntudatlanul igézte meg Szindbádot, később, évek múltával már sokkal öntudatosabban közeledett a kancsal nőkhöz...”), hiszen az ilyen szemnek „izgató és titokzatos játéka van; a női ajk feletti ár-

nyék kiváltotta izgalom; a „mér földjáró csókok” kedvelése mellett számtalan jel mutatja, hogy hősünk fetisiszta és voyeur. Szindbádöt a női harisnyák, a könyökig érő kesztyűk, fodrok vonzzák, s a cipők: a magas sarkú félcipők, a nyergesek, a bennük lévő lábak, bokák. Idézzük fel egyik leírását: „Ugyanakkor kék, fehér pettyes batisztszoknyácskáját megemelte, hogy finom lábai térdig meglátszottak, és kis félcipője, amelynek olyan magas sarka volt, mint a hajasbabának karácsony estve a skatulyában, valamint feszes fekete harisnyája arra készítette Szindbádöt, hogy kimeresse a szemét...” (Utazás éjjel)

Ám nem pusztán az ártatlanság és az érettség, a szüziesség és a kéjvágy dialektikája játszik a Szindbád-novellákban velünk: általánosabb értelmére is gondolnunk kell, mely az egészség-betegség modern próza-irodalmi relációival tart rokonságot. Krúdyt is foglalkoztatja a „betegség princípiuma”, sőt Szindbád a „halál jegyese” is — különösképpen, ha szem előtt tartjuk a Szindbád-novelláknak azt a motívumát, hogy a szerelmi találka helye gyakran a temető, vagy a találka helyéről kilátás nyílik a temetőre is, bizonyosságaként, hogy a novellák mikrorészleteiben kell keresni a Szindbád-mű egészének a „filozófiáját” is. Szindbád világa csak ezzel a mozzanattal válik teljessé.

7.

A Szindbád-novellák „univerzumában” a természetsík előterében nők állnak, kiik, Szindbáddal ellentétben a polgári erkölcs viselkedésnormái szerint élnek. Beengedik Szindbádöt szívéükbe, anyáskodnak felette, engedik, hogy Szindbád szerelmi szeszélyeivel udvaroljon nekik, azután, amikor a hős új nő után néz, természetes egyszerűséggel fogadják egy másik férfi udvarlását, s mi több, igen gyakran Szindbád „platóni” viselkedését kárpótlandó, más szeretőket is tartanak. Krúdy polgárműk galériáját készíti el a Szindbád-novellákban, s e nők világában kell keresnünk az író társadalom-képét is, hiszen a felvidéki történetek, a Pest körüli falvak, nyaralók világában játszódók és a pesti novellák mögül egy életforma sok-sok részletű rajza bontakozik ki, s mérhető az is, hogy a magyar társadalom tagolódását milyen szociológiai szinten metszi Szindbád. Ha szélsőségeit vesszük szemügyre ennek a metszetnek, az egyik oldalon kétségtelenül Fáni, a tragikus sorsú felvidéki pincérlány, a másikon pedig Boldogfalviné, a virágáros lányból gazdaggá lett asszony van: közöttük helyezkednek el a többiek, akik között akad telegrafista lány a vasútnál és színésznő, dzsentrilány és aranyművész. Standardját pedig talán a következő merengést rögzítő részletben láthatjuk:

„Most elmennek ők a téli alkonyatban. Az aranyművészé, akinek nagy szemében odaadás és csábítás fénylett; a papírkereskedőné, aki egy régi kedveséről tett vallomást, és önfeláldozó szerelmében azzal mulattatta Szindbádöt, hogy minden titkát rábízta; az álmodozó tanítóné, aki a legboldogabb délutánokon a lélek hallhatatlanságáról, teozófiáról locsogott Szindbád fülébe; a zongoraművészé, aki a búcsú pillanatában szinte a küszöbön engedett Szindbád óhajlásának; Irma, aki szép asszonytestvéréről beszélt álmodozó megfigyeléseket; Janka-Johanna, aki

szánkón szökött a szomszéd városkába, s ott öngyilkosságot akart elkövetni; Aranka, aki gazdagságára hivatkozott, és gondtalan jövőt ígért szerelmesének; Mária, aki húsvéti gyónásra gondolt... és Lélia, aki csupán azért könyörgött, hogy Szindbád még egyszer visszatérjen..." (A felejthetetlen bók)

Sajátosan „kis világ” képviselői ezek a nőalakok, kik koruk gyermekei. A „tisztességesség” szerény viselkedésformái mögött azonban kettős életet élnek, s az elmozdult valóság jelenségét valójában szerepeltetésükkel teszi érzékletessé az író. A látszat és a valóság ellentmondásai ugyanis bennük is élnek: a pesti kávéházban virágot áruló lányka, aki majd Szindbád szeme láttára veti le magát az emeletről, szűz lány, s a tisztességes családanya kokott. Éppen ezért hiába keresik, mint A titkos szoba hősnője, Artemiza, „rég arcát, a régi szépségét a mostani álarc mögött”, mert, mint olvashatjuk is, „a szemek most hazudják azt, amit egykor igazán beszéltek; az odaadást, az alázatot, a gyengédségért való könyörgést...” (A gyermekek szeme) Szindbád „lelki szenzációkat” kereső szerelme ellenében e nők közül sokan a praktikus szenzációk körében maradnak, gyakorlati észjárásukkal keresik az élvezeteket, egy immár devalvált érzérendszer „hamis tudatának” ígézetében. Majmunka „imkonyvhöz hasonló könyvecskéjének” tárgyilagos adatai (Szindbád álma), tényközlően, poétikus ékeiktől megfosztott módon mutatják Szindbád szerelmeinek „igazságát”: „19** május. M. Flóra hivatalnoknő X. nagykereskedő-házban. Kicsiny, molett, barna, kissé kancsalít. Szindbád esténként hazakíséri és hetek, hónapok múltával tudja meghódítani, hogy nyomban el is hagyja. A meghódítás azért tart hónapokig, mert M. Flóra ezen idő alatt halálosan szerelmes a cég egyik utazójába, aki végül mással jegyzi el magát...” Nem véletlen, hogy az egyik novellában Szindbád szerelemhiánya miatt panaszkodik, mintegy a „szerettem volna, ha szerettek volna” gondolatában összegezve az uralkodó erkölcsi rendnek nők viselkedésében megmutatkozó jellegzetességét:

„Kigondolhatnék az ön mulattatására egy nagyszabású életkalandot a hisztériás hercegnőről vagy az ártatlan hajadonról, aki első látásra belém szeretett... És én azt mondom önnek, hogy az asszonyok nagyon jók voltak hozzám, mert sohasem szerettek.

— Senki? — kérdezte felvillanó szemmel az asszony.

— Senki sem volt kíváncsi, hogy mit hordok a kabátom alatt, aranyat vagy sárból való szívet — felelt konokul Szindbád.

— Pedig nagyon érdekes ember lehet. És mondja, miért nem szerettek a nők?

— Mert nem hazudtam nekik, mert nem mutattam érzelmemet még akkor sem, ha valóban szenvedtem. Összeszorítottam a fogamat, ezt a szót, hogy szeretem — sohasem mondtam még nőnek...” (Margit nem jött el)

Ezért mondhatja Szindbád, szinte aforizmaként: „Akinek sok tisztessége van, aki lakat alatt tartja úgynevezett becsületét e pályán: gazdagabb, mint a briliáns-szubrett.” (A szentimentális férfiak) A kettős erkölcs példái kínálkoznak tehát rendre a Szindbád-novellákban, sok változatban, köztük talán a legbeszédesebb A titkos szoba ama részlete, amelyben a „szigorú, házsártos és erkölcstelen asszonyságokról” van szó, akik „a férjüket verték, míg a szeretőjükkel verették magukat, a

nőcselédeiket számon tartották a fekhelyeiken, mielőtt a kerti kapun ki-
osontak volna a házból, el éjszakára...”

Nehéz lenne azonban megmondani, mennyivel silányabb ez az asz-
szony-sereg Szindbád körül, mint az volt, amely a Szindbád sóvárogta
boldog múlt században élt. Egyfajta fáziseltolódás Szindbád és a körül-
rajongott nők világa között, kétségtelen. Annál is inkább, mert Krúdy
Gyula, a Szindbád-novellákban ennek megmutatására vállalkozott.

(Folytatjuk)

---

költők és versek

---

végtelen rózsza

SZEMLÉR FERENC

INVOKÁCIÓ

Köszöntelek,
remek
Olvasó, hogyha merszed
van olvasni ma verset,
amelyben néha meg nem értett
gondolatok, tág léptű képek,
fura szavak
zsibonganak,
de Te bátran
törsz előre ott, hol zavarában
más el is botolna tán...

Ezért köszöntelek vidám
rikkantással, s kérlek, ne hagyj
cserben, hogyha poéták segítője vagy!

SZOBORKERT

Ábrázolatok a fű közt... A bő
esőktől hosszan lengedező üde
gyepen. Ábrázolatok fából és
kőből és csillogó fémből, edzett
acélból... Tölgyek előtt, a karcsú
növésű magas fák tövében, lombok
árnyéksipkéiben... Emberkéz
faragta képmások — hőkentés
céljából tán. Megbámulás
okából. Valamely új imádat
tárgyaiként... Szögletesen
a gömolyű felhők alatt.
Mereven a suhanó szárnyú

madarak röpte közelében.
 Nem-természetként kiszámított
 szabályossággal a szabálytalan
 természet izgató keretében.
 Mozdulatlanul a konok
 növekedés és szaporodás
 mozgásában...Ábrázolatok
 márványból, gránitból, cédrusból
 üde füvek közt,
 növekvő törzsek tövében.

IGENEVEK

lenni	járni
enni	fűlni
menni	érni
tenni	sütni
vetni	mérni
vétni	ütni
lepni	szidni
lépni	szedni
nyúlni	szűrni
nyelni	szórni
hullni	hinni
kelni	vinni
nyírni	állni
nyerni	élni
írni	futni
túrni	dobni
tárni	kapni
térni	kopni
válni	hányni
vélni	hűlni
merni	hálni
marni	halni
verni	enni
varrni	menni
várni	tenni
ülni	lenni

RÉZBÖRŰEK

*„... a szokásról és történetéről olyan keveset tudunk, hogy
 ennél többre nem tehetünk kísérletet”*

J. G. FRAZER: AZ ARANYÁG, XXVIII/2

Összegyűlnek olykor magányos
 ünnepeikre. Sem a város,
 sem az erdő és sem a táj
 nem tud róla. Még az se fáj,
 ha haragudnék érte, ki
 értelmét meg sem értheti,
 mert ők sem értik már. Talán csak
 elhalt ösztönök mélyi láng csap
 elfojthatatlan nagyra növe

ilyenkor a híg levegőbe,
mint valami sziszegő szellem
erejük s akaratuk ellen,
de hajtja őket, mint a hordák
vén pástora a rideg csordát. —
Tolongva, szorulva, szorongva
gondolnak a gomolygó gondra,
emlékeznek öreg öröme,
hulló könnyre, széthullott könyvre —
rég eltemetett praktikák
kábitó útvesztőin át,
hogy megtegyék, amit esetleg
másnap tagad, ki botlott-csetlett
tegnap a révület riadt
ünnepi mámora miatt,
néha a meg sem ivott bortól.
De azért összegyűlnek olykor
megülni vagy feledni így
nem létező ünnepeik.

CHAGALL

Körülöttem egykori álmok
töredékei szállnak
a semmi
szárnyán. És nem hagynak pihenni,
vagy feledni az ódon
félelmeket valami módon,
s azt sem, ami kedves
örömmel velük együtt repdes...
Minden feltámad bennem: a voltat
idéző régi holtak;
a tépett
szélű családi képek;
haragban avagy lázban
akit dicsértem és gyaláztam;
akit a lelkem
mélyéből gyűleltem vagy öleltem...
Most mind-mind csak itt
zsivajog. S emlékezni kényszerít.

HAJNAL

Köszöntelek,	Csupa vakon
szép végtelen	zajgó zene
napom, mai!	a messzeség.
Előntenek	Fulladozom.
a türelem	Menekszem-e,
hullámai.	ki tudja még?
Fuldoklom is	A félelem
torló habok	hullámai
sói között.	előntenek.
Körül hamis	Napom, mai,
fokok homok-	önkéntelen
szeme zörög.	köszöntelek!

UTÓLAG

„Viszonylag.”

SZILÁGYI DOMOKOS

Vissza-visszaemlékezem futólag
mindarra, ami megtörtént velem
— de csak futólag... S így utólag
jövök rá, hogy ez volt a történelem.
Egy-egy reggeli fölkelés,
harmat és ragyogó nap.
Egy-egy fegyveres fölkelés
és néhány forradalmi hónap.
Iszonyú esték, félelem,
nyomasztó, elriasztó álmok.
Percenként fogyó életem,
másodpercenként növekvő halálom.
Baráti embertömegek,
közönyös kedvű jóbarátok.
Felhő a kedves tavi táj felett.
Ének, zaj, himnusz, átok.
Szerelem, félszeg mosolyok,
izzadság sima bőrön.
Lelket megmerevítő sokk.
Vér láthatatlan törőn.
Mindez velem esett meg annyi éven át,
s nem éreztem se rossznak és se jónak.
Hallgattam hangját, sóhaját
az állandónak és az elfolyónak.
Mondom: mindez így történt meg velem,
s csak most veszem észre utólag,
hogy ez volt a történelem —
utólag és futólag.

KÜLDÖTTSÉG

Éjjelente megjönnek ők,
a voltak, a nem létezők —
Sok kecses árnyék, szende rém
szívélyesen guggol körém.

Ha örvendezve int jelük,
jelenti, hogy menjek velük
oda, honnét rég elveszett
küldöttségük most érkezelt.

Lépjek az ellen-térbe át,
ott vár a negatív világ
békéje!... Ajkukon a csend
ajkamról várja az igent.

Indulnék is már, mint akit
új honba csalfa hír vakít.
S már vágyom vissza, mint ki volt
hazájából kivándorolt.

A VÁLASZ

Most jön az este szemmel láthatóan
a dombok élén. Ki a völgyben ül,
szorulni érzi torkát. Egyedül
marad tehát a mintegy elhalóban

sustorgó fák tövén. Nedves szagokkal
terhes füvek közt. Varjúkárogás
visszhangjaiban. Félelmes varázs
fényét tükröző csillagkép alatt. Bal

jósjelnek látszó holdvilág kelése
előtt. Segélyt hívna. De senkitől
nem nyer. Ha torkán váratlan kitör
a hívó szó, rá nem felel az ég se,

a föld se, saját lelke se, talán az
egész idegen világ se, ahol
csak a növekvő némaság ha szól
rettent szavára. S ennyi csak a válasz.

VÉGTELEN RÓZSA

Széttárja szirmait
a végtelen fekete rózsza
öttől hatig
hó mosta harmatosra

illó illata szűrt szaga
a szálló levegőbe rezdül
maga
szívünk mélyéig hatol tövisestül

öröm ámulat félelem
ül hideg levelén
selyem
borzongásába burkolózom én

---

nullás liszt – 3

dobó tihamérnak

TOLNAI OTTÓ

álltunk az erdő sarkán ecset és toll
a kanizsa—horgos bajnoki mérkőzés góljai odahallatszóttak
álltunk nullás állásnál keresztben mint mindig
mint vadászmetéseken a puskák ecset és toll
nyúl-menyétszőr
sertéssörte
lúd—hattyútoll
purclipihe
a kis ladócki meghalt
ment az út szélén és elütötte valami
rúgtuk az eres hólyagot
apám tartotta a gyászbeszédet
ketten meg keresztbe tett puskával lőttek
önnön durranásuktól seggre ültek
egy körben nyolcvan nyúl
nyolcvan nullás állásnál
a rókák kukorékolnak krleža szerint
már az öreg ladócki sem él
nem voltak rokonok
palicstra költözött
a tó közben akárha csorda vágat felporzott
tovább majd felköltözött
a holtak mind rokonok
egy család
forró
meggypiros poharakkal
hóka hátukon
ecset nagymamája és az én nagymamám
az én nagymamám emlékszem még amikor utoljára fürdött a tiszán
ruhában én meztelen
tél volt ecset nagymamája gyalog indult szabadkára
és a sárga árokba esett
uszkált egész nap
fenn tartotta a fekete nagykendő

szeplős kis kezével hajtogatta maga előtt a rétestészta-finom jeget
havazni kezdett azt mondta

mák

varjú lebbent

mák

senki sem nézett még olyan közélről a varjú szemébe

varjú lebbent át

mák

mák

karcsi tehetséges sportoló volt

ausztriában esett le az állványról

cetát párisban ütötte el az autó

mongolképű volt

harmath-című novellámban dzsindzsisznek

majd az angóranyl tagore hazájáról lelke miatt

gandhinak kereszteltem

roppant örülve h-betűjének

akár a halina-kereskedőnek

egy kisgyerek mongol vonások

pilótasapkán kidugott fülek

az egyik párizsi iskolában

boulevard arago

szaharai éjféli

azt meséli hogy apja dzsindzsisz

valahonnan a tizsa mellől

érkezett párizsba így a harmath-című novella

és meghalt már a pámboki pék is

bóni

bonifác gróf a csárdáskirálynőből

edwin magas termetű volt cukrász

felakasztotta magát

és szilvia

ó szilvia

a csárdáskirálynőt sem látom talán már többé soha

kék kannákkal ment a kútra a vadgesztenyefák alatt

mókusként ugráltam felette ágról ágra

virágporral hintve előtte az utat

čačakon színész

igazi čačanka lett a csárdáskirálynőből

rakjuk klorofill-tömbökkel körül

rakjuk klorofill-tömbökkel körül kék kannáit

a holtak mind rokonok mondtam ott

vagy még nem értünk ki a sarokra

a lövöldedombot elhagyva előbb még egy fa

feldobta magát srégan mondva fa

egy másik meg eldőlt előtte vízszintesen

fa fa

két fa az erdőben az fa

három az erdő

három fától már nem látszik a fa

fát ütögetnek a hajtók

egy nyúl két nyúl nyolcvan nyulás állásnál

a gesztusban volt némi fapatétika

mely természetesen el sem képzelhető fafej

vagy legalábbis fapofa nélkül

volt némi fajjátékosság

e gesztus nyitotta ki nekünk

akár egykor doreen a kis indonéz zenélődobozt
 jobb kéz felől az erdőt
 különben nem láttuk volna az erdőtől a fát
 a két fát mely ugrani próbált
 de keresztbe dőlt
 mire megszólaltunk már a sarokra értünk
 álltunk az erdő sarkán ecset és toll
 a folyó is belépett
 a folyó melynek partjáról dzsindzsiz
 párizsba indult harmath-című novellámban
 a tiszta
 siskin mondotta ecset haj-haj
 ivan ivanovics (1832—98) orosz tájképfestő
 a peredvizsnyikek (vándorkiállítási társaság) tagja volt
 1873-tól a pétérvári művészeti akadémia tanára
 realista tájképei az orosz táj hangulatát sugározzák
 rozs
 fenyők a napsütésben
 reggel a fenyvesben
 légy tölgyfa
 favágás
 föld pavatex műfa
 a színezett földet ragasztóanyaggal fogta föl kemény a meg keményebb
 reliefekre
 siskin mondotta ott a lexikon sarkán ecset
 sisley sismarjov simondi sísport
 sisyphos si tacuisses philosophus mansisses
 sitka sitke
 siva sivas satöbbi
 én láttam eredeti siskineket mondotta toll
 én még nem láttam egy eredeti képet sem
 láttam leonardót lautrecet dufyt és dalit eredetiben
 én még nem láttam mondotta ecset
 de egyszer talán még megláthatom segantini ave maria a trasbordóját
 és toll előbb tollászzkodott
 majd szégyenében eltűnt eredetiijeivel a föld alá
 eltűnt hátán vermerekkel és csókokkal
 eltűnt toll a föld alá
 mely néhol puskaporszár az volt
 néhol meg csicsegett
 egy-két mozdulat két-három kiadós földfalat
 s máris a folyó agyagteknőjéhez ért
 s félt
 nehogy megsértse nehogy kilyukassza
 és elszivárognon ahonnan dzsindzsiz
 pedig mennyire szerette volna végre megtapogatni
 a kék eret
 én még egyetlenegy eredetit sem láttam
 csók istván régi-régi molnár famíliából származik
 ott volt a fa fa a folyó alulról és felülről
 előadtam tanúk előtt petőfi tiszáját mint egy széndarabot
 mert néha mint niko rajzán előbújik hónam alól
 a krokodilus
 niko jesi stisnuo pare
 a vizet te édesnek fested
 rózsaszínűnek mint egy biciklibelsőt
 szóval és színnel ott álltunk az erdő sarkán

az aranycsicsókák lesüllyedtek
akár a vermerék a van goghok
és a földgolyó másik felén potyogtak ki az ürbe
s mi csillagokat láttunk
s mi csillagokat látunk
csillagokat látunk az űrben
csillagokat mint amikor orrba vágnak bennünket
így keletkeznek a csillagok
a távolság korrekciót végez a csicsókán
a muhart lekaszálták
a meggyesládákat feltüzelték a csavargó gyerekek
akikből ne adja isten új ecsetek és tollak lesznek
nyúl-menyétszór
sertéssörte
lúd-hattyútoll
purclipihe
kilométernyire bal kéz felől a másik erdő
ahol valóban nincs fa
csak erdő
patkányprémcsík
csicsókafejű szögekkel a lila firmamentumra verve
a folyóból pára száll
szabad ég alatt alvó ember
fesz le
nem lehet
így beszélgettünk ott egész éjszaka
s most megérkezett ecset tollhoz
a képpel
az eredetivel újvidékre
a patkányprémcsikkal
a lefestett tiszával megérkezett a limán 2-re
5-ik emelet 140-es ajtó telefon 6933
vigyázz
vigyázz még ragad
a föld akár sófalvi székem szétült ülőkéje
be akartuk festeni zöldre
mert tannenbaum széke kék
lábából a kaptafába költözött a kolibri
ősz
idehallatszanak a kanizsa—horgos bajnoki mérkőzés góljai
majd a sportújságírók eladják
mennyiért
nyolcvanezer régiért
neked természetesen majd festek jobbat
nyolcvanezernullás állásnál
jobbat és még olcsóbbat
néhol érezni lila volt a bogánccs
meddig terjedtek a porondok
a hegyekben látod már esik a hó
a só
a liszt ára felmegy
s a nyers képre hull
téli táj
hol a muffom
egy lábatlan kezetlen ember jött be a kocsmába
hol a muffom
csók istván a falusi molnárfi

csupa egyszerűség volt
gyakorta naiv
ámbátor báthory erzsébetről ir bataille
tárgyat keresve mélyen fokozni lehet a nehézségeket de le is győzhetni
Csók István — írja Lázár Béla Tizenegy magyar festő című könyvében —
megtalálta ezt a tárgyat, megtalálta Báthory Erzsébet,
a csejthei vár aktív algolagniában szenvedő asszonyában,
aki a kegyetlenkedésben szadisztikus gyönyört érzett,
százzámra kinozta halálra szüzeleány jobbágyait,
részegítő mámorba hullván azok pokoli szenvedései láttán.
Mindnyájan ismerjük a képet — feledhetetlen annak, aki egyszer látta.
Bizonyíték arra, hogy Csók István — JOBB ÜGYHÖZ MÉLTÓ

MŰVÉSZKEDÉSSSEL —

emlékezetünkbe vésődő emléket tudott vele teremteni.
Nem vérrel, mint Rochergrosse, nem a hullamerevség kénsárga színével,
mint Piloty, hanem a hóval fedett várudvaron jeges vízzel öntözött,
hajuknál fogva előráncigált és halálra korbácsolt áldozatok puffadt arcával,
dagadt karjaival, a szüzi testek iszonyatos deformálódásával kelti föl
a borzadály érzését a nézőben.

hol a muffom

hol a muffom

hol a muffom

báthory erzsébet és stroheim (von rafenstein egykor katonatiszt voltam
most rendőrségi tisztviselő) négykezese egy muffban

hulla hó

hull hahó

nacoxypanban hull a hó

a só

a liszt ára felmegy

és a nyers képre hull

téli táj

vigyázz fel ne bukj a kaptafákban

a nyers tájra buksz

át a vásznon

az úrbe hullsz

akár a csicsókák

a gyerekek visszajöttek

kucuba-kucuba

majd ismét a nagyszülőkhöz mentek

hull a hó

a nullás

itt állunk a szobasarokban

papírpadló papírmennyezet papírfalak

nézzük a folyót

az ablakon a duna is látszik

nézzük a tiszát ahonnan dzsindzsisz

nézzük a tiszát

a tiszát

virágzott

az idén is virágzott

virágzott

az idén is virágzott

lent voltál

lent

lent voltál barátom

lent

ott ültem egész nap a parton

a kagylók már hajnalban felém indultak
puha kis vágányaik behálózták a fenéket
ott ültem kötéllel a derekamon
meztelen a parton
ahogy tán kötéllel a nyakán
nem
nem tudhatjuk kedves barátom
mi másképpen vagyunk gyöngék
nekünk rózsaszín belsők van
ott ültem egész nap a csicsókaföldek alatt
a fenék tiszta rajza
a tátozó gyöngyházágyékok előtt
éjszaka meg már nem mehettem
haza
csak a folyónak
kötéllel
a nyakán tán
a fán
ott ültem egész nap
meg aztán is egész nap
akár a sáskán élő megkövetett remeték
tíz éve már hogy én nem ültem ott
a virágzásban
pedig mást sem akartam
mint leülni a partra ott
belefeküdni a virágzásba
ezért mentem erre
arra
ezért 1000 könyvem is
melyektől már szabadulnék
ne félj
én is félek
néha még idézek belőlük verseimben
ezért kliséváram
meg minden össze-
vissza
issza
vissza
vágyik szíve annak
összevissza
minden
és már tíz év is elmúlt
hogy én nem ültem ott a hamufa alatt
egyszer sem feküdtem
forgatóláncokkal derekamon
a forrázó teknőben
pedig mint szépen mondod az idén is virágzott
virág
virágzott
gyerekkoromban szobrot csináltam a folyóról
csomót kötöttem egy siklóra
élő siklóra
csomót
a csomó ott maradt
a sikló kicsúszott
tíz éve meg a kaszás
szép nagy suhintásokkal

a búzamezőről a folyóra tévedt
derékig búzavirágban
ilyesmiket írtam
virág
virágzott
virág
virág
tiszavirág
nézzük a képen a tiszát
az ablakon a dunát
mert csak aki egész életében hátrál
juthat egy kis mohó virágugrással
vissza
előbbre
a halál bőrébe
le kell menni a partra
bele kell lépni ugyanabba a folyóba
kötéllel a derekamon
a fán
mert ha igazán akarom érezni a folyót
érezni
én olyan fajta vagyok aki érez
rózsaszín belsőm van mint a biciklikereknek
akkor mint gyerekkoromban
kötelet kell kötnöm a fához
a derekamra
mert csak úgy érzem
azt hiszik meghibbantam
így szakállasan kötéllel
a kötélén
és igazuk van
igazuk meg nem is
mert ilyenkor valóban
hibbanok
az érzés hibbanásokkal jár
nincs igazuk
ha azt hiszik mindig
hibbanok
ó
de
hogyan
sokszor nem hibbanhatok
a hibbanás olyasvalami mint ha dobban
kicsit jobban
dobban szívünk a bal oldalon
mégis van amikor dobban és nem
hibban
de sosincs hogy
hibban
ha nem
dobban
a bal oldalon
ott ültem
a jobb parton
meztelen
köldökömet pamacsolva szakállam végével
tíz éve is

csak írtam
mi a folyóval tudunk hallgatni
be tudunk menni a képbe
ilyesmiket
semmit sem tudunk meg róla
de hát mit is tudnánk meg
csak azt hogy
virágzik
virág
virágzik
az idén is virágzott
jövőre is virágozni fog
virág
virág
de ez lényeges
mi
hogy virágzik
lényeges
is
meg
nem
is
mint minden
rezgő csöpp fejek
mint ezek a faszobrok
amelyeket a kanizsai iskolásgyerekek között gyűjtesz zsákszámmra
és kiöntöd őket asztalomra
és lerajzolod őket nekem
és leírom őket neked
az aranycsicsókák lesüllyedtek
az aranyszobrocskák lesüllyednek
az égre
virág
csicsóka
szobrocska
a lila firmamentumon
a folyó
némán
mint petőfi versein át
a kagylók tiszta rajza a fenéken
az égen
két bőr közé tetovált
virág
megszáradt már
nem
csak dagad a kovász
de vinni kell a vevőknek a tisztát
hull a nullás
folyik a kovász a liftaknába
a tiszta
a negyedik az első emeleten
autóban a táj
a nyers táj
a kovászos
visszük az október 23 sugárúton
már a forgalmista is könnyökig lisztes
mutatja merre folyjunk

nyolcvanezer null
nullás állásnál
a viharzó fehér sötétségben
még pontosan meg tudjuk itélni
mikor mi ütődik koponyánkhoz
mikor krumplicukortómb
varjúcsőr fiáker
mikor kristálykarfiol aranycsicsóka
vadgesztenyéből főzött óriás radír
nullás
nullás
beszöktem a speizba
és firkáltam a lisztbe
a nullás lisztbe firkáltam
nem ettem
nem ettem a nullás lisztet
csak firkáltam
összeviszsa firkáltam a nullás lisztet
szerettem firkálni a nullás lisztben
mindig beszöktem
az egérillatú nullás lisztbe firkálni
ki szórta szét
ki szórta szét emelte fel a nyújtófát anyám
a liszt ára felmegy
ki szórta szét
ki
szét
anyám felemelte a megpüpozott rézszítát
s a hattyú áttűnt
lassan áttűnök
lecsúszok magamról
égboltnyivá borotvált hónalj
jó szó-e a *rom*
miért mentél zakóban a gőzfürdőbe
fényképészed meztelen volt
celluloid-hasmenés lantjának húrjai
elfuserált zsemleszöke angyal
fekete maszkkal
vagy fordítva
ő jött a gőzmalomba viaszosvászon zakóban
vagy fordítva
és szanaszét
rom
a madár mellizmában
a torma gyökerében
a széklábban
máskor söpörd össze magad
ha lencsevégre akarsz
elvégre légy kláris
legyen vörös fonalad
mely a flotta tulajdonából ment át az irodalom tulajdonába
legyen vörös fonalad bár a nadrágszárban
avagy a flotta vitorlájává légy
szélvész
mi a nullást tölcserre csavarja
légy óceán
végtelen köedénybe taposott encián

smeška se kao lud na brašno
s ott hal meg a mélyben
a kolibri ölében
az eszkimó piros koporsójában
szójátékokat jegyezget
műköbűsztrők
büfűsztrők

rom

görög por

az anarchizmus zsizsikes magja

Ekkor történt, hogy egy német altiszt,

kik közül többen is laktak a hotelben,

egy zsák mákot szerzett valahonnan,

lehet, hogy magyarországi mák volt — és

el akarta sütni Oroszlán Péter Pálnak, aki

most mint a hotel patronja szerepelt.

Oroszlán Péter Pálnak tetszett az ajánlat, annál is inkább,

mert az altiszt azt mondta, ha megveszi a mákot,

ötven tábla csokoládét is átad neki, ugyancsak igen méltányos áron.

Az egyezés megtörtént, és Oroszlán Péter Pál megkezdte hittérítő

működését:

megértetni a franciákkal, mit jelent a mák.

de akkorra mi már szerencsésen kivetődünk az első

lágý sós-foltra

örökre tartósítva

varjú lebbent

egy bolond dobott egy hót

VAKON KIABÁLT

MEGÉRTETNI A FRANCIÁKKAL MIT JELENT A MÁK

---

szótörések

SZALMA JÓZSEF

SZÓTÖRÉS

Eltörni széttörni elporlasztani végigválni
Rajta rajtaütni nomádként nemismerni kettéharapni
Kettéharapni fölkoncolni kiszárítani kitakarni
Kitakarítani agyonütni
A szavakat

ALA HULLÓPONTOK

Hajba szembe szájba
Szájbaszálló
Szárazpontok
    Hinta
    Hinta
    Hinta
Híntáznak
    Észbe
    Észbe
    Észbe
Ékelődnek

Szinte gondolkodva
Hintenek be

TAPOSSUNK SARKUNKRA KÖTÖTT LÁBASOKKAL

Ma egész nap mindent megpróbáltam sorba rakni
Szabályos jégkockává változtatni mindent
Később szanaszétszórt szárízékké lettek

Fogyasztani a szavakat
Ki kellett volna térni
Előlük
Belefeledni
Beletúrni
A szómögött
A szanaszétből
Kimérni
Napi adagomat

Azután körbe kell futni
Sarokra kötött lábasokkal
Taposni
Körbefutni

HOVATÖLTJÜK

Kimegyünk, odaérünk, visszajövünk.
Hovatöltjük poharunkból kifolyó csöppeinket.
Lefelé is, fölfelé is a lépcsőket már elhagytuk.

MEDDIGNAPOK

Vannak idők
Vannak mindennapok
Vannak pillanatok
Vannak idősejtek
Vannak haránt érintések

Vannak
Ránkcsíkozott
Ránkcsönkített
Felületek

KÉS

Kint, mint
Befelé.
Lovakhúzta,
Kikisért,
Befogott,
Bezárt,
Beszúrt.
Ajtó nélküli,
Kiterülő,
Tértelen.
Kint,
Mint
Befelé.

Már az aranyfonatokkal
Aranyalmaféval
Setétkék círossal
Az kés
Beljebb
Csúszott

Sík
Ám
Az
Vidék

BAL-
LADA
A MEDRÜNKRŐL

Ha én is arra mentem volna, testem folyó medr-
érvolnaférfalúfövenyházban regélőknélapámv-
olna fedélzetjük mellkasomon hajóbordák bordáimon

Fedélzetrefedémkövek bordákhelyett kerítésszálkák merednének

Tűzlővason erősszagunk messzesokávolnacsak
Csalánkezünk szálkásdeszkáthejvízresimitana

Szagunkat most veszem észre szétzilálta valami.

LOVAIMRÓL SZÓLNÉK EGY PÁR SZÓT

Törmelékek közt malteros dobozok közt
énigyhárompejreültem mezők fölött átrep
ültem setétfelhőtáltaltettem hegyek mög
öttházak után napbabuktam fénytócsábab
elolvadtam

Háromlovamodébbrepült dobantásuk az fakó
Körzövel is le lehetne őket rajzolni

ELMENTÜNK A MALOMBA

Elmentünk a malomba.
Megőrültük a csontokat.
Kidobtuk a lisztet.

1.

Mama siess
Főzzél csontlevest
Sötét bárkában
Halak ficáinkolnak

2.

Mama siess
Főzzél rőzsén
Csontlevest
Lyuggatott csónakomban
Rákok billegnek

3.

Mama siess
Főzzél sós vízben
Sok kis rákot
Lyuggatott csónakom a
Homokbuckákon
Hófehérek a
Halcsontok

GULYÁNK

terebélyes	Gulyánk	megcsömörlött
csimbókos	göndör	megszomjazott
szélvédett	letört	megéhezett
szénátlegelő	kiterült	meghunyászkodott
kutyavakkantó	kutyahallgató	kutyalegeltető

REZEDASZAGÚ FÓLIA

Krizantémos
Liliomos
Rózsavirág
Rezedaszagú
Csuklófóliával

Betömjük
Tátongó
Terünket

önmeghívás

BÁLINT BÉLA

---

tömjén mámorában
mozdul a várakozás
kezet kézre
ülünk fűben körben
meredt arcokon
cseppekre török a szomorúság
idézzük s feltámad
besárgult pillanatok varázsa
várj s akard kedves
a csodát
s látod
ismét ébredő emlék
lepi tekintetekben
a fájdalom gödreit

KEZEMBEN A GONDOLAT

virág helyett
kezemben a gondolat
cserébe ezt adom s az izgalmat
csak azt
kisleány na most
rákérdezhetsz a holnap örömére
az izgalmat
hogyan arcomon a rándulás
szót formáljon
a mozduló hangokból
kezemben a gondolat
s ha majd
dermed tréfa ajkadon
virág helyett
emléked mellé ezt dugom

kimúlt a pillanat
mikor be kellett nekem is
hullámzó sorok egyikébe
és most fel
egyre fel a fentre
s csak még egyet
mielőtt elsőt rúgna
kisleányban anyja kölke
ezt szeretnék
lépni majd csak még egyet
s ha még marad
kezemben gondolat
azt az egyet
döntöttem megtartom

kedves te tudod-e
a vén tombolás a piac sarkán
öregedő kalapjában
nyert-e már
és a vándor
de vajon a vándor
bízhatsz-e ki csak ma
egyszer választhatja
a holnap színeit

TORTA HELYETT

mikor még
a kidöntött nyárfatörzsön
libikókáztunk ágnessal
minden reggel
ujjaim tenyérbe rakom
a felébredő réseken át
ma már könnyen vesznek
kisminkelt gyermekéveim
anya barna nadrágot vett
torta helyett
születésnapjaimra
barna nadrágban mentem
képet lopni templomból
tiszára halat
vacsorának fogni
az iskolában aztán
rá is kérdezett az egyik kislány
talán
szociális-család vagyunk mi
sírtam is sokat
a klozetton akkoriban mert azért
nem jóllakottságból
csak szégyellem
el ezért hagyom
a mozduló fájdalmat nem nőtem ki
csak feledni tudom
ezért kell hagynom
a sírást ma már

mert azért
nagyon egyforma barnák voltak
a barna nadrágjaim
apa aztán egy szomorú délutánon
jó ember
nem dohányzik nem iszik
mesélte anya esténként a szomszédoknak
felfejtette
szürke-csíkos öltönyét

A VÁROSLIGETBEN

a városligetben ültünk
milával ketten
csak én mondom így
nar. park meg népkert
s nem városliget az
tegnap éjjel
csak úgy a fűben
mondtam is
legyen a feleségem
mila talán nem is tudta
chagall ki
aztán fehér haraggal
nagyapa halt meg
ilyen hirtelen
fehér szárú pipájával
mellénye zsebében
ettünk is birkahúst sokat
aztán szisszent a lomb
fehér haraggal
kígyó mar így
ha tiporják
jöttek is halkán a két rendőr
meséltem is gyorsan
milának
tavalyi fizikavizsgám hangosan
pedig tudhatták volna
mi csak szerettük egymást

RÓZSA ÚR

a miskától kaptam
talán csőztől lópta
mert még belül tömve volt
ezt akkor írom
mikor már izgalommá érik
emlék szemedben
meg láttam is rajta
nem is kért mást a miska
csak tizennégy üveg sört
egy koponyáért
mondtam is anyának
orvos leszek
meg csak nevettem

rózsa úr a háziszabónk
csak én mondom így
mert szabó ő
s nem háziszabónk
meg is kérdezte
boltosnak adtak talán
mikor
köpenyt varrattunk

NAGYFÜLŰ FERKÓ

a gaztelepre
még azon a nyáron
jártunk babázni eszterrel
ott mutatta többször
sárga-pöttyes bugyiját
és most te
mondta olykor eszter
a nagyfülű ferkó
fenn a fűzfaágon
a vasúti töltés oldalában
mesélte is
terit a nénjét
teréztől cukrot szoktunk kapni
menjünk játszani
mikor jött a jócó
aznap este
jeleket véstünk emlékszem falba
a mészáros borbély utcájában
egy néni
kiabált is meg csak húzta
a ferkó haját
én nem láttam
a nagyfülű ferkó mondta
szőrös volt a lába

aztán
el is szaladt eszter sírva
mert hol
a baba sapkája

KARÁCSONY

faragott botot kapott
öcsi
meg a csirke combját
gumit vettünk rá
mert mankó volt ez
mi mondtuk otthon botnak
esténként
emlékszem alvás előtt
csiszoltuk apával a бүккöt
kemény a бүкк
fárad a kar
és fájt

noha tudtam
apa nekem is faragott volna
csak úgy esténként
hogy ne lássam

ZSOFIVAL A SODRÁSBAN

kilencszázhatvannyolcban
mentünk tudom többen
toltuk a ladikot
tegnap is víznek fel
kacagva izzadásig
talán
visszalépni kinőtt percek izgalmába
tudom érdes a vászon
pihenne már a mester is
talán
újrajátszani a szépet
egy nagy-nagy verseny
ez a játék
csak persze mindenki
máshonnan s máshová
kacagva zsófival a sodrásban
gázolva derékig
zsófi hitte tréfából talán
hogy így
csizmám alól a nyikorgó ridegséget
a kidőlt rönköt
a megöregedő tavaszokkal
zsófi hitte talán
hogy így
az elmúlást zárom karjaimba
aztán
pihenni kellett
vízbe néztünk
a megriasztott csend a mélyből
láttam tisztán
talán csak játékból
rácot hordott homlokomra

HABOK KÖZT FELEDTEN

roppanásra váró agyagkehely
a habok közt feledten
látod
a tegnap lerészegült cimbalmosa
im
lendület híján
vonót zár két kezébe
kivetve
a habok közt egymagamban
a nyarat temettem ma délután
ahogy meghúzódott
ott
a ház oldalában

kopott testtartással
leöltözve a csillogást
egymagamban a folyóparton
az ébredés és a hullámok
mellé festve
hűl érzem lassan hűt
a színek ölelése
lelépni talán a vászonról
rideg keretben
izgalommá érik a magány
s az árnyak mentén
sorok közt lapul így
taps előtti hallgatásunk
árnyak mentén
lassan dagad
dagad a poggyász
el kell érzem mennem
s örülni egyszer így talán
fogok majd a
megérkezésnek

lehúzom
a kint-redőnyeit
párnázott ágyamból tekintek
a felébredő réseken át
egy küzdelemben
csak mi aggaszt
bocsánatot
tudom
nem kell kérnem

đorđe sudarski red versei

A tölgyön felkúszó zöld
Most sokkal halványabb
Hangod ülepedik
Vállad hajlatán

Év-maradványok
Forró vérembe
Nyomott pecsét

Hallgatózom

DER ERSTE MAI

Gyors metszés a felszínen
Negyven lóerős JOHNSON
Te huszonnét kilométernyire a víz mellett

Valamilyen fiú az uszályról
A német bányákból érkező szénrakás mellett —
Szomorúan figyel a jobb és a bal partot

Te huszonnét kilométernyire a víz mellett
Egy dombi házban
Ahonnan valóban szép kilátás nyílik
A folyóra és a síkság távolára

Az éjszakában tekinteted a város feletti fényekbe oldódik
Aki szeret arra gondolsz akit szeretsz
A kihengerelt folyó-gyomor mellett sétál
Álmok úsznak a vízen
Nem törődve az állandósult hullámzással

Látod
Gyors metszés a felszínen
Negyven lóerős JOHNSON és
Egy pillantás az óra mutatójára
Romániáig még húsz óra
Te pedig huszonhét kilométernyire
A víz mellett

BARÁT

Barátom
Te Kék Bohóc
Szobám falán bekeretezve
Mosolyogsz és táncolsz
Francia gárdistára emlékeztetve
Napóleoni időkből
Hiányzik mellőled
A Fehér Balerina
Hogy egy kicsit szenvedj
Vidám táncában
És szólj:
Picasso úr
Jó éjt

UTAZÁS

Szeptember
Kedd
Prága
Hradzsín
Vázlat-blokk
Hogy hívnak
Ewa
Én Ádám vagyok
Kávéházak
Arany utca
Kubai rum
Tea
Sör
Amerikai cigaretta
Ewa
Szeretlek
Szerda
„Princ” étterem
11 óra
Kuza-Donaldo
Kriglik
Szegfűk
Ismét Ewa
Csütörtök
Ismét Ewa
19 órakor
„Dubonet”
Építőipari anyag
Kubai rum Coca-Cola

„Fleka”
Fekete krigiik
EWA
Glori
Glori
Halleluja
300 hang
Péntek
Három milliárd kocsmá
Stefan
Red
Négy óra az „AMETIST” hotelig
EWA
Virágok
Vasútállomás
Vonat Lengyelország felé
Búcsúzás
Ismét vas. áll.
Szombat
Prága—Újvidék
Levelek
Fényképek
Táviratok
Tavasz
The great
his'n her
machine
Yamaha's 100 cc LS—2 street bike
YAMAHA The great machines for'72
Újvidék—Lublin
EWA
85000/ o/m
Tizennégy órás utazás
Csengő
Virágok
Két sisak

Percek málasztják a napot
Ég közelít
Felhők érintésnyire
Hang még távol

Emlékezések jelene
Egy ablak alatt
Levelek lassan hullanak
Széles ölelés

Éj lopakodik
Kép változik

Az álom fehér kulcsával
Magam után
Az ajtót bezárom

Sinkovits Péter fordításai

---

drámai szövegünk

---

tábornokok

Szatirikus játék egy felvonásban

BORISLAV PEKIC

SZEMÉLYEK

DORĐIJE NJEGOVAN, nyugalmazott dandártábornok
REINER MARIA von BLAURING, ezredes, a Délkeleti Parancsnokság
élelmezési felügyelője
MELÁNIA, Njegovan tábornok házvezetőnője
SZERGEJ MIHAJLOVICS VORONYIN, a 236. szovjet lövészadosztály
őrnagya
VASZJA GORKIN, a 236. szovjet lövészadosztály szakaszvezetője
KATONA, a 236. szovjet lövészadosztály közlegénye
PARTIZÁN

Történik Belgrádban, 1944. június, július és október havában.

A falakon térképek lógnak, amelyek a hadászat történelmi fejlődését híres csaták (Leuktra, Thermopylé, Cannae, Pharsalus, Gaugamela, Poitiers, Agencourt, Hastings, Poltava, Austerlitz, Friedland, Borogyino, Waterloo, Solferino, Königrätz, Tannenberg és Marne) grafikai ábrázolásával szemléltetik. A térképek között híres emberek aranymondásai:

„Ha nem volna háború, az emberiségnek ki kellene találnia.”

Immanuel Kant

„A háború öregbíti az egyén és a nemzet mindennemű erkölcsi, anyagi és lelki tulajdonságát; serkenti az oly nemes szenvedélyeket és érzelmeket, mint amilyen a honszeretet, dicsvágy, önfeláldozás, hűség, szánalom és bajtársiasság; a háború minden crény forrása.”

Nagy Frigyes

„A háború a történelem fenséges vívmánya, és tág teret nyit a legragyogóbb alkotókedvnek is.”

Ludendorff

„A háború a hadban álló felek parancsnokai értelmének és akaratának párharca.”

Napóleon

„A háborúban viselt ranggal egyenes arányban növekszenek a nehézségek, a legmagasabb posztot betöltő hadvezér ezért a legnehezebb feladatok előtt áll, amelyeket emberi szellem egyáltalán megoldhat.”

Clausewitz

„Az a név, hogy katona, közös és jelentőségteljes. Ezt a nevet viseli a tábornok is, meg az utolsó közlegény is.”

Nagy Péter

A dolgozószobában katonás léghő uralkodik, amelynek szigorúsága és következetessége tiszteletet parancsol. Miközben a régimódi gramofonból dobpergés hallatszik, a színen egy szép, markáns arcú asszony, simán kontyba kötött ősz hajjal, régi divatú sötét ruhában, egy 1812-ből való, erre a célra átalakított ágyútömővel a térképeket porolja. Ez MELÁNIA, másképpen Foucault kisasszony, a tábornok házvezetőnője. Amikor befejezi a porolást, hozzálát a dolgozószoba felsőpréséhez.

Az állványon térképtekercsek. A könyvtárban kizárólag katonai írók művei, a háborúról és a háborúért írt könyvek láthatók. Az ágyútalpra emlékeztető, kerek büféasztalon mindenféle lapos palack és kulacs áll. Falitelefonszó és kabinetrádió, felhúzható gramofonnal. A karosszék, lábak helyett, gumiabroncsos ágyúkerékeken áll, karfái pedig puskatus alakúra vannak kifaragva. A taburetkek — bőrhuzattal bevont lőszeresládák. Jókora bádogg földgömb. Vezérkari pultokra emlékeztető, hosszú, terítetlen asztal. Három lábon álló iskolai tábla, valami csata félig letörölt vázlatával. Az ormótlan íróasztal fölött Napóleon portréja. Az asztalon: papírvágó kés gyanánt — bajonett; a toll gépfegyvergolyó hüvelyéből kandi kál ki, tintatartóul pedig egy kézigránát üres köpenye szolgál; az asztali lámpa talpzata henger alakú kézigránát. Mindenféle szétszórt térképek, térképrészletek, nagyítók és vezérkari makettek tartalmazó dobozok. A dolgozószoba képéhez hozzátartoznak még a súlyos drapériák: az egyik az ablakon, emiatt nem lehet megállapítani a napszakok váltakozását; a másik pedig az egész északi falat takarja.

Melánia a durva vaságy mellett fejezi be a porolást. Az ágyon rangjelzés nélküli, angol gyalogsági tábornoki egyenruha van gondosan kiterítve. Az asszony, szinte gyengéden, ruhájának ujjával valami láthatatlan foltot próbál kidörzsölni a viharkabátból. A dolgozószoba ajtaja mögül parancsoló hang harsan fel.

TÁBORNOK: Mademoiselle Foucault! Ou êtes-vous, sapristi?! Hall engem, Melánia?!

MELÁNIA (kikapcsolja a lemezjátszót): Je vous entends, mon général! Hallom!

TÁBORNOK: Enfin! Bien! Akkor hát legyen olyan jó, s adja ide a nadrágot, meg a z t, amit alatta viselek!

(A résnyire nyitott ajtón Melánia kiadja a nadrágot és a hosszú szárú fehér gatyát. Majd ezüsttálcán katonakulacsot helyez az íróasztalra.)

TÁBORNOK: Mademoiselle Foucault!

MELÁNIA: Je vous écoute, mon général! Hallgatom!

TÁBORNOK: Ha nem tévedek, márpedig átkozottul ritkán tévedek, arra kéntem, hogy ezt az... izét... egészen durva, a legdurvább vázsonból szíveskedjék megvarratni! Et pas de ces maudits monogramms.

MELÁNIA *(fennhangon)*: Elnézést, tábornok úr! Je regrette, mon général... igazán sajnálom! *(Halkan)* Ha fiatalkoromban csicskás lettem volna a tábornok úr valamelyik átkozott helyőrségében, biztosan jobban feltalálnám magam.

(A Tábornok hirtelen belép a dolgozószobába. Kitűnő erőnlétnek örvendő, magas, testes férfi. Ősz haj, kifejező, markáns arcvonások. Katonás tartás. Parancsoláshoz szokott nyersségét a jó modor enyhíti. Katonanaadrág és házikabát van rajta, a lábán papucs. Melánia segítségével tüstént folytatja az öltözködést.)

TÁBORNOK: Hovatovább oda jutok, hogy csipkéből varrják a fehérneműmet, mint a Folies Bergères-ben... Mondja, kedves, húszévi kollaboráció után — mert hirtelenében nem találok jobb szót hűséges szolgálatának megjelölésére — tehát, húszévi kollaboráció után hajlandó-e végre tudomásul venni, hogy én katonavagyok?

MELÁNIA: Szolgálatára, mon général!

TÁBORNOK: Az isten szerelmére, Melánia, én azt sohasem követeltem magától, hogy katonásan viselkedjék... ámbátor... ilyen időkben egyedül ez volna a helyes... No szóval, holnap kedd van, Cid unokaöcsém jön hozzánk ebédre... Remélem, Melánia, nem azzal a lövészároki menüvel fogadja majd kis vendégünket, amivel engem traktál az utóbbi időben?

MELÁNIA: De hát az a tábornok úr kívánsága volt, hogy úgy étkezzünk, mintha a fronton volnánk! Azt tetszett mondani: A Parancsnok mindig tegyen túl a közkatonán abban, amit nyújt a háborúnak, viszont egyenlítődjön ki vele abban, amit kap a háborútól.

TÁBORNOK: Ezt nem én, hanem Lee tábornok mondta. Kérem az ingemet.

MELÁNIA: Ma beszéltem a lenti urasággal... mint mindig, most is csöpögött a szívélyességtől: „Kérem, tolmácsolja a tábornok úrnak mély tiszteletemet, s azt, mennyire sajnálom, hogy többé nem jár ki a kertbe, mert különben személyesen fejezném ki nagyrabecsülésemet...”

TÁBORNOK: A mamlasz!

MELÁNIA: Ezenkívül megismételte azt az óhaját, hogy a tábornok úr fogadja. Kijelentette, teljességgel megérti, hogy — a körülmények szerencsétlen összejátszása miatt — milyen kényes helyzetben

vannak mindketten, de éppen ez az, ami bizonyos remény-
nyel tölti el, hogy...

TÁBORNOK: Mondja meg a lenti uraságnak, hogy köszönöm a
figyelmét, amit semmivel meg nem érdemeltem, magát pedig ké-
rem, ne nagyon törekedjék, hogy a nőkre jellemző szentimentaliz-
musból viszonozza a nevemben.

MELÁNIA: Röviden, uram: fogadja, vagy nem fogadja?

TÁBORNOK: Itt? Egy idegent bocsássak be a lérképeim, vázlataim, ha-
diterveim közé? Hogy egy betolakodó miatt, merő udvariasságból,
annyi életet tegyek kockára?!

MELÁNIA: Nem kell éppen itt fogadnia. Lent, a szalonban is találko-
zhatnak. Leszedem a huzatokat a bútorról, és...

TÁBORNOK: Szépen békivel hagyja azokat a huzatokat, neki pedig
tudomására hozza, hogy el vagyok foglalva. S nem kell hozzá-
tennie, hogy így meg úgy sajnálom.

MELÁNIA: Mais, je vous en prie, mon général!

TÁBORNOK *(most már teljesen felöltözve, hivatalosan)*: Ez parancs,
Melánia.

MELÁNIA: Igenis, tábornok úr!

*(Beidegzett szertartásossággal a tábornok elé tartja a tálcát a
kulaccsal. A Tábornok három, jó nagy kortyot híz belőle.)*

TÁBORNOK: Kérem a legutóbbi időjárás-jelentést...

MELÁNIA *(papírlapról olvassa)*: Alacsony felhőzet, gyenge látásviszo-
nyok. A délutáni órákban bőséges csapadék...

TÁBORNOK *(kiveszi a papírszeletet Melánia kezéből, felteszi a szem
üvegét, és fokozatosan halkulva folytatja)*: ...Futózáporok lehet-
ségesek. Erős, helyenként orkán erejű délkeleti szél. A Csatorná-
ban vihar várható. Nom d'un chien!

*(A Tábornok gondterhelt arccal feláll, odalép a függönyhöz. A
zsinór meghúzása után nagy falitérkép tűnik elő. A térkép Dél-
Angliát ábrázolja a La Manche-csatornával és Franciaország
bretagne-normandiai partvidékével, a szövetségesek európai part-
raszállásának körzetével.)*

TÁBORNOK: Ki az, aki ilyen gyalázatos körülmények között ki meri
mondani: Isten nevében — előre!?

MELÁNIA *(miközben úgy veszi elő a kötését és helyezkedik el a karos-
székben, mint aki mindig így cselekszik hasonló esetben)*: Nem
érték ugyan a magas hadvezetéshez, noha — az igazat megvallva
— sok mindent megtanultam a tábornok úr mellett, mégis kérde-
zem én: vajon azok a szegény katonák, akiket már hónapok óta
Dél-Angliában tart, nem szállhatnak partra valamely más, tet-
szés szerinti napon is? Babonás talán a tábornok úr, vagy pedig az
a D-nap valamely híres ember születésnapja, amelyet vízbefúlás-
sal és nyárson pörkölődve kell megünnepelni?

TÁBORNOK: Melánia, de hiszen maga egyáltalán nem hazafi!

MELÁNIA: Nem, tábornok úr, én asszony vagyok. A hazafiak férfiak.
Az asszonyok csak megsíratják a hazafiat.

TÁBORNOK: S nem óhajtja, hogy Európa, a maga Franciaországa, fel-
szabaduljon?

MELÁNIA: Dehogyanem! Csak nem látom be, hogy annak éppen június ötödikén, hatodikán vagy hetedikén kell megtörténnie.

TÁBORNOK: Hát nem magyaráztam már el egyszer az időjárási viszonyok tényezőjét, hogy az mennyire nélkülözhetetlen a partraszállási hadműveleteknél?

MELÁNIA: Alkalmasint, igen. Én azonban igyekszem megfelekedezni a háborúról.

TÁBORNOK: Aki a háborúról megfelekedezik, nem is nyerheti meg soha. A jó katona első kötelessége, hogy észben tartson mindent, amire szüksége van...

MELÁNIA: ... a második pedig az, hogy elfelejtse, amire nincs. Nem így tetszett mondani? Nos, a háborúra nekem nincs szükségem, ezért hát elfelejtem... Azazhogy csak el szeretném felejteni, de a tábornok úr nem hagyja. Valóban, az isten szerelmére, mért kell mindenről éppen velem beszélgetnie?

TÁBORNOK: Azért, mert nem beszélhetek a falaknak, igen, azért, ámbár legtöbbször az ön jelenlétében sem érzem magam jobban... A hadvezér az művész, Melánia, az kell neki, hogy visszhangra találjon a szívekben és az emlékekben, mert ha ez nincs, akkor minden stratégiai elképzelése holt betű marad, élettelen, akár ezek a kartonlapok itt, amelyek csak tükrözői a való életnek. Mert a való életet most máshol élik: az inváziós hajók olajos és levegőtlen gyomrában, a kelet felé forduló, ezernyi megfigyelőtornyban, a rohamcsónakok szilajul ágaskodó orrában, a szívük alatt száz halált hordozó bombázógépek kupoláiban... és természetesen a lelkékben, a katonák riadt lelkében, akik egyetlen ember, a Főparancsnok jeladására várnak. Ő pedig egyedül van. Senki sincs mellette, akivel megoszthatja a felelősséget, nincs aki segítsen, aki megmondaná, mit tegyen, senki, csak a tulajdon lelkiismerete, s a szerencsecsillaga, ha van. *(Mint aki valami révületből ébred, s ez később is többször megesik vele.)* Ide figyeljen, megpróbáljuk még egyszer... Minden hónapban csupán három nap alkalmas a partraszállásra. Júniusban: ötödike, hatodika és hetedike. A hold későn kel, a dagály pedig csak pirkadat után kezdődik. Ejtőernyőseinknek mindaddig, amíg a cél fölé nem érnek, sötétségre van szükségük, de akkor, és pontosan akkor, holdvilág kell nekik, hogy lássák, hova ugranak. A partraszállás élén haladó utászoknak viszont az apály a jó, mert az elárulja, hogy hol a német aknazár. De ha ez volna minden! Bombázóinknak a kora reggeli órákban látniuk kell a célpontokat, a flottának ellenben láthatatlannak kell maradnia, s a tenger nyugodt legyen ám, különben összegabalyodunk és felborul a hadirend. Végezetül enyhe, semmi esetre sem erős, szél fújdogáljon a normandiai partok irányába, hogy szétoszlassa a csatafüstöt... És édes istenem, ha kifognánk legalább még három, mindössze három kedvező napot, hogy eljuttassuk a legénységet meg a felszerelést a hídfőkre... a háború meg volna nyerve!

MELÁNIA: Ilyen eszményi feltételekkel, tábornok, az Úristen sem rendelkezett, amikor a világot teremtette.

TÁBORNOK: Ő csak teremtette, de nem kellett meghódítania!

(A Tábornok mintha maga is csak ennek a gondolatnak a kimondása után értette volna meg a vállalkozás minden nehézségét és kockázatosságát. Ettől fogva mintegy hangosan gondolkozik, nem is vár választ Melániától még olyankor sem, amikor időről időre feléje fordul.)

TÁBORNOK: Sem Bonaparte, sem Hitler nem merészkedett át a Csatornán. II. Fülöp rászámta magát, de Medina Sidonia admirális a 130 hajóból alig hatvanat mentett haza, az is csupa roncs volt... Nem, az ellenfelet nem szabad sem lebecsülni, sem túlbecsülni, az a fontos, hogy helyesen ítéljük meg... Tudja, asszonyom, hogy Pantelleria a flotta és a légi haderő kombinált támadásának hatására kapitulált? A rohamcsapatok egyszerűen besétáltak az erődbe. De hát az sziget volt... s olaszok védték... Tra-la-la! Ellenben Salernónál majdnem úgy volt, hogy csúnyán elporolnak bennünket! A tengeri és légi haderő támogatása volt az a szalmaszál, amelybe belekapaszzkodtunk — nem a hadjárat gondos ki-tervezése, nem is a hadműveleti tervek tökéletes és következetes végrehajtása a csatatéren, hanem az égből meg a víz felől süvöltő acél döntött. Az acél tonnái!... No jó, Anziónál kiköszörültük a csorbát, ésszel győztünk, nem az acél segítségével. A teljes taktikai meglepetés érvényesült, a Szun Ci-féle elvek szerint: ha módodban áll is valami, az ellenség előtt színleld azt, hogy nem teheted; ha közel vagy, tégy úgy, mintha messze volnál; ha messze táborozol, higgye azt, hogy közel vagy; támadd meg az ellenséget, amíg készületlen, s ott jelenj meg, ahol a legkevésbé sem várja... A konvojok észrevétlenül közelítik meg a partokat, az aknaszedők szabad sávokat vágnak az aknamezőbe, a partraszállási körletek kijelölése akadálytalanul folyik... mint egy hadgyakorlaton. Ragyogó! Aztán egy rövid, de hatásos tüzérségi előkészítés, s a napfelkeltevel az első rajvonat összes egységei a kikötőben vannak... Természetesen a szerzett előnyt később nem használtuk ki... ahogy már történni szokott. Kezdetben a németek gyengék voltak, mi viszont óvatoskodtunk. Később nekibátorkodtunk ugyan, de addigra a németek is annyira megerősödtek, hogy — fejünkkel a kikötődokkok között, ülepünkkel meg a Tirrén-tengerben — négy hónapra a parthoz szögeztek bennünket. A németek Kréta szigeti ejtőernyős támadása szóra sem érdemes. Ha Schmeling, az a bokszoló, nincs közöttük, nem is emlegetné senki. Dieppe — az valami más. Noha ma sem tudom helyeselni, nem vitatom, hogy ez a próbakirándulás a szárazföldre... no jó, mondjuk, hogy hasznos volt; véres, de hasznos. Legalább megtanultuk, hogy egyetlen megerősített kikötőt sem lehet a tenger felől indított frontális támadással bevenni... Márpedig kikötőkre szükségünk van, feltétlenül kell, hogy legyenek kikötőink. Legalább egy a partraszállás tengelyének szélesebb övezetében... Kikötők nélkül lehetetlen biztosítani a rendszeres utánpótlást a hídfők számára... friss vér nélkül pedig megszűnik dobogni az invázió gigászi szíve. Amíg bevesszük Cherbourg-t, a szív megállhat, s ha egyszer megáll, nincs az a hatalom, amely megindítja... Kikötőket... Kikötőket... Ez itt a bökkenő!

(A Tábornok, rendkívül felindultan, a büféhez rohan, majd miután megállapítja, mely kulacsok üresek, furcsa, látszólag értelmetlen rendbe sorakoztatja őket a nagy asztalon: hatot körbe állít, a hetediket pedig a kör közepére teszi. Melánia, aki időközben kiment, kávéscsészékkal a tálcán éppen belép. A Tábornok türelmetlenül kitépi kezéből a tálcat, úgyhogy a kávé majdnem felborul.)

MELÁNIA: De tábornok... az isten szerelmére!...

TÁBORNOK (a tálcat keresztülfekteti a felsorakoztatott kulacsokon):
Tud úszni?

MELÁNIA: Tudok.

TÁBORNOK: Jól?

MELÁNIA: Jól.

TÁBORNOK: De azt, ugye, nem merné állítani, hogy sohasem ézett leküzdhetetlen fáradtságot, amikor messzire kiúszott?

MELÁNIA: Természetesen nem, de...

TÁBORNOK: S ilyenkor mit tett?

MELÁNIA: Hát, rendszerint megkapaszodom valami sziklában vagy csónakban...

TÁBORNOK: ...s miután erőre kap, épen-egészségben partot ér. Úgy van?

MELÁNIA: Úgy, csakhoggy...

TÁBORNOK: Jöjjön ide. Mi ez?

MELÁNIA: Katonakulacsok tetején keresztülfektetett ezüsttálca!

TÁBORNOK: A fenét! Ez kikötő! Mesterséges, úszó kikötő! Ezek itt acéldokkok, amelyek a legnehezebb emelődarukat is elbírnák... Itt vannak a külső hullámtörő gátak... emitt meg a belsők. Tágas, stabil, szilárd. (A dáköval a térkép megfelelő pontjaira mutat.) Mármost ezt az egészet vontatókkal ide kell húzatni. A teherszállító hajók innen indulnak, majd ide, az úszó dokkok labirintusába, úsznak be. Itt kirakodnak, s fordulnak is mindjárt vissza, a szállítmányt pedig pontonokon már viszik is az állásokba... ide. Ez lenne tehát az az inváziót tápláló ütőér... Csakhogy most már késő...

MELÁNIA (ásít): Valóban, jó későre jár...

TÁBORNOK: Tegye el, kérem, azt a kikötőt az asztról. (Egy ideig szótlán álmodozásba merül, aztán — ügyet sem vetve Melániára, aki egy másik fotelba telepedve folytatja a kötést — hangos morfondírozásba kezd ismét.) Talán szem elől tévesztettem valamit? Valami sokkal fontosabbat, lényegeset? Legjobb lesz, ha még egyszer végiggondolom az egészet. (Idegesen felpattan, kezébe veszi a dákót, és a térképhez lép.) Mindenekelőtt hol támadni, és hogyan?! Minél nagyobb erővel és minél szélesebb fronton, magától értetődik. Minél szélesebb hadműveleti alapálás, az előrenyomulásnak annál több lehetséges iránya kínálkozik. S szabad kezet kap az ember a taktikai változatok szempontjából... Hogy a hollandiai körzetet elvetették, az kétségtelenül helyes. A fritzek a levegőbe emelnék a védőgátakat, az holtbiztos. Ez pedig új Dunkerque lenne. Pas-de-Calais? Tessék, megvan a legrövidebb út, amely a Birodalom szívébe vezet. De tövises ám! Mivel a leg-

jobban védik, azt jelenti, hogy ebből az irányból várnak ben-nünket. Akkor támadd meg az ellenséget, amikor még készül-ten, s ott jelenj meg, ahol legkevésbé sem várja. Ezeken a nyo-morúságos fővenypartokon alig-alig férne el két hadosztály az első hullámból... Nem látok elegendő számú útvonalat a hát-ország felé, sem pedig valami jelentősebb kikötőt a közelben. Nem, nem... Pas-de-Calais semmiképpen sem jöhetett számí-tásba... ámbár itt a legkeskenyebb a La Manche. Marad hát a caeni övezet, esetleg Cotentin. Lássuk csak: gyengébb erődítmé-nyek, kiterjedtebb fővenypartok. Akkorák, hogy négy hadosztályt is elbírnak az első hullámban, a nyolcadik napon pedig már tizenkét-tizenötöt. Ha jól emlékszem, Caen környéke repülőterek létesítésére is alkalmas. A szajmai és a loire-i hidak felrobbantá-sával pedig az egész vidéket el lehet vágni Franciaországtól. Az-tán jöhet Cherbourg — az expedíciós erők jövődöbeli kapuja. Noha, igaz, ez a meredek dombokkal, keskeny szurdokkal, élő-sővényekkel és lövészárkokkal tagolt hullámos vidék jól védhető egy frontháborúban. Kivéve talán erre, a Caen-Falaise vonalon, nehéz lesz erősebb páncélos kötelékeket kifejleszteni...

MELÁNIA: Tábornok úr...

TÁBORNOK (*felserkenve*): Van valami megjegyzése?

MELÁNIA: Bien etendu! Nem is egy! Először is: azok igen szép hidak, másodsor pedig a tábornok úr nagyon fáradt. Teljesen kimerült. Amióta megkezdődtek az invázió előkészületei, négy órát sem alsz-ik naponta. A végsőkig egészségtelen, ki merem mondani, nem k a t o n á s életmódot folytat: nem alszik, nem jár a levegőre, nem mozog... S mindennek a tetejébe, mostanában lemondott a kertben való reggeli sétáiról is...

TÁBORNOK: Olykor valóban az a lesújtó benyomásom támad, Melánia, hogy maga egyáltalán nem ért a háborúhoz. A háború, az költé-szet, kedvesem, tiszta költészet! (*Néhány gyors vonással felraj-zolja a táblára a cannuei csata képét.*) Hannibalnak, a Cannae-nál végrehajtott átkaroló lovasrohamában, amellyel megfosztotta a rómaiakat a manőverezés lehetőségétől — ezt a megsemmisítő hadmozdulatot alkalmazták a németek Vjazmánál —, több az arányosság, mint akármelyik Mallarmé-verssorban. Egy villám-gyors tankbetörés az ellenséges hadtápvonalak mentén — hát ebben több a ritmus, mint Brahms bármely frázisában. (*A hajdani csatákat ábrázoló térképekre mutat.*) Nézzen ide: Epaminodas, fittyet hányva a szimmetriának, maga választja meg a csata súlypontját, s ezért a falanxot a bal szárnyon vonja össze — no és ezzel csorbát szenvedett a csatakép szépsége? Egyáltalán nem!... Austerlitz: derült égből villámcsapás! Mozgékonyság a hadirend merevségével, manőver az arcvonal nehézkességével szemben — s az eredmény: 40 000 főnyi veszteség halottakban, sebesültekben! Kunnendorf — mértani szabályosság! Borogyino — harmónia! Marne — a számok szépsége! Csupa tökély, tökéletes-ség! Ép ésszel föl nem foghatom, hogy lehet valaki közömbös iránta! Hogy az istenbe nem érti meg, hogy a mi Norrmándiánk, a 20. század Poitiers-je, azon csaták közé tartozik, amelyek évszáz-

zadokra megszabják a történelmet... Különben pedig: történelmi jelentőség? Piha! Fútyulok rá!

MELÁNIA: Mon Dieu!

TÁBORNOK: A mi inváziónk önmagában szép, nem is kell, hogy szolgáljon valamire. Olyan, mint a drágakő -- elég, ha ott van a vitrinben! Annnyira tökéletes, hogy akár öncélú is maradhat: kell hozzá egy darab föld a behajózáshoz, egy darab tenger a hajóúthoz, és ismét egy darab föld a partraszálláshoz! (*Látnokian.*) Melánia, képzelje el azt a hajnalt! A Csatorna fölött köd lebeg majd... s olyan csend, mint a Végítélet napja előtt. S akkor ebből a ködből, mintegy az örökkévalóság túlpartjáról, ezernyi sötét kísértéként, előbukkan a flottánk. Csak úgy hemzseg a tengeren a sok hajó. Elöl -- az aknaszedők utánuk a csatahajók, cirkálók, rombolók, nyomukban pedig az invázió agyközpontjai: antennák őserdeivel tonnyaikon a prancsnoki hajók jönnek. Aztán a szállítóhajók következnek, közöttük -- nyugtalanul, mint anyjuk körül a gyerekek -- ott sündörögnek majd az első partraszállási hullám rohamcsónakjai. Őrnaszádok cikáznak ide-oda, odafönt, a léggömbzár fölött pedig szakadatlanul vonul, dübörög a repülőgépek -- rombolók, vadászgépek, bombázók, vitorlázórepülőket vontató szállítógépek -- végelethatalan sokasága. (*A Tábornok gépiesen fölkatintja a rádiót; megfelelő zene hallatszik.*) A hajótüzérség nyit tüzet, a német parti ütegek válaszolnak, a flotta pedig csak halad tovább, csattogva röpködnek a szélben a hadi lobogók. Csörlők kerepelnek, egymás után emelik ki a kétéltűeket a hajók gyomrából, emelődaruk nyögnek a rohamcsónakok súlya alatt, motorok bögnék. A flotta pedig halad tovább. A bőrig ázott, agyonfagyott, beteg, rémült, bizonytalanságtól elgyötört emberek imádkoznak, okádnak, kiáltoznak, elesnek! A flotta pedig halad tovább! Gondoljon csak Dunkerque-re! Gondoljon csak Dunkerque-re!...

RÁDIÓ (*a Belgrad Sender bejelentése után, bemondó*): Hadijelentésünk következik. A Birodalmi Vezér főhadiszállása, június 5-én. A fegyveres erők főparancsnoksága közli: Noha a német hadvezetés javasolta, hogy a város értékes műkincseinek megkímélése végett Rómát ne vonják be a hadműveletekbe, az észak-amerikai páncélos alakulatok június 4-én, a déli órákban, mégis behatoltak a város belterületére. Céljuk a Tiberis hídjainak megszerzése. Heves utcai harcok kezdődtek, amelyek az esti órákban még folytak... Az utóbbi hetek súlyos összecsapásaiban különösen kitűnt a Ranke tábornok vezette 71. gyalogoshadosztály... A keleti fronton, a Jasítól északnyugatra elterülő hadműveleti körzetben, a német--román kombinált csapattek újabb területnyerésre tettek szert a bolsevisták heves ellenállása és megismételt támadásai ellenére. Az olasz torpedóvető repülőgépek...

(*A Tábornok kikapcsolja a rádiót. Az illúzió szertefoszlott. Hirtelen letört, megöregedett. Melánia, mivel megérti gazdájának lelkiállapotát, távozni készül.*)

MELÁNIA: Hát akkor, azt hiszem, eltehetjük magunkat holnapra. Annak a mirijevoi parasztnyecskének azt mondtam, hogy korán

hozza a tejet... Nem volna jobb, ha a tábornok úr is ledőlne egy kicsit?

TÁBORNOK (*elgondolkozva*): Messziről még jó parancsokat osztogatni is kockázatos. Nem, az íróasztal mögött ülve lehetetlen háborút vezetni. Vannak esetek, amikor sürgősen kell dönteni, ez pedig — a helyzettől függően — csakis a helyszínen lehetséges.

MELÁNIA: A tábornok úr maga mondta az imént, hogy ilyen időjárási viszonyok között egyetlen főparancsnok sem adhatna parancsot a partraszállásra. Azt tetszett mondani, nincs az a parancsnok, aki felelősséget merne vállalni ilyesmiért. Ma már úgysem fog történni semmi. Akkor hát mért nem pihen le?

TÁBORNOK (*gondolataiba merülve*): Maga csak menjen, Melánia, fekdjön le...

MELÁNIA: Tábornok úr.

TÁBORNOK: Igen?...

MELÁNIA: S mit válaszoljak von Blauring ezredesnek?

TÁBORNOK: Hogy mit mondjon neki? Nos, tessék, mondja meg neki szépen: Lovag von Blauring ezredes úr, Dordé Njegovan, Ő királyi felségének tábornoka, a szerb vendégszeretet diktálta összes kímélettel küldi Önt az édesanyja kínjába, Önt és azt a szaros ezeréves birodalmát!

MELÁNIA: Tábornok!

TÁBORNOK: Sajnálom, sajnálom... Kérem, csak ne emlegesse előttem azt a fajankót, akkor majd nem kell pirulnia.

MELÁNIA: De hiszen én csak attól tartok, hogy az ezredes félremagyarázza a tábornok úr hajthatatlanságát... Egy éve sincs, hogy hazaengedték a hadifogságból... Ne legyen olyan csökönyös, uram, egy véletlen találkozás a hallban, kölcsönösen udvarias üdvözlés, néhány konvencionális szó... végtére is, hiszen mindketten katonák...

TÁBORNOK: De két, egymással szemben álló tábor katonái, asszonyom, a történelem egymást kizáró frontjain. Ez nem játék, asszonyom. **Ez háború!** Az ilyen Blauringok és a hozzá hasonlók uralomvágya miatt klozettpapírba csavart csempészdohányt szívok, pótkávé és házi barackpálinkát iszom (azt is csak a maga ügyességének köszönhetően), és gyomorfekélyemmel lövészárkok-kosztol eszem. De ez nem volt elég: őurasága okkupálta, egyszerűen megszállta a legjobb szobákat a házban, az én háza mban, minket meg fölküldött, hogy itt fulladozzunk a tető alatt. De még ez sem volt elég! Tudja maga, hogy őmiatta nem tudok dolgozni! (*Hirtelen mozdulattal széthúzza a drapériát, s ekkor előtűnik a többi hadszíntér: a keleti front, a csendes-óceáni hadszíntér, Burma, az atlanti térség. Sok-sok zászlócska jelzi az állásokat.*) Azt hiszi, ez a valóságos fronthelyzet? Ördögöt! Ez az OKW jelentései szerint feltüntetett arcvonal, a Völkischer Beobachterből. Az igazi front itt van! Én pedig nem merem rekognoszálni a szituációt a Londoni Rádió alapján, mert ő itt ólálkodik a házamban. Hát lehet ilyen körülmények között szakszerűen elemezni a hadihelyzetet, tervezni, kombinálni, hadat viselni?!... Mielőtt kimegy, elolthatja azokat a lámpákat.

MELÁNIA (eloltja a lámpákat): Jó éjszakát, tábornok úr!
TÁBORNOK: Jó éjszakát.

(A Tábornok ott marad a félhomályba borult szobában, amelyben csak a térképekre vetődik éles világosság.)

TÁBORNOK (ismét megragadja a dákót; hirtelen mintha átlényegülne: Eisenhower tábornokból Gerd von Rundstedt feldmarsallá, a nyugati front parancsnokává változik): Minden valószínűség szerint itt fognak partraszállni... Nem itt, az túlságosan naiv volna. Pas-de-Calais—Ruhr, ostobaság! Az embernek tudnia kell, mit akar. Abban, hogy partra szálljanak, nem lehet őket megakadályozni. Túlontúl erősek, a tengeren is, meg a levegőben is. Na persze, amikor az a bohóc Göring olyan pusztítást művelt a német repülőgépek között, mintha azok fácánok lennének a saját vadaskertjében. De közvetlenül a partszegélyen visszatartanak. Oda kell szegezni őket... itt... meg itt... és itt... mindenütt, ahol kikúsznak a partra. Akadályokat, új, váratlan, nem is sejtett, kibogozhatatlan akadályokat végig a strandokon, azután aknákat, az aknák millióit — megannyi kigyómarás az invázió sarkába... Ha ide álcázott nyersolajtartályokat helyeznénk és csöveket vezetnénk a partig... a támadó, egyetlen gombnyomással, a tűz martaléka lenne... ez nem rossz!... Egyáltalán nem rossz!... Mindenesetre, itt bombaálló betonfedezékek legyenek, amelyekből a part minden talpalatnyi része belőhető, hátul pedig messzehordó nehézágyúkat helyezünk el, amelyek megtizedelik a flottát és akadályozzák az utánpótlást. Na és az ejtőernyősök? (A part mögötti övezetre mutat). Elsüllyesztetni, elsüllyesztetni, mindent elsüllyesztetni, amit pedig nem lehet, azt aláaknázni. Ha nem lenne elég akna, akkor kardokat és késeket, szuronyokat és kihegyezett vasrudakat kell a földbe szúrni... Ide pedig a stratégiai tartalékot: egy tíz-tizenöt páncélos hadosztályból álló vasöklöt, amely mindössze huszonnégy órai menettávolságra van a partraszállás helyétől, bárhol következzenek is be... itt, itt... vagy emitt. Gépesített hadosztályt értve, természetesen. A tartalékba helyezett erők nem függhetnek az utaktól és vasútvonalaktól, amelyeket az ellenség úgyszólván fog rongálni, az ellenség és az Ellenállási Mozgalom... Igen, igen, az Ellenállási Mozgalom, ez itt a bökkenő. Mi volna, ha minden házból túszt szednénk, mondjuk, egy-egy gyermeket... vagy ami még jobb: ötven kilométer mélységben meg kell tisztogatni a bennszülöttektől az egész partövezetet... Nem, ekkora megterhelés alatt képtelenek lesznek tíz hadosztálynál többet partra szállítani az első napon, a hadműveleti tengely körül összefűzni a hídfőállásokat, biztosítani a szállítást és az utánpótlást, s nem fognak egyik irányban sem felfejlődni... S akkor csak egy napig, huszonnégy óra hosszat kell kitartani. S most már meg vagytok puhítva, zavarodva, talán meg is ijedve, mindenesetre ziláltak és ellátatlanok vagytok. Ekkor habozás nélkül rátok bocsátom az egész tartalékot, romboló ékeket verek a hídfőállásaitok közé, kíméletlenül aprítalak, dögönyözlek, ütlek, vágalak, ütlek, vágalak (a dákóval ütögeti a La Manchot), amíg min-

denestül el nem sülyesztelek benneteket... S így lesz a hadtörténelemben még egy Dunkerque.

(Mint aki valami roppant nehéz, de éppoly jelentős feladatot teljesített, a Tábornok hármát kortyol a kulacsból, majd felkattintja a rádiót. Felhangzik a BBC jelzése.)

RÁDIÓ *(hideg bemozdóhang)*: Fontos közleményt olvasunk fel... fontos közleményt olvasunk fel... Eisenhower tábornok parancsnoksága alatt az erős légi kötelékektől támogatott szövetséges haderő ma reggel megkezdte a partraszállást Észak-Franciaországban...
TÁBORNOK: Hát mégis rászánta magát! *(Izgatottan.)* Melánia, rászánta magát! Melánia!

(A Tábornok kirohan a dolgozószobából, hívogató hangja távolodik. Melánia, fésülködőköpenyben, abban a pillanatban lép a szobába, amikor a rádió éppen ismétli a szövetségesek partraszállásáról szóló hivatalos közleményt.)

MELÁNIA *(áhitatosan)*: Mi atyánk, ki vagy a mennyekben, jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod...
BLAURING *(fennhangon)*: Ámen.

(Melánia kikapcsolja a rádiót, és megfordul: az ajtóban ott áll Reiner Maria von Blauring ezredes. Alacsony termetű, törékeny testalkatú úriember, deresedő hajjal, zárkózott, egyáltalán nem katonás arcvonásokkal. Egyenruhát visel. Monoklit nem visel. Hideg, kimért hangon, burkolt jelentőségteljeséggel beszél, leghalábbis kezdetben.)

BLAURING: Elnézést, asszonyom, az alkalmatlankodásért, de hazatérőben világosságot láttam kiszűrődni, hangokat hallottam, beszélgetést vagy a rádiót, nem is tudom, mit... Remélem, nem háborgatom túlságosan?

MELÁNIA *(leplezett ijedtséggel)*: Ó, nem... a világért sem!

BLAURING: Valójában csak üdvözölni akartam Njegovan tábornok urat. Feltételezem, hogy átadta üzenetemet. Igen?

MELÁNIA: Természetesen, csak a tábornok úr éppen kiment. Mindjárt megkeresem...

BLAURING: Ne deranzsálja magát, asszonyom, majd megvárom itt, ha nincs ellene kifogása... Ha nem csalódom, rádiót hallgatott, ugyebár?

MELÁNIA: Csak úgy ide-oda futkostam a keresőn... Tessék... tessék helyet foglalni, Blauring úr.

BLAURING: Köszönöm. Én azonban szívesebben állva maradnék, esetleg sétálnék egyet. Úgyis egész nap ülök. Megengedi, hogy egy kicsit szemügyre vegyem ezeket az érdekes térképeket?

(Meg sem várva az engedélyt, szemlélni kezdi őket.) Thermopylé... Gaugamela... Hastings... Waterloo... Marne... A tábornok, úgy látom, hadtörténelemmel foglalkozik.

MELÁNIA: Ó, nem, ezredes úr, hiszen ő nyugdíjban van.

BLAURING: Igen... igen... Minden ilyen csata elősegíti a hadászat tökéletesedését. Asszonyom, a hadviselés olyan tudomány, amelyet meg lehet tanulni. A történelem fárosza nélkül — a taktika sötét verem. Szuvorov.

MELÁNIA (*árnyékként a nyomába szegődve*): Ugyan, ez csak szórakozás, időtöltés, ezredes úr.

BLAURING: Hasznos szórakozás, rendkívül hasznos...

MELÁNIA: Játék...

BLAURING: De a tökélyig fejlesztve. (*A keleti front előtt.*) A keleti front. Sok barátom van ott... Legtöbbje nincs az élők sorában.

MELÁNIA: Minden a német főparancsnokság jelentései alapján van fel-tüntetve... a Völkischer Beobachterből.

BLAURING: Magától értetődik, asszonyom. Csakhogy a fronthelyzet nem ez. A tényleges front a tűzszüneti vonal mentén, vagyis a Narva—Pszkóv—Vityebszk—Moguljev—Tyernopol—Jasi—Dnyeszter-torkolat vonalon halad, itt pedig az oroszok már elfoglalták Bjalisztokot, és — amint látja — Königsbergnél bekerítéssel fenyegetik északi hadseregcsoportunkat... Sőt, már kibukkantak a Dunánál, asszonyom. Bukarest alig tartja magát, s — úgy látszik — Varsó sorsa is megpecsételődött a tábornoknak ezzel a nyári hadjáratával: az első ukrainai és az első belorusz front harapó-fogójával...

MELÁNIA: Uram, meg kell magyaráznom valaniit...

BLAURING: Természetesen, ez vezérkari elemzés... a hadműveletek tervezése, de micsoda hadműveletek, drága asszonyom. Ezek a páncélos ékek még egy Mannstein tábornoknak is dicsőségére válnának. El kell ismernem — vérbeli stratégia műve, vagy legalábbis olyan parancsnoké, akinek képességei nem lebecsülendők.

MELÁNIA: Ezredes úr, ő sohasem vezényelt háborúban.

BLAURING: Feletteseinek rövidlátása miatt, minden bizonnyal. Tudja, asszonyom, Napóleon szerint a háború a hadviselő felek parancsnokai értelmének és akaratának párharca... Én személy szerint nem szeretném, ha Njegovan tábornok lenne az ellenfelem...

MELÁNIA: Ezredes úr... meg kell, hogy mondjam... ön ezzel nem fog visszaélni... Ugye, nem? Ígérje meg, kérem. A tábornok minden pillanatban beléphet, s esetleg nem lesz rá idő... Az ezredes úrnak ezt nem szabad komolyan felfognia. Értse meg, mindez nem más, mint egy elfeledett, ártalmatlan öregember kisdud szórakozása... A tábornok beteg, gyomordaganata van, azért is engedték haza a hadifogságból... Valójában minden háborút hadifogságban vészelt át, ez a magyarázata ennek a sok bajnak, látja ezeket a térképeket meg ezt a nevetséges bűtort... Őt azért is nyugdíjazták, mert alkalmatlan volt, abszolúte tehetségtelennek bizonyult minden parancsnoki posztján. Apellálok a tisztii becsületére, ezredes úr. Hát hazaengedték volna a hadifogságból, ha valamirevaló?... Ő valójában bolond... tiszta örült, uram...

(Blauring nem reagál. A királyi hadsereg egyenruhájában belép a Tábornok. Melánia feje felett, aki mintegy bástyaként áll kö-

zöttük, egy pillanatilg farkasszemet néznek egymással. Majd katonásan tisztelegnek.)

TÁBORNOK: Sajnálom, hogy megvárattam, ezredes, de le kellett vetnem hadifogolyi egyenruhámat, hogy rangjához méltóan fogadhassam a győztes hadak tisztjét.

BLAURING: Azért jöttem, hogy megköszönjem a szíves vendéglátást, tábornok.

TÁBORNOK: Rossz házigazda vagyok én, ezredes, ha a vendéget csak akkor ismerem meg, amikor már egy éve a házamban van.

BLAURING: Hát még a vendég milyen, aki ezt nem tette előbb lehetővé? ... Reiner Maria Siegfried von Blauring ezredes.

TÁBORNOK: Dordíje Njegovan nyugalmazott dandártábornok... Mit áll itt, mint egy sóbálvány, Melánia? Hozzon valami innivalót... lehetőleg semmit a lövészároki készletből.

BLAURING: Azt hiszem, nem lesz rá szükség, tábornok *(Mutatja a magával hozott palackokat.)*

TÁBORNOK *(egyenként megnézi)*: Courvoisier, Metakssasz, örmény konyak, Franciaország, Görögország, Oroszország, Nyugat, Kelet, Dél. Még csak Észak hiányzik.

BLAURING: Svédországot, szerencsére, nem szálltuk meg... Egyelőre. No de ahhoz, hogy ünnepelhessünk, ez is megteszi...

TÁBORNOK: Ünnepelejünk? Mit ünnepelejünk meg?!

(Blauring Normandia térképéhez lép, kihúzza azt a zászlócskát, amely a dél-angliai csapatokat jelzi, majd erőteljes mozdulattal Normandiába döfi. A két katona farkasszemet néz egymással. Melánia rémülten figyeli a néma párviadalt. Keresztet vet. A szín lassan elsötétedik, majd amikor teljesen sötétségbe borul, felhangzik a bemondó hangja.)

RÁDIÓ: A Birodalmi Vezér főhadiszállásáról. Június 8-a. A fegyveres erők főparancsnoksága közli: Normandiában az ellenség megkísérelte megerősíteni hídfőállásait. Az Orne folyó torkolatától keletre csapataink a szűk parti sávra kényszerítették az ellenséget. A Caen és Bayeux közötti hídfőkre támaszkodva az ellenség északnyugati irányban támadásba lendült. Ugyanakkor megkezdődött tartalékerőink ellentámadása... Július 5-e. A fegyveres erők főparancsnoksága közli: Normandiában tegnap reggel, heves tüzéségi előkészítés után, az ellenség támadásba lendült a Bayeux—Caen műút mindkét oldalán. Kísérletük azonban minden ponton véres kudarccal végződött... Augusztus 26-a. A fegyveres erők főparancsnoksága közli: A német hadosztályok, a Szajna alsó folyásától nyugatra, visszaverték az ellenség valamennyi támadását. Tegnap erős ellenséges alakulatok hatoltak be Párizs déli kerületeibe, s itt egész nap súlyos utcai harcok folytak...

(A szín fokozatosan kivilágosodik. A térképek előtt, ahol Njegovan tábornok szokott tartózkodni, most Blauring ezredes áll. Zászlócskák tüzelésével foglalatoskodik. Zubbonya félig kigombolva, s

ez azt a benyomást kelti, mintha most ő volna a dolgozószoba ura.

Tálcával a kezében belép Melánia. Kávét és italt szolgál fel.)

BLAURING: Bizonyos idővel ezelőtt, asszonyom, láttam önt egy bizonyos helyen... biztosíthatom, egészen véletlenül. Valami festményt tetszett árulni.

MELÁNIA: Hát már ez is tilos?

BLAURING: Ó, nem, természetesen. Ez nem feketezés vagy csempészes...

MELÁNIA: Különösen, ha azokat a képeket örök — németek vásárolják.

BLAURING: Legyen nyugodt, asszonyom, hamarosan eljön az az idő, amikor majd mi áruljuk önöknek. Nem csodálkozom, ha most megvallaná, hogy nem tudtak megélni a tábornok nyugdíjából.

MELÁNIA: Megélni ugyan megélhettünk, de nem valami fényesen... rangon alul, mindenesetre...

BLAURING: Mégis furcsállom, hogyan engedhette meg — ne vegye rossz néven, ha ügyetlenül választom meg a kifejezést —, hogy úgy megalázkodjon azok előtt a hadigazdagok előtt.

MELÁNIA: Nekem az nagyobb megaláztatás volt, hogy látnom kellett, amint csempészdohányt csavar újságpapírba, vagy pedig feleket szív, amikor valahogy hozzájut egy csomag emberhez méltó cigarettához. Különben, ő nem is tudott a dologról.

BLAURING: S hát nem vette észre, hogy bizonyos tárgyak szőrén-szálán eltűnedeznek a házból? Nem értem, egy ilyen rendkívüli megfigyelőtehetséggel megáldott, vérbeli katona...

MELÁNIA: Én nem az ő dolgait árultam, uram. A holmit az én szobámból hordtam el.

BLAURING: Az az úgyszólván teljesen üres szoba, amelybe egyszer véletlenül betévedtem, az volna az ön szobája?

MELÁNIA: A tábornok sohasem tévedt be a szobámba, még véletlenül sem, ha erre tetszett gondolni.

BLAURING: Így van ez, asszonyom. Az élet, akarcsak a háború, csupa veszteség... tévedés... és elszalasztott alkalom...

(A sértődött Melánia nem érkezik rá, hogy válaszoljon. Belép Njegovan. Ismét tábornoki egyenruhában van. A kezében valami elrongyolódott térképet tart.)

TÁBORNOK: Na és mi van az én kávémmal, Melánia? Amióta Európa itat bennünket, takarékosabb lett talán, mi?

BLAURING: De hát, tábornok, hol maradt olyan sokáig?!

TÁBORNOK *(kigöngyöli és megrázogatja a térképet)*: Ugyan hagyja. Alig-alig találtam meg ezt itt... a padlásán, atyám öltözéke alatt. Azt említettem már önnek, hogy atyám mint tábori pap 1885-ben részt vett a slivnicai csatában? Igen, látja, itt... Mármost idefigyeljen. A mi fővezérségünk feltételezte, hogy a bolgárok nem merik majd bevetni tartalékaikat, ezért nemigen siettünk megvélni őket már az első rajvonalba, azzal, hogy majd később a Sredac fennsíkon szépen bevárjuk azt a két seregtestet és meg-

semmisítjük, még mielőtt egyesülnek a derékhaddal. Megbocsáthatatlan stratégiai tévedés, mert, drága ezredesem, ők mégis, a mi törzskarunk ignoranciája ellenére, bevetették tartalékait, s mi pórul jártunk. Hatvan évvel később, mintha hadtörténelem nem is volna a világon, önök, németek, ugyanebbe a hibába esnek. A Führerjük úgy vigyáz a páncélos tartalékaira, mint a szeme fényére, és most már persze késő. A szövetségesek megerősödtek, a tartalék most már nem elegendő... Mármost mit tehetek itt én?!...

(Becsapva maga mögött az ajtót, Melánia szó nélkül visszavonul.)

TÁBORNOK: Remélem, Melánia szívélyes volt önhöz?

BLAURING: Ó, igen, hogyne, tábornok... nagyon aranyos.

TÁBORNOK: Mert tud ő másmilyen is lenni ám: azt látnia kellene, hogyan bánik a civilekkel. Olyan ez az asszony, ezredesem, mint a határőr-kutya, a katonaköpeny szagán kívül semmi mást nem respektál. Különbén jó lelkű, s azt hiszem, ragaszkodik is hozzám, noha olykor nem mennek a fejébe bizonyos dolgok... Tudja, Foucault kisasszony auvergne-i, tizenhétben lejött Szalonikibe ápolónőnek... önkéntes ápolónőnek... és hát... ittragadt...

BLAURING *(tolakodóan)*: Miért?

TÁBORNOK: Hogyhogy miért? Hát beleszeretett... alighanem megszerette ezt az országot.

(Blauring konyakot tölt magának és a Tábornoknak. Ettől fogva időnként szájukhoz emelik a poharat, enyhén becsípnék majd, éppen csak annyira, hogy egy kissé fesztelenebbek, őszintébbek legyenek.)

TÁBORNOK *(kezébe veszi a dákót)*: Hát akkor... kezdjük?

BLAURING *(tettre készen)*: Munkára föl!

TÁBORNOK: Akkor hát rajta! Meghallgatta a hadijelentéseket?

BLAURING *(a térképre mutat a dákóval)*: Ez az augusztus 26-i helyzet.

TÁBORNOK: Teljes egészében az OKW közleménye szerint?

BLAURING: A londoni rádió korrekcióival...

TÁBORNOK: Nagyon jó, ezredes...

BLAURING: ...és a moszkvai rádió korrekcióival.

TÁBORNOK *(elképedve)*: A moszkvai rádió?!

BLAURING: Ahhoz, hogy megtudjuk, mi a való helyzet a keleti fronton, tud valami jobbat ajánlani?

TÁBORNOK: Blauring ezredes, ebben a házban a bolsevista Moszkva hangja még sohasem szólalt meg, soha! Nagyon szépen kérem, hogy ezt a tényt a jövőben tartsa szem előtt.

BLAURING: No, hát be kell vallanom, tábornok, hogy én viszont rendszeresen hallgatom készülékemen... Hallgattam akkor is, amikor egészen véletlenül Londont fogtam meg, s így értesültem a partaszállítás híreről. Azon a napon, amelyiken az a szerencse ért, hogy megismerkedhettem önnel, s amióta alkalmam nyílt, hogy egy kétségtelenül magasabb szinten vehessek részt ebben a fenséges háborúban. Egyszerűen a szakmai tökély kedvéért hallgatom Moszkvát.

TÁBORNOK: Nincs az a szakmai tökély, amely ezt mentheti!

BLAURING: Ugyan már, tábornok, ne vesztegessük az időnket csip-csup dolgokkal. Ön is tudja, hogy estére abban az átkozott niva-talomban kell lennem, s hogy egészen vasárnapig nem dolgozha-tunk!

TÁBORNOK: Mit tűztünk ki mára?

BLAURING (*mutatja*): Párizs bevételét!... Azután a német ötödik pán-célos hadosztály, a hetedik és a tizenötödik hadsereg részeinek üldözését Észak-Franciaországon át. Megkísérelünk a Rajnáig ha-tolni, és még az esős időszak beállta előtt átkelni... Végezetül magyarázatot keresünk arra, hogy miért veszett el a sztálingrádi csata.

TÁBORNOK: Mert lesz még Sztálingrád, lesznek még Sztálingrádok... Itt is... ott is... meg amott is, mindkét oldalon. Alaposan fel kell készülnünk: azért is, hogy Sztálingrád megismétlődjék, és azért is, hogy megakadályozzuk... Mi is volt ön tegnap, ezredes? Orosz vagy német?

BLAURING: Német. Orosz a múlt héten voltam.

TÁBORNOK: Ezt jegyeznünk kellene valahol. Elfelejttem, barátom, és folyton úgy tűnik, mintha tévedésből valaki másnak a hadseregét vezényelném...

BLAURING: Hát, emlékezzen csak vissza, tábornok... Két héttel ez-előtt, mint szövetségeseik, végig a Rhône völgyén 350 ki-lométeres mélységben a tizenkilencedik hadsereg párhuzamos üldözését végeztük, amelyet aztán Dijonnál nagyogó átkaroló moz-dulattal bekerítettünk (*mutatja*). A múlt héten viszont, ezúttal mint németeknek, sikerült kivágnunk a gyűrűből ugyanezt a hadsereget... A keleti fronton mindkét héten az oroszok ja-vára tevékenykedtünk...

TÁBORNOK: Igaza van... Nos tehát, lássuk, ami keletet illeti, mit tenne!

BLAURING (*miközben magyaráz, mindinkább elragadja a harcias hév*): Mindenekelőtt: von Paulus hatodik hadseregét semmi esetre sem engedném át a Donon, elhanyagolnám az orosz kőolajat, a „Dél” hadseregcsoportnak pedig kifejezetten megtiltanám, hogy átlépje a Saimaa-tavaktól, a Moszkva-környékén át, a doni Rosztovig húzott képzelt egyenest. Minden erőt összpontosítva Moszkvára rontanék, s még a tél beállta előtt tisztába tenném a dolgokat a bolsikkal.

TÁBORNOK: Bravó, ezredes. Már Nagy Frigyes megmondta, hogy csak a zöldfülű generálisok forgácsolják szét erőiket, mert mindent meg akarnak hódítani és mindent megtartani. S rendszerint sem-mit sem hódítanak meg, viszont mindent elveszítenek...

BLAURING: Ha már rászánám magam, hogy — a presztízs miatt — előretörjek a Volgáig, azt hiszi, megengedném, hogy List az „A” csoporttal ott rostokoljon a Kaukázus előtt? Még júliusban elien-delném Hott tábornoknak — évtársam volt az akadémián —, hogy a negyedik pán-célos hadsereget vezesse Sztálingrád ellen, viszont Ewald von Kleist tábornagyot nem engedném belebocsát-kozni a kubáni bonyodalmakba, semmi esetre sem engedném.

TÁBORNOK: S mit csinálna közben von Bock középén?

BLAURING: Anélkül, hogy veszélyeztetném az ukrajnai front védhetőségét, rendelkezésére bocsátanék mindent, amit nélkülözhetek, vagyis mindazokat a csapatokat, amelyek ostoba célokért véreznek odalent. Höppner negyedik páncélosa és Reinhardt harmadikja észak felől megkerüli a fővárost, Guderian beveszi nekem Tulát és Rjazanyt, s alulról csukja be a zárat, csett! Karácsony előtt Moszkvában lennék. Akkor aztán hallgathatná, tábornok.

TÁBORNOK: Azt nem mondtam, ezredes, hogy a német szót szívesebben hallgatom, mint az oroszot...

BLAURING (*elragadtatva*): Természetesen, idejében gondoskodnék róla, hogy embereim fel legyenek szerelve mindennel, ami a mínusz 30 fokos hidegben való háborúzáshoz szükséges. Gyapjú köpeny, meleg alsónemű, posztónadrág, csizma, fülvédős kucsma, minden meglegyen nekik... elsősorban pedig bélelt csizmájuk és prémkucsmájuk. Az én tankjaim nem állnának bedögölve csak azért, mert befagyott az üzemanyag, optikai műszereik pedig eljégedtek!

TÁBORNOK: Vagy, a legrosszabb esetben, taktikai visszavonulást kellene elrendelni, visszavonulni egy olyan vonalra, amely teletésre alkalmas... mondjuk, az Orel-Rzsev-vonal megfelelné.

BLAURING: Hm, erről a változatról még nem gondolkoztam komolyabban...

TÁBORNOK: Természetesen abban az esetben, ha a németek oldalán parancsnokolnék...

BLAURING: No és ha az oroszok eszével gondolkodna, tábornok?

TÁBORNOK: Tessék?

BLAURING: Úgy értem, ha az orosz csapatokat kellene vezetnie?

TÁBORNOK (*dühösen*): Akkor főbe lőném magam, ezredes. (*Ingerülten.*) Látja, ezredes, mindezeknek a hadijelentéseknek az olvasása közben ön természetesen fölfigyel mind a tengelyhatalmak katonai melléfogásaira, mind pedig a szövetségesek taktikai tévedéseire — hogy a stratégiát, különösen azt a nagybetűs, globális Stratégiát, ne is említsük. De csak akkor, amikor itt, ezeken a közömbös papírfrontokon, szembeállítja egymással mindezeket az oly egyforma katonai ostobaságokat, akkor döbben rá, miféle emberek, miféle katonák, miféle hadfiak ülnek ott azokban a vezérkarokban: abban a Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force-ban, a South-East Asia Command-ban, az Oberkommando des Heeres-ben, a Grand Quartier General-ban, mindazokban az OKW-kben, GHQ-kben, IGS-ekben!

BLAURING: Hát ön is elégedetlen ezzel a háborúval, tábornok?

TÁBORNOK: Elégedetlen? Föl vagyok háborodva! A tengelyhatalmak miatt is, meg a szövetségesek miatt is, egyformán!... Ebben az értelmetlen zűrzavarban, mindezekben a komolytalan és kaotikus rögtönzésekben hol látja ön a háborúnak azt a ragyogó poézisét, amelyet már Caesar megénekelte?! A lépések és ellenlépések szépségét! A rombolás és viszontrombolás logikáját. A megsemmisítés és kiirtás arányosságait! Hogy tud itt egy tábornok pártállást vállalni? Hol vannak itt a barátaim, és hol az ellenségeim? Nem látom őket... Én csak a megtagadott Doktrínát, a hadak sértett Szellemét látom, valami olyasmit, ami kívül áll egy tábornok

személyes elhatározásán, amiben nincs választás, és ami független az igazi katona érzéseitől. Mint amilyen a művészet, a tudomány, a természetű törvény!...

BLAURING: Noha még csak ezredes vagyok, én is egészen másképp vezetném ezt a háborút. Úgy vezetném, mintha egyidőben én volnék a szövetségesek hadvezére és a tengelyhatalmak stratéga is.

TÁBORNOK: Csak hát nem mi vezetjük ezt az otromba... ügyetlen...

BLAURING: ...ostoba és téves... elhibázott háborút!

TÁBORNOK: Márpedig hogy tudnám! Csak tehetném!... Teljesen mindegy, kinek az oldalán...

BLAURING: Természetesen az volna a legjobb, ha az ember egyszerre mindkét félnek parancsolhatna... Ez kizárná a hibalehetőséget, s a háború tökéletes volna. Tökéletes, mint a tyúktojás.

(Időnként hörpintenek poharukból. Melánia néhányszor ki-bejár, a katonák azonban nem figyelnek rá.)

TÁBORNOK: Tökéletes, igen, de halott... Gondolja, nem próbáltam meg ezt is? Volt, amikor egyszerűen képtelen voltam megbékkélni valamely ostobán megválasztott felvonulási iránnyal, valamelyik téves hadműveleti céllal, vagy felesleges csapatösszevonással... Kérem, a kéz egyszerűen nem akarja téves helyre tűzni a zászlócskát, nem akarja, és kész! Hallom, ahogy szépen bemondja a rádió: Guderian hadosztálya az Oka folyónál megtorpant. Látom, micsoda katasztrófális lépés, olyan „húzás”, amellyel el lehet vezetni a háborút keleten. Hogy nyugodjak bele? Hol van az a generális, aki jóváhagyna ilyesmit?

BLAURING: Ilyen generális nincs.

TÁBORNOK: Újabb zászlócskát veszek elő, és Hott páncélos ékét, Kalinyin városán keresztül, Moszkva puha húsába döföm. Bekerítettem majd kétmillió orosz. Rokosszovszkij, Jeromenko, sőt talán Zsukov is, szögesdrót mögött találták magukat... ahol — még ha vörösök is — azért lovagias tiszteletadással bánok velük.

BLAURING: Gratulálok, tábornok. Ragyogó!

TÁBORNOK: A fenét, dehogyis ragyogó!

BLAURING: Hiszen ki nem állhatja az oroszokat.

TÁBORNOK: De hát hova gondol, vajon igazságos, vajon sportszerű lenne, hogy képességeimmel egyedül a németek élhessenek, akiket különben éppúgy utálok?

BLAURING: Kétségtelenül, nem.

TÁBORNOK: Következésképpen átpártolok az oroszokhoz, s olyan váratlan ellenlépést fedezek fel, amely az orosz hadtesteket kivезeti a csapdából — az én csapdából, uram, amelybe én ejtettem őket —, előkészítem az ellentámadást, és hozzálátok a levezetéséhez. Azok az átkozott sarló-kalapácsos zászlócskák úgy repkednek egymás után, mintha szárnyuk kerekedne, új meg új állásokat foglalnak el — s most a németek kerülnek kutyaszorítóba.

BLAURING: Ragyogó!

TÁBORNOK: Egy fenét, ahogy ragyogó! Az volna, ha most meg nem a németeket kellene menteni... S látja, mind gyorsabban, mind váratlanabban, mind bölcsebben, így váltogatta helyét a két tá-

bor, de minthogy egyazon elme parancsolt nekik, a front sohasem mozdulhatott huzamosabban sem előre, sem hátra. Egy helyben állt, mint akit megbűvöltek. Az a másik, a valóságos front, az ostoba számítások miatt, még mozdult is valahogy, de az enyém, az ott döglött egy helyben. Olyan játék volt ez, kedves Blauringom, mintha egymagamban sakkoznék. Sakkparti, amelyben én magam vezetem mind a sötét, mind pedig a világos bábokat, s így se nem győzhetek, se nem veszíthetek.

BLAURING: Meg kell vallanom, tábornokom, én is átestem hasonló krízisen. Végre is a háború két elme párviadala, semmiképpen sem egy ember harca önmagával. Kész örület!... De megtaláltam a megoldást!

TÁBORNOK: Tudom! Váltogatta a nézőpontokat. S hosszabb időszakra terjesztette ki tevékenységét, ugye? Mielőtt egyenruhát cserélt, megengedte, hogy a régi egyenruhában kidolgozott stratégiai elképzelése mind a végső hadműveleti konzekvenciáig valóra váljon a csatatéren?! Így volt?

BLAURING: Pontosan. S csak akkor öltöztem át. Egészen El Alamein-ig és Sztálingrádig angolként gondolkodtam...

TÁBORNOK: Én meg akkor, majdnem egészen negyvenkettő decemberéig, a német fegyveres erők főparancsnoka voltam.

BLAURING: Könnyű volt önnek, de nekem? Azzal a tökkelütött Auchinleck tábornokkal Líbiában? Közben állandóan Dunkerque-re gondolva? A német invázió Damoklész-kardjával a fejem fölött? Pályafutásom legnehezebb pillanatai voltak ezek, tábornok.

TÁBORNOK: Még nehezebb is lett volna, ha én parancsolok ott Afrikában. Úgy megúsztattam volna magukat a Vörös-tengerben, mint Mózes a fáraó katonáit...

BLAURING: No de amikor Németország többé már nem támadott, akkor visszapártoltam... Végtére is, német volnék, vagy ini a szösz?! Őt álló hónapig kizárólag az Atlanti Fal erődítményein törtém a fejem. Egyébként akkor Párizsban állomásoztam.

TÁBORNOK: Melyik részében?

BLAURING: Rue du Bac. Hetedik arrondissement.

TÁBORNOK: Amikor az École supérieur de guerre-be jártam, lakott a hetedikben egy bizonyos valaki, akihez ellátogattam időnként... Avenue de Tourville... Nem is tudtam, hogy az utászoknál szolgált, ezredes!

BLAURING: Nem voltam én utász soha... (Keserűen.) Az voltam, ami ma is vagyok. Élelmezési főfelügyelő... von Rundstedtnél. Kolbász, krumpli, sör. Moslékkiutalás a nyugati parancsnokságnál... De a Fal érdekelt... Remek tervet készítettem Európa atlanti partvidékének megvédésére... Ennyivel mindenestre tartoztam nemzetemnek, ha már olyan hosszú ideig angolszászként gondolkodtam, nemde?

TÁBORNOK (izgatottan): Csak teljes apálykor látható víz alatti és szárazföldi akadályok?

BLAURING: Fogazott acélháromszögek, fűrészszerű vasrudazatból készült kapuk...

TÁBORNOK: Fémfejjel ellátott botok...

BLAURING: ...aknával a tetejükön.

TÁBORNOK: Aknákkal, amelyek roncsolnak...

BLAURING: ...tépnek!

TÁBORNOK: Rombolnak!

BLAURING: Sokmillió szép, kövér akna!

TÁBORNOK: Na és a flotta ellen?

BLAURING: Messzehordó ágyúk a betonerődökben!

TÁBORNOK: Hogy bombázzanak...

BLAURING: Aprítsanak!

TÁBORNOK: Romboljanak és pusztítsanak! Ezer meg ezer ágyú! (*Nyugalommal.*) És mi lett volna a végső kiút?

BLAURING: Mindent elárasztottam. (*Nevet.*) Képzeld el azokat a pofákat, hónapokig készülődnek, hajóra szállnak, hosszú víziutat tesznek, és a végén: szárazföld helyett ismét csak víz és víz... Mi értelme van akkor az invázióknak?

TÁBORNOK: Amikor az inváziót terveztem, számítottam erre a lehetőségre, Blauring ezredes. Ezért előirányoztam, hogy már a második hullám olyan felszereléssel érkezzen a normandiai partokra, amely sekély vízen való átkelésre alkalmas.

BLAURING: De a vizek sűrűn el vannak aknásítva, tábornok.

TÁBORNOK: Igen ám, de az én gyalogsági alakulataim előtt aknaszedő egységek haladnak, ezredes.

BLAURING: Őket úgyis kezelésbe vennék az én mesterlövészeim.

TÁBORNOK: Az ön mesterlövészeit pedig az én mélyrepülésbe ereszkedő csatagépeim!

BLAURING: Eközben viszont Európa megtámadója szemben találná magát egész stratégiai tartaléksereggel.

TÁBORNOK: Hm, hát ez igaz: Európa védőinek, szerintem is, ez volt az egyetlen esélye... No, és hogy oldotta meg a gerilla problémáját, amely — amint látja — elvágta az összes vasútvonalakat, s lehetetlenné tette a német tartalékerőknek az ütközet súlyponti körzetébe való gyors odaszállítását?

BLAURING (*hivatalosan*): Ezt, sajnos, nem oldottam meg.

TÁBORNOK: Azokat a semmirekellő franciákat egyszerűen ki kellett volna telepíteni a partvidékről.

BLAURING: De hiszen az legkevesebb hárommillió ember! Hova tegyem őket?!

TÁBORNOK: Na és?! Mit érdeklis az önt? Ez nem a főparancsnok dolga! Törődjenek vele a polgári hatóságok, küldjék őket a fegyvergyárakba, vagy keletre, mi az ördögnek létesítették azt a sok koncentrációs tábor, műemléknek?

BLAURING (*letörten*): Erre nem gondoltam, úgy tetszett, ez nem volna tisztán katonai megoldás...

TÁBORNOK: Egy totális háborúban nincs nem katonai megoldás. Egyedül a háború elvesztése a nem katonai megoldás, ezredes.

BLAURING: Értem, persze, értem. Önnek kétségkívül szélesebb látóköre van, ami a magasabb hadvezetést illeti... Talán ezért is vallottam kudarcot. Csakis ez lehetett az oka. Mert amikor a tervemet elküldtem Rundstetnek, mindjárt áthelyeztek ide. Hát igazságos, becsületes eljárás ez? Rommel, az a sivatagi róka, mégis pontosan az én tervem alapján erősítette meg az atlanti partot.

Egyszerűen eltulajdonította a tervemet. Hát igazságos, becsületes dolog ez?

TÁBORNOK: No és az igazságos és becsületes, hogy bár egész életemben a háborúra készültem, egyetlenegyszer sem vehettem részt benne három napnál tovább?...

BLAURING: Ami engem illet, évekig benne voltam, de mi hasznom belőle? ... Az az unalmas egyhangúság! ... Kolbász, krumpli, sör ... Kolbász, krumpli, sör ...

TÁBORNOK: Pedig minden titkát ismerem a háborúnak ... itt van a kisujjamban. Itt van Caesar, Bonaparte, Szuvorov, Hohenlohe, Hetzendorff ... Kívülről ismerem Lloydot, Jominit, Clausewitzet, Schliffent, von der Golzot, Mišić vajdát! ...

BLAURING: Az egész délkeleti hadszíntér moslékelosztási ügyei, mit szól hozzá? Elég harciasan hangzik önnek?

TÁBORNOK: A Balkán-háború idején azt mondták: túl fiatal! Amikor megpróbáltam becsempészni magam, ülepen rúgtak ... ülepen rúgtak merő humanizmusból! Amikor pedig tizenégyben hadköteles lettem, hát nem fogságba esem mindjárt az első napon?! Az a szomorú tisztesség ért, uram, hogy én lettem az első szerb katona, akit az osztrákok foglyul ejtettek!

BLAURING: Pedig rangelsőként végeztem el a vezérkari tisztiiskolát. Olyan nevek, mint Zeisler vagy Günther Blumentritt, mögöttem voltak ... sőt még Rommel vezérkari főnöke: Speidel is!

TÁBORNOK: Az egész háborút répaegyeléssel töltöttem egy koszos panóniai birtokon, miközben az járt az eszemben, hogy ez a végtelen rónaság micsoda eszményi terepe a jövőre gigászi tankcsatáinak ... Én már akkor hittem a tankokban!

BLAURING: Én is hittem bennük, tábornok, de most egyedül abban a nyavalyás elvben vagyok kénytelen hinni, mely szerint csak az a katona a jó katona, akinek a hasa tele van kolbásszal, krumplival meg sörrel!

TÁBORNOK: Később elvégeztem a Királyi Katonai Akadémiát meg a vezérkari tisztképzőt Párizsban! Nem is éltem, Blauring, éjjel-nappal hadsereget vezetni, háborúzni tanultam, s amikor eljött a kilencszáznyvenegy ... én minden tekintetben készenlétben álltam ... de megint fogság lett a vége ... ezúttal három nap múlva. A HÁBORÚ HARMADIK NAPJÁN HADIFOGSÁGBA ESTEM!

BLAURING: Ha figyelembe veszem, hogy korábban már az elsőn fogoly lett, akkor ez mégiscsak némi haladás.

TÁBORNOK: Ezredes, ön kinevet engem!

BLAURING: Ugyan, tábornok ... dehogyis! Egy embernek, akinek az a dolga, hogy legénységi csajkákból szaglásszon, szabad valakit ki-nevetnie? ... S tudja, Njegovanom, nem is küldtem el én azt a tervet senkinek sem. Gondolkoztam a Falról, magamban kidolgoztam az erődítmény tervének több részletét, az igaz, de közölni nem közöltem senkivel ... csak most önnel. Most itt állok, s nem tudom, hogy abban a tervben mennyi a Rommelé és mennyi az enyém ...

TÁBORNOK: Nos, ha már az őszinteségnél tartunk, az én apám sem volt tábori pap. Lelkész volt, az igaz, de nem tábori ... Tudja,

Blauring, húszan voltunk évfolyamtársak a Hadapródiskolában, ebből tizenkilencnek katonatiszt volt az édesapja, tizennégynek a nagyapja is, sőt öt kollégámnak már a dédöregapja is valami tótum-faktum volt a hadseregnél.

Egyedül az én apám volt közönséges, fránya pap.

BLAURING: Értem, ilyen helyzetben...

TÁBORNOK: ... muszáj volt azt hazudnom, hogy katonapap volt.

BLAURING: Kisded csalafintaságok, amelyek megkönnyítik az életünket... némi kis álcázó lomb, ugyebár... Hallja, tábornok, most már nem is bánom, hogy ide... a Délkeletre számúztak... Mert ez az egész itt, az mind átkozott Délkelet, vagy nem? Itt fegyvertársakként, bajtársakként, kedvünk szerint vívhatjuk kis magánháborúnkat, amelyben nincsenek hibák, nincs felesleges óvatoskodás, holmi államalkotói számítás. Egy olyan eszményi háborút folytathatunk, amilyenről — zsoldosainak élén — Wallenstein álmódzott! De most mennem kell a moslékosaimhoz!... A német Délkelet elvárja, hogy Reiner Maria Siegfried, a von Blauringok hetedik leszármazottja, megetesse és megittassa...

TÁBORNOK: Küldje őket a fenébe, Blauring, ma küldje a fenébe őket! Ma elfoglaljuk Párizst!

BLAURING (szaval): „A habokból feltámadott New Haven-i Vénusz, ki a párizsi Saint Lazart érintve Dieppe-ből érkezett, eme Vénusz az imént ujjával illette a templom lépcsőjén, a szabad ég alatt szunnyadó tengerészt — a szerelem élete és az élet szerelme tiszteletére —, s a tengerész álma most nyugtalanná vált, Love, Love is money, kedves...”

TÁBORNOK: Nem úgy hangzik ez, mint valami átkozott versféle?

BLAURING: Ez valóban vers. Egy Prévert-vers.

TÁBORNOK: Nekem az a legszebb szavalat, amikor az ágyúik szaválnak.

BLAURING: Szarás, Njegovan, mondja, mit csinált maga Párizsban?

TÁBORNOK: Háborúzni tanultam.

BLAURING: Most csak ne mondja nekem, hogy esténként nem csípett fel egy-egy kis kurvát a Clichy boulevard-on.

TÁBORNOK: Mindig a testes nőket szerettem.

BLAURING: Jó, akkor hát testes kis kurvákat fogott a Clichy boulevard-on...

TÁBORNOK: Áh, olyan átkozottul ritkán kaptunk kimenőt.

BLAURING: De a kellő időben, a kellő időben! Nekem rendszeresen volt kimenőm, de mit értem vele, amikor mindig rosszkor jött?... Hivatal után iszogatsz a kántinban, hogy bátorságra kapj, és remélni kezdjed, hogy az előtted álló délután izgalmasabb lesz a tegnapinál, döntögeted magadba a konyakot egy rakás kannal együtt, akik ugyanazon bátorság után futnak és hasonló reményeket táplálnak, mint jómagad. Azután, másod- vagy harmadmagaddal, órák hosszat kujtorogsz a bulvárokon, s a szembejövő párizsiak előtt mind meztelenebbnek érzed magad, mintha egymás után hámlanának le testedről az egyenruha darabjai, majd amikor már este, teljesen ruhátlanok és feleslegesnek érzed magad, lélekszakadva rohansz a kántinba, ahol — önnön megaláztatásától mérgezetten és elviselhetetlenül pajtáskodó hangulatban —

ugyanaz a csorda vár, mint az ebédnél. Tehát újból a kantin, neki az itálnak, mindaddig, amíg le nem szopod magad és elkezdted üvöltöni a „Heimat, Heimat, deine Sterne”-t. S akkor megindult csupa férfival csókolódzó és kitalált kalandjaidat meséled... Természetesen, egészségügyi okokból, időnként lefekszel valami Feldhureval... (Kétségbeesetten.) Istenem, van önnek fogalma arról, mit jelent Franciaországban német nővel hálni?... Még hozzá egyenruhás német nővel?!

TÁBORNOK: Az én időmben ott még nem volt egyetlen átkozott német sem, legalábbis nem viseltek egyenruhát.

BLAURING: Mindig egyenruhát hordanak azok, csak nem látszik.

TÁBORNOK: Egy kis caféban, a Madelaine-nál, megismerkedtem valami Odille-lal, vagy Odete-tal... Mindegy. Ápolónő vagy ilyesvalami lehetett. Micsoda csöcsei voltak, úristen! Találkát beszélünk meg nála, én meg épp úgy álltam, hogy másnap gyalogsági taktikából volt vizsgám. Csuda aranyos volt, olyan kedvesen érdeklődött másnapi megpróbáltatásom várható részletei felől, hogy remekül éreztük magunkat... Hajnalig magyaráztam neki a taktikát, mindent, amit csak tudtam, pedig az akkor sem volt kevés, de mire észhez tértem, ránk virradt... s nekem szedelődzködnöm kellett. Mindebben én nem is találok semmi különöset. Hanem amiért valóban esz a fene, amit a mai napig nem tudok ép észszel megmagyarázni, az az, hogy mért nem jött el a következő találkára... Amott meg olyan élénk érdeklődést tanúsított. Nem értem...

BLAURING (nevetve): Bomba csöcsei voltak, mi?... Nos hát lefogodom, hogy ebben a háborúban ő volt az, aki orvul lövöldözött ránk... És úgy gondolja... jelentsem, hogy akadályozva vagyok? Mivel? Párizs elfoglalásával, a Pont-Neuf birtoklásáért vívott utcai harcokkal, vagy a Pont-Neuf elkeseredett megvédésével? Mi vagyok ezen a héten? Angolszász, orosz vagy pedig — a sors ostoba játéka folytán — német maradtam?... Legjobb volna beteg jelenteni... Valójában én beteg is vagyok! Igaz, hogy ez nem valami katonás kifogás. A javallat: ambulanciás kezelés. A fokozott testi erőfeszítés elijeszti a betegséget. Mindenesetre ez a mi koszos Délkeletünk, koszos Európának ez a koszos alsó fele, ma este egyedül kell, hogy feltalálja magát... Hol van itt telefon?... Aha, ott van (a telefonhoz megy)... Azok voltak a szép idők — a tatár idők! Tudja, tábornokom... bizonyára tudja, mert ön mindent tud... hogy a tatároknak nem volt hadtápjuk? A húst a nyereg alatt puhították, s amikor fogytán volt, saját kezűleg szolgálták ki magukat... Nekik nem volt szükségük egy porosz junkkerre és vezérkari tisztre, hogy helyettük fosztogasson... De ezt ma hadtápszolgálatnak nevezik! Szarás! (Táncsz.) Halló! Szarás! Halló! Halló!... De hisz ez nem működik... Ez a szaros telefon egyáltalán nem működik!

TÁBORNOK: Nem, ezredes, nem működik. Ez a telefon volt az első átkozott tárgy ebben a házban, amely mindjárt megszűnt működni, amikor ön beköltözött.

BLAURING: Nem értem.

TÁBORNOK: Az ideköltözését követő reggelen beállított hozzám az ön

szárnysegéde, és közölte velem, hogy a vonalamat lefoglalják a német hadsereg számára... Vonalat mondtam... a telefont, természetesen, megtarthattam.

BLAURING: Sajnálom. Biztosíthatom, tábornok, hogy erről fogalmam sem volt! Igazán sajnálom.

TÁBORNOK: Menjen a fenébe a sajnálkozásával!... *(Lehangoltan.)* Telefon nélkül nem beszélgethettem a kis Ciddel, az Offlagból való hazatérésem után pedig nem léptem ki az utcára. Cid, igaz, minden kedden nálunk ebédelt, de mi az egy rövid délután?!... Márpedig az a kölyök szívesen hallgatta, amikor magyaráztam. Melánia mindig csak színleli, hogy odafigyel, ő azonban igazán figyelt... Cid építészmérnök lesz, akárcsak az apja meg a nagyapja. Talán azért is olyan könnyű felvigasztalni. Az építészek a civilizációnak, a tábornokok pedig a történelemnek az építőművészei. *(Indulatosan.)* Ért engem!? Attól fogva nem beszélhettem vele, amikor éppen kedvem szottyant! Mindig ki kellett böjtölnöm azt az átkozott keddet!

BLAURING *(hörpint a pohárból)*: Ismételten kijelentem, tábornok, hogy semmit sem tudtam erről a telefonügyről.

TÁBORNOK: Ezt mondja a koncentrációs táborokról is, ezt mondja a megtorlásokról, a túszookról, a kivégzésekről, a büntető expedíciókról is. „Bocsánat, nem tudtam.” Az ön mindenre érvényes bocsánatkérése, Blauring!

BLAURING *(kifakad)*: Nem én, hanem ön telepítette ki hárommillió partvidéki franciát, Njegovan. Akárhogy törtem a fejem, nem tudtam megoldani az Ellenállási Mozgalom problémáját az invázió alatt, ön azonban egyetlen mondattal megoldotta, Njegovan! Vajon ön is azt fogja mondani holnap e franciák utódainak — ha egyáltalán irmagjuk is marad az ön totális megoldása után —, hogy nem tudta, fogalma sem volt, mit jelenthet számukra az efféle védelmi doktrína?!

(Melánia belépése megszakítja ezt az első komoly összetűzést a két katonabarát között. Nem veszi észre a feszültséget, de azt igen, hogy a tábornok zubbonya végig ki van gombolva.)

MELÁNIA *(azzal a szándékkal lép a Tábornokhoz, hogy begombolja a kabátját)*: De uram, hiszen így meghül!

TÁBORNOK *(durván)*: Hagyjon magunkra, Melánia!

MELÁNIA *(ijedten)*: Csak egy kicsit rendet teszek az asztalukon...

TÁBORNOK: Azt mondtam, távozzék!

MELÁNIA *(kérelve)*: Ezredes úr... Emlékeztetem, ezredes úr, hivatkozom a...

BLAURING *(szárazon)*: Hagyjon magunkra, asszonyom.

(Melánia végre távozik, miközben a két katona ott áll egymással szemben a színen. Egy ideig szólanul méregetik egymást. Hirtelen mindketten kijózanodnak. Ekkor a Tábornok leakasztja a nyugati front térképét és kiteríti az asztalon. Majd előveszi a vezérkari maketteket: az ólomkatonákat, amelyek lövészalakulatokat jelentenek, miniatűr tankokat, amelyek páncélos hadtesteket képviselnek stb. Szétrakja őket.)

BLAURING: Nem gondolja, hogy egy kissé felindultak vagyunk egy vezérkari elemzéshez, tábornok?

TÁBORNOK: Ez nem elemzés lesz, ezredes, hanem háború.

(Előveszi a külön erre a célra készített dákókat, amelyek a kruppiék által használatos gereblyére emlékeztetnek, az egyiket megtartja, a másikat átnyújtja Blauringnak. Begombolkozik, és fesszesre rángatja a zubbonyát. Ugyanezt teszi Blauring is. Most két ellenséges tábornok áll egymással szemben.)

TÁBORNOK: Ez az augusztus 26-i helyzet a nyugati fronton. A két hadviselő fél közül melyiket választja?

BLAURING: A választást önnek engedem át.

TÁBORNOK: A német csapatokat vezetem.

BLAURING: Én vagyok a német tábornok. Németország nekem dukál.

TÁBORNOK: Viszont én vagyok a kihívott fél, ezredes. Ezért a választás joga az enyém.

BLAURING: A rosszabbik oldalt választotta, tábornok.

TÁBORNOK: A jó stratégiának bármelyik oldal jó. Parancsoljon, Blauring ezredes!

(Blauring egy ideig erősen koncentrálna szemléli a térképet, az asztal körül kering, végül a dákóval arrébb helyez néhány makettet. Ezt teszi a tábornok is.

Ettől a pillanattól fogva az asztalnak valóságos csatatérnek kell lennie — ez döntő fontosságú a dráma alapgonddolatának kidomborításához. Éreztetni kell, hogy az asztalon végrehajtott minden húzás megfelelő következménnyel jár a csatatéren küzdő emberek ezreinek sorsára nézve; minden húzás élet és halál fölött dönt, ahogy az a vezérkari konferenciákon szokott történni. Miközben a katonák „háborúznak”, a szín fokozatosan elsötétül. A sötétből felhangzik a bemondó hangja.)

RÁDIÓ *(a Belgrad Sender bemondójának hangja)*: A Birodalmi Vezér főhadiszállása, szeptember 29. A fegyveres erők főparancsnoksága közli. Az ellenségnek az a kísérlete, hogy rendkívül erős ejtőernyős csapatok bevetésével semlegesítse a Meuse és Rajna folyók képezte akadályokat Hollandiában, északról megkerülve a Nyugati Falat, majd Emden és Münster között behatoljon Németország területére, meghiúsult. Az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett mind emberben, mind hadianyagban. A keleti front északi szakaszán a szovjetek 1000 tankot vesztek, ami öt teljes páncélos hadosztály állományának felel meg. Szeptember 30. A fegyveres erők főparancsnoksága közli. A súlyos veszteségek miatt meggyengült ellenséges haderő felhagyott a támadásokkal Közép-Olaszországban. Csupán a Monte Bataglia lejtőin folynak még szívós harcok. Továbbra is tartanak a heves és véres összecsapások a dunai Vaskapu mindkét oldalán. Az angolszász légi haderő folytatta terrorista légitámadásait a német városok ellen. Magdeburg, Kassel, Dessau városok, valamint a Halle és Lipcse kö-

zött elterülő más települések lakónegyedeit súlyos károk érték. A polgári lakosság köréből számosan áldozatul estek a bombatámadásoknak. Megtorlásul tovább folyik a V—1-ek rakétatámadása London ellen. Október 3-a. A fegyveres erők főparancsnoksága közli. Szeptember hó folyamán a nyugaton harcoló angol-szász haderő óriási veszteségeket szenvedett mind emberben, mind pedig anyagban. A hadifoglyok száma 10 650 fő, a zsákmányul esett vagy harcképtelenné tett harckocsiké 1149, a leterített repülőgépek száma pedig 451. A Balkánon tovább fokozódik a szovjet csapatok nyomása a Vaskapu mindkét oldalán levő dunai kikötőkre. Október 5. A fegyveres erők főparancsnoksága közli. A szerb—román határvidék felől érkező szovjet gépesített alakulatoknak a Belgrádtól északra és északnyugatra fekvő térségbe való előrenyomulása a megfelelő ellenintézkedések között történik. A nagy Duna-kanyartól délre heves és kitartó harcok folynak...

(A szín kivilágosodik. A Njegovan dolgozószobájában levő vezérkari asztalon javában dúl a tábornokok „háborúja”. Az „agyak háborúja” félelmetes méreteket öltött mind tartalmában, mind formájában, úgyhogy a jelenet vége felé már-már groteszk benyomást kelt. A két katona mind gyorsabban és mind határozottabban tologatja makettjeit a térképen.)

BLAURING: A második kanadai hadtest a Brugge—Braiskens-sziget vonalon támad...

TÁBORNOK: Erre én kinyitom a zsilipeket a Lipót-csatornán...

BLAURING: Megtámadom Terneuzent!

TÁBORNOK: Kinyitom a Gand—Terneuzen-csatornát!

BLAURING: Csapataim megkerülik Axelt, és északnyugat felől elvágják Terneuzent!

TÁBORNOK: Megindul a víz a Hulst-csatornából!

BLAURING: Mivel a 15-ik német hadsereget vízi akadályok vágják el a Scheldétől, az első brit hadtest megtámadja Antwerpent.

TÁBORNOK: Hogy a szövetséges csapatokat megakadályozzuk Antwerpen városának elfoglalásában és abban, hogy a kikötőt katonai célokra alkalmassá tegyék... a kikötőt elaknásítjuk. Felrobbantom az Albert-csatorna gátjait, felrobbantom az összes gátakat Hollandiában!

BLAURING: Ez a hadijog flagráns megsértése!

TÁBORNOK: Amikor egy nemzet léte van veszélyben, megszűnik minden hadijog!

(Blauring rövid ideig eltöpreng. A Tábornok fogas kérdés elé állította.)

BLAURING: Nyílt kikötő hiányában s az utánpótlás-vonalak hatásos megszervezése céljából ezennel elrendelem a polgári lakosság mozgósítását 18-tól 50 éves életkorig, a betegek és a családfenntartók kivételével. Az amerikai harckocsik nem állhatnak meg! Minden egyéb lényegtelen!

TÁBORNOK *(a térképről levesz néhány makettet, s a „Német stratégiai tartalék” feliratú dobozba gyömöszöli)*: Az éj leple alatt visszavonok tíz páncélos- és tizenkét gyalogshadosztályt, ebből megalkotom a „C” hadseregcsoportot.

BLAURING: A kémelhárító szolgálat parancsot kap, állapítsa meg az észlelt csapatösszevonások központját és esetleges támadási irányát.

TÁBORNOK: Minden kémet, valamint gyanús egyént, akit a „C” hadseregcsoport gyülekezési körzetében elfogtunk, bennszülött segítőtársaikkal együtt, főbe lőttünk. Az ellenségnek nem sikerült kiderítenie készülő ellentámadásunk irányát.

BLAURING: Luxemburg fölszabadítása folytatódik.

TÁBORNOK *(maketteket vesz elő a „tartalék” dobozból, s szertehelyezi az állások körül)*: Huszonnégy hadosztály nyomul előre az Ardenneknben, s miután szétveri a meglepett és a luxemburgi hadjáratban meggyöngyült ellenséges erőket, eléri a Meuse folyó partját...

BLAURING: Az Ardennek lábától északra és délre folyó támadó hadműveletek félbeszakadnak, két páncéloshadosztály megtámadja a német előrenyomulás derékhadát.

TÁBORNOK: Mivel az erőviszonyok aránya 2:1 a németek javára, hadosztályaim felmorzsolják az ön hadosztályait *(a Tábornok összemorzsol néhány gyalogsági makettet)*, majd azzal a céllal, hogy elvágják a Belgiumban és Hollandiában levő szövetséges haderőt, átkelnek a Meuse-ön.

BLAURING *(elveszítvén idegeit)*: Erősödik a nyomás a német áttörés oldalvédjeire.

TÁBORNOK: A nyomást kibírjuk, mert az erők egyensúlyban vannak. A Sedan felé való előrenyomulás folytatódik.

BLAURING *(új „hadosztályokat” vesz elő a „tartalék” rendeltetésű dobozból)*: Nyolcvanezer emberből álló, négy új hadosztályt küldök rohamra!

(Most a Tábornok van kutyaszorítóban, mert hiába keresgél a „tartalék” dobozban, az üres. Mérgesen ledobja és a sarokba rúgja a dobozt.)

TÁBORNOK: A német csapatoknak tilos visszavonulniuk bármilyen körülmények között is. A megfutamodó egység parancsnokát főbe löjük... a tisztikart... megtizedeljük! Az istenit az anyjukba!

BLAURING *(csipkelődve és kárörömmel)*: A nyugati fronton való nyomasztó csökkentése érdekében élénkítjük a balkáni hadműveletet. Brza Palankánál átlépek a Dunán és az oldalvéd támogatásával, Dél-Bánságon keresztül, megtámadom — Belgrádot!

TÁBORNOK *(kivonja az összes „csapatokat” Görögországból, és a Belgrád előtti védővonallra helyezi)*: Kivonom az „F” hadseregcsoportot Görögországból. A vörösök sohasem lépik át a Dunát!

BLAURING *(néhány makettet lesöpör az asztalról)*: A partizánok szabotázsakciókkal akadályozzák a transzportot. Vonatok repülnek a levegőbe!

TÁBORNOK: De csak addig, amíg a vasút mentén minden sürgönykaróra föl nem akasztok egy banditát! Amíg közhírré nem teszem, hogy a szabotázs színhelyétől számított 50 kilométeres körzetben kiirtom az egész lakosságot!

BLAURING: Még három hadosztályt vetek be!

TÁBORNOK: Itt van még négy hadosztály!

BLAURING: Még öt!

TÁBORNOK (tüzesen): Hat!

BLAURING (ordít): Hét!

TÁBORNOK (ordít): Nyolc, nyolc! Részemről még nyolc!

(Magukból kikelten állnak, mint akiken úrrá lett a pusztítás örülete. Kölcsönösen összemorzsolják egymás makettjeit.)

BLAURING: Lebombázom Kielt, Hamburgot, Kölni, Düsseldorfot!...

TÁBORNOK (ordít): V—1 Londonra!

BLAURING: Lipszét, Hannover, Münchent, Nürnberget!

TÁBORNOK (ordít): V—2-es Londonra! V—3 Londonra! V—4 Londonra!

BLAURING: Porrá zúzom Berlint!

TÁBORNOK: Porrá zúzom Londont!

(Miközben a két katona folytatja a „hadakozást”, előbb távolról, majd mind közelebből, harcias katonazene hangjai hallatszanak. A zenébe hamarosan csatazaj, gépfegyversorozatok, bombarobbanások és golyók füttyülése vegyül. Eleinte úgy tűnik, mintha ezek a félelmetes hangok elborult tudatuknak, pusztító őrvongásoknak a hangos kifejeződése volna. Mindaddig, amíg Melánia, felindultan, be nem fut a szobába.)

MELÁNIA: Az oroszok! Tábornok, az oroszok.

TÁBORNOK: Miféle oroszok, az ördögbe is, miféle oroszok?!

MELÁNIA: Hát nem hallja? Bevonultak a városba. Az oroszok!

TÁBORNOK: Ne beszéljen félre, Melánia! Ez lehetetlen! Maga hallucinál!

MELÁNIA: De hiszen már a kertben vannak, uram... lövészárkokat ásnak!

BLAURING: Vesztett, tábornok, legyőztem...

TÁBORNOK: Abszurdum. Ezt nem engedhetem meg. Hiszen a görögországi csapatokkal feltartóztattam őket. Mi az ördögnek hurcoltam ide azokat az embereket Görögországból!? Az én intézkedéseim csálhatatlanok!

(Ekkor a házban valami nagyot csattan, majd futó léptek hallatszanak a lépcsőn. A szobába, lövésre kész géppisztolyokkal, két kormos, fáradt katona toppan be. Az egyik közülük partizán. Velük jön be, pisztollyal a kezében, a szakaszvezető.)

BLAURING: Legyőztem önt, legyőztem.

SZAKASZVEZETŐ (oroszul): Njegovan tábornok, melyikük az?

TÁBORNOK: Én vagyok. És kicsoda ön?

SZAKASZVEZETŐ (oroszul): Gorkin, a 236. szovjet lövészadosztály szakaszvezetője.

MELÁNIA: Uraim, én majd mindent megmagyarázok, majd odakint mindent... ő, ez a tábornok...

TÁBORNOK (zavartan): Nem, ez lehetetlen, ez valami tévedés.

BLAURING: Semmi tévedés, tábornok. ÉN HOZTAM IDE ÖKET. ELVESZTETTE A HÁBORÚT. LEGYŐZTEM, TÁBORNOK.

(Ebben a pillanatban megcsörren a telefon. Mint aki nem hisz a fülének, a Tábornok a készülékhez lép, és fölveszi a kagylót.)

TÁBORNOK: Halló... Cid, te vagy? Nálatok oroszok vannak? Igen. Hát, úgy látszik, nálam is itt vannak. *(Leteszi a kagylót, Blauringra mered, zavarban van.)* Az unokaöcsém jelentkezett. Ő építészmérnök lesz.

(Blauring, miközben a két szakaszvezető között kifelé tart, még egyszer odafordul Njegovan felé.)

BLAURING: A háborúban, tábornok, nem az a fontos, hogy ki nyer, vagy veszít. Hanem az, hogy a háború tökéletes legyen. Azt a festményt pedig most visszaveheti, asszonyom. Ajánlom magamat. *(Kimegy.)*

PARTIZÁN: Akiik most jöttek, azok csak az elővéd, tábornok. Ezt a házat szemelték ki hadosztály-parancsnokságnak. A német tiszt szobájába Saposnyikov tábornokot szállásoljuk be... Kell majd a telefon is, természetesen, hisz úgy sincs rá szüksége...

TÁBORNOK *(elgondolkozva)*: Hogy mondta? Maguk az elővéd?

PARTIZÁN: Jócskán eltávolodtak a derékhadtól, tábornok. Itt csak megszállnak az éjszaka, reggel majd visszavonulnak. De ne féljen, visszajönnek hamarosan.

SZAKASZVEZETŐ (oroszul): Ne féljen, öreg, itt leszünk, nagyon hamar!

TÁBORNOK: Akkor hát... mégsem győztek le! *(Az ajtóhoz rohan.)* Blauring, ez csak az elővéd... Blauring! A háború folytatódik!

(Az ajtóban szinte összeütközik egy szovjet gyalogsági őrnaggyal. Fiatal, magas, erős, duzzad az energiától, s noha fáradt, poros, megtépázott, a csata látható jeleivel az arcán, mégis hangos.)

ŐRNAGY *(bemutatkozik)*: Voronyin őrnagy, Szergej Mihajlovics Voronyin.

TÁBORNOK: Dördíje Njegovan, nyugalmazott dandártábornok. *(Melániahoz.)* Mit áll itt, mint egy sóbálvány, Melánia? Hozzon valami innivalót.

ŐRNAGY *(a szakaszvezetőhöz oroszul)*: Vaszja, szólj ki, adjanak neki egy üveg vodkát. *(Melánia kimegy. Az Őrnagy széthúzza az ablakfüggönnyt, majd érdeklődéssel körülsétálja a vezérkari asztalt, és megszemléli a térképeket.)*

ŐRNAGY: Kitűnően végrehajtott menetelés... csak én ezt a páncélos hadtestet nem tartanám ennyire háttérben.

TÁBORNOK: Az ék jobbszárnyának biztosítása végett van rá szükség, őrnagy... Clausewitz elmélete szerint...

ŐRNAGY (*arrébb helyezi a makettet*): Én viszont így védeném meg a szárnyat! Kutuzov szerint!

TÁBORNOK (*arrébb tol egy makettet*): És mit csinálna, ha én meg idejőnnék?

ŐRNAGY (*arrébb helyezi a makettet*): Ezt. (*Arrébb helyez egy másikat is.*) Utána meg ezt. (*A Szakaszvezetőhöz oroszul.*) Vaszja, az istenedet, csukd már be azt az ablakot, és húzd be a függönyt!

TÁBORNOK: No és mit válaszolna a Požarevac felé irányuló kombinált támadásra?

(A feladat szemmel láthatóan nehéz. Az Őrnagy leveti a köpenyét. Odakint mind hangosabb a csatazaj. Belép Melánia, ezüsttálcán egy üveg vodkát hoz. Leteszi, és kimegy. A szín elsötétül.)

F Ü G G Ö N Y

Borbély János fordítása

---

elő történelem

---

a szabadkai és szabadka környéki forradalmi munkásmozgalom 1938-tól 1941-ig

DR. DANILO KECIĆ

Az 1938-tól 1941-ig terjedő időszak számos politikai folyamat és más nemzetközi esemény miatt rendkívül jelentős munkásmozgalmunk történetében. Ebben az időszakban a fasiszta országok gazdasági, technikai és katonai szempontból még inkább megerősödtek, hogy azután diplomáciai mesterkedésekkel és katonai agresszióval gyorsított ütemben, ideiglenes sikerrel valóra váltsák megalomán, hódító és leigázó politikájukat. Általános kataklizma kíséretében ekkor kezdődött meg a második világháború.

Ebben az időszakban a Jugoszláv Királyságban az általános politikai helyzetre egyrészt a nemzeti burzsoáziák közötti fokozott ellentét és az ellenzéki politikai erők élénkebb tevékenysége, másrészt pedig a burzsoá Jugoszlávia politikai vezetőségeinek és kormányainak a fasiszta országokhoz, elsősorban pedig Németországhoz való egyre közvetlenebb és erősebb gazdasági és politikai kötődése volt jellemző.

Egy másik, rendkívül jelentős politikai folyamat is lejátszódott ebben az időszakban: Tito elvtárs vezetésével megszilárdult a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP). Sor került a párt tömegesedésére, szervezett megszilárdulására, politikai platformjának számottevő kibővülésére és a burzsoázia általános terrorjával szemben a forradalmi demokratikus és antifasiszta mozgalom kibontakozására. A JKP, megszabadulva a saját soraiban levő opportunisták jobboldali elemektől és a frakciósságtól, viszonylag rövid idő alatt szervezetileg rendezte, megszilárdította és tömegesítette sorait, felújította és aktivizálta a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetséget (SKOJ); kezébe vette a kezdeményezést és fokozta befolyását a szakszervezeti mozgalomban, megszervezte a legális Néppártot és széles platformon megalapozta és kifejlesztette a forradalmi demokratikus és antifasiszta mozgalmat.

A JKP történelmi jelentőségű, ötödik országos értekezlete idején, 1940 októberében a JKP-nak már körülbelül 6500, a SKOJ-nak mintegy 18 000, az URSS-nak pedig körülbelül 100 000 tagja volt. Ekkora avant-

garde erővel, a munkásosztály és a jogfosztott és nemzeti szempontból leigázott széles tömegek érdekeiért, a kenyérért, a békéért és szabadságért vívott mindennapi harcával, az ország alapvető nemzeti, szociális és más problémáinak messzeható programjával, az akkori kormányok fasiszta-barát külpolitikájának megváltoztatására irányuló követelésekkel és politikai akciókkal, az ország Szovjetunióra való támaszkodását célzó tevékenységgel a JKP országszerte, így Vajdaság területén is rendkívül jelentős politikai tényezőként, a társadalom új viszonyainak megteremtéséért, a demokratikus föderatív Jugoszláviáért és keretében az autonóm Vajdaságért folyó küzdelem igazi és következetes harcosaként érvényesült.

1. A JKP ÉS A SKOJ FELÚJÍTÁSA ÉS MEGSZILÁRDÍTÁSA

A JKP megújulási és megszilárdulási folyamata ebben az időszakban igen sikeresen folyt Vajdaságban, így Szabadka területén is. Az 1936 évi nagy árulás és az 1937. évi bírósági tárgyalás után a pártszervezetben a helyzet rendkívül súlyos volt. 1936-ban a JKP-nak Vajdaságban körülbelül 350 tagja volt, és ebben az időben 23 vajdasági helységben a JKP és a SKOJ 122 tagját és szimpatizánsát tartóztatták le. A JKP 56 aktivistáját államvédelmi állami bíróság elé állították, közülük negyven-egynéhányat 1937 júniusában hat hónaptól nyolc évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. A szabadkaiak közül ez alkalommal Kizúr Istvánt, Hegedűs Józsefet, Milan Gajint, Gotesman Tibort, Franjo Vojnić-Purčart, Nyitrai Kálmánt, Minko Kruškovićot, Grósz Zoltánt és Kricskovics Bélát szigorú börtönbüntetéssel, illetve hat hónaptól három évig terjedő börtönnel sújtották.

Ezt követően bizonyos időre Vajdaságban úgyszólván megszűnt minden pártmunka. A pártfórumok 1937 folyamán és 1938 elején adott utasításait a pártszervezetek felújítására a szórványos próbálkozások ellenére sem sikerült eredményesen valóra váltani. Csak 1938 végén került sor a vajdasági pártszervezet felújítására és több város vezető kommunisztáinak tartományi tanácskozásán megválasztották az ideiglenes pártvezetőséget, élén Žarko Zrenjaninnal. E vezetőség alapvető feladata az volt, hogy rövid idő alatt végezze el a kitűzött szervezeti és politikai feladatokat. E vezetőségnek ilyen irányú erőfeszítéseiben számottevő nehézségei voltak, mert a szervezetben uralkodó állapotokból eredő problémákon kívül, még ki kellett küszöbölnie egyes elvtársak „legalista törekvéseit” is.

A JKP ideiglenes vajdasági vezetőségének erőfeszítései fokozatosan jelentős szervezeti és általános politikai sikereket eredményeztek. 1938 végéig a pártszervezet Vajdaság több helyiségében felújult és aktivizálódott. 1939 februárjában Versecen ülést tartott a tartományi pártvezetőség, amelyen hét tag volt jelen: egy-egy tag Szabadkáról, Versecről, Petrovgradból (Zrenjaninból), Melenciből és Kumaneból és két tag Újvidékről. Ebben az időben a JKP vezető szabadkai személyiségei voltak: Dudás Lajos-Kacsa fémmunkás, Szalai József fémmunkás, Matko Vuković földműves, Kricskovics Béla földműves, Szabó Géza ács és még néhányan. Munkájuk 1939-ben még sikeresebbé vált, amikor a JKP jogi fakultáson működő szervezetén kívül — e szervezetben fejtett ki tevé-

kenységet Milutin Morača, Milun Gajin, Milorad Vuković, Drago és Ilija Dragojević, Miloje Zarić és mások — a városban a JKP és a SKOJ még néhány szervezete újította fel tevékenységét.

A JKP szervezeti megszilárdításán és tömegesítésén folyó munka 1939 végén és 1940 folyamán jelentősebb eredményekkel járt. 1939 végén ötéves fogsága után szabadlábra került Lazar Nešić borbély, és ismét a szabadkai és Szabadka környéki forradalmi munkásmozgalom egyik központi személyiségévé vált. 1940 elején megalakult a JKP új helyi bizottsága a következő összetételben: Lazar Nešić titkár, Mayer Ottmár, a *Híd* című haladó szellemű folyóirat szerkesztője, Matko Vuković és Simokovics Rókus nyomdász, valamint Dudás Lajos. 1940 derekán Szabadkán megalakult a JKP észak-bácskai körzeti bizottsága. Ekkor ismételen személyi változtatásokat eszközöltek a JKP korábbi helyi bizottságában. A JKP helyi bizottságába került ekkor Mironicki Károly és ifjabb Győri Ferenc asztalos, továbbá Kornstein Ödön textilmunkás. A JKP újonnan megalakult észak-bácskai körzeti bizottságába került Lazar Nešić mint politikai és Mayer Ottmár mint szervező titkár, továbbá új tagként Matko Vuković, a Novi Žednik-i Milutin Morača és az adai Bakos Kálmán. A JKP vezető városi káderein kívül a pártszervezet tevékeny tagjai közé tartoztak az áprilisi háború előtt: Szabó Géza ács, Lukács István kereskedősegéd, Lola Vol és Rác Magda magántisztviselőnők, Schwalb Miklós és Balogh Ferenc magánalkalmazottak, Antun Vuković, Ūrge István és Lajčo Matić földművesek és még néhányan.

Az 1940 szeptember első felében megtartott hatodik tartományi pártértekezleten a szabadkai és Szabadka környéki pártszervezet küldöttjei is részt vettek. A JKP újonnan megválasztott vajdasági tartományi bizottságának 15 tagja között volt Mayer Ottmár, a JKP észak-bácskai körzeti bizottságának szervező titkára.

Jelentős eredmények születtek a JKP Szabadka környéki szervezeteinek felújításában, megalakításában és aktivizálásában is.

1939 szeptemberében megalakult a JKP Novi Žednik-i szervezete, jöllehet a párt egyes tagjai ebben a faluban már korábban is működtek. Kezdetben a JKP soraiban ebben a faluban egyetemi hallgatók voltak: Đoko Jovanić, Milutin Morača és Radovan Pualić, 1940-ben pedig felyették Nikola Kmezić, Ilija Pualić és Anka Dubajić egyetemistákat, valamint Remija Bašić földművest. Ebben az időben a JKP tagjelöltjei ebben a helységben Savić Bogetić egyetemi hallgató, valamint Kőszegi Péter és Stojan Mugoša földművesek voltak.

A második világháború előtt Csantavéren is tömeges és erős pártszervezet működött. A faluban igen sok földnélküli és szegényparaszt élt, és igen sikeresen tevékenykedett itt a Jugoszláv Földmunkások Országos Szövetségének (ZSPRJ) egyik legtömegesebb és legerősebb szervezete, jöllehet ebben az időben még a Szövetség szervezeti keretein kívül volt és szembeállt e szervezet központi igazgatóságának reformista politikájával. A JKP helyi bizottságában 1940-ben és 1941-ben tevékenységet fejtett ki: Gruács György (Gyula) titkár, Blinka Péter, Blinka Ferenc, Szabó Ferenc, Virágh Balázs, Bekony Antal és Orovec Ferenc. A pártszervezeteknek tíz-egynéhány tagjuk és több tagjelöltjük volt. Ebben az időben alakult meg és tevékenykedett a tavankuti pártszervezet is. Ennek tagjai voltak: Aleksa Dilas tanító (száműzetésig), továbbá Kincses

János, Mamuzsics Kázmér, Lojzija Sedlak, Vranja Petrekanović, Antun Krmpotić, Josip Gadžur és Joso Svekan.

E vidék egyes helységeiben, amelyekben nem működött pártszervezet, a JKP tagjai kapcsolatban álltak a szabadkai, Novi Žednik-i, csantavéri és tavankuti szervezettel. Így Bajmokon élt és a párttal kapcsolatban állt Vukan Đukić, Dušanovacban kezdetben Milan Basta és Dušan Bje-logrić, később mások is, Dobrovoljačko selóban (Višnjevacban) Ilija Lubarda, Sava Vujić és Stevan Banjanin, 1940-ben pedig rajtuk kívül még Dimitrije és Mila Bajalica.

A JKP sorainak felújítása és megszilárdítása idején Szabadka területén megalakult a SKOJ néhány szervezete is.

1939 végén felújult a SKOJ városi szervezete, és 1940-ben már több szervezet működött az iparban és kisiparban dolgozó fiatalok körében, a jogi fakultáson és a középiskolákban. 1940 első felében megalakult a SKOJ helyi bizottsága is, a következő összetételben: Máriás József titkár, Halász Gyula és Gál István nyomdászok, Antun Suturević szobafestő és Konstantin Lakenbach kereskedősegéd mint tagok. 1940 őszén Máriás József helyébe, aki orvostudományi tanulmányokra ment, a SKOJ helyi bizottságának összetételébe került Rehák László és Dimitrije Najdevski joghallgatók, valamint Klet József kalapos. A SKOJ új helyi bizottságának titkára Halász Gyula lett. 1940 végéig a SKOJ városi szervezeteiben legális és félig legális módon mintegy 50 munkás, falusi fiatal, diák és egyetemista tevékenykedett.

Még nagyobb létszámú és tevékenyebb volt a SKOJ Novi Žednik-i szervezete. 1939 végén a SKOJ soraiban a telepese fiatalok, diákok, egyetemisták és falusi fiatalok közül illegális vagy félig legális munkaformákban 28 ifjú tevékenykedett, 1941 elején pedig már több mint 90. Kezdetben a SKOJ helyi aktíváját a JKP tagjai irányították, akik a SKOJ helyi bizottságát is alkották. E bizottság titkára Đoko Jovanić joghallgató volt. A jó munkaszervezéssel, az élénk mindennapi politikai, művelődési, oktatási és sporttevékenységgel a SKOJ ebben a faluban rendkívüli sikereket ért el, és igen gyorsan tömegesítette sorait, s Észak-Bácska haladó szellemű ifjúsági mozgalmának jelentős eszmei-politikai és akcióközpontjává vált. Ezért volt itt 1940-ben a SKOJ észak-bácskai körzeti bizottságának a székhelye is. A körzeti bizottság összetétele a következő volt: a Novi Žednik-i Ilija Pualić mint titkár, valamint Đoko Jovanić és Nikola Kmezić joghallgatók mint tagok.

A hazánk elleni fasiszta agressziót megelőző években a Njegoš népkönyvtár és olvasóköri révén és más formákban Bajmokon is sikeresen tevékenykedett a SKOJ szervezete. 1939 októberében Bajmokon megalakították a SKOJ öttagú bizottmányát. 1940 végéig a SKOJ-ban 11, az áprilisi háborút megelőzően pedig 15 tag működött, közöttük három fiatal lány. A SKOJ szervezetének titkára Vukan Đukić, a JKP tagja volt.

Csantavéren a JKP erős szervezete és a ZSPRJ tömeges helyi szervezete működött, és ebben az időszakban nem került sor a SKOJ illegális szervezetének megalakítására, jóllehet a háború előtti időszakban Virág Balázsnak, a JKP helyi bizottsága tagjának irányításával a legális szervezeti formákban egy tíz-egynéhány tagú ifjúsági aktíva is működött.

1940 nyarán Vajdaságban illegális, legális és félig legális szervezetekben a SKOJ-nak több mint 2000 tagja működött. A SKOJ tekintélye-

sebb szabadkai tagjai és vezetői 1940 februárjában részt vettek a SKOJ negyedik, 1940 augusztusában pedig ötödik tartományi értekezletén. Küldöttjei részt vettek az 1939 nyarán Beocsinnál megrendezett első tartományi ifjúsági táborozáson, majd az 1940 nyarán megrendezett testeri táborozáson is. A vajdasági ifjúság táborozásai rendkívüli jelentőségűek voltak, mert a SKOJ tagjainak és a JKP fiatal tagjainak a gyűlekezeteit szervezett eszmei-politikai munkára, a marxi—lenini tanítás alapjaival való megismerkedésre használták fel.

Vajdaság, valamint Szabadka és környéke megszilárdult pártszervezete 1939-ben és 1940-ben jelentős eredményeket ért el politikai téren. A jugoszláv burzsoázia vezetőségeinek és kormányának népellenes belpolitikája és fasisztabarát külpolitikája ellen következetesen harcolva, a munkásosztály és a széles néptömegek mindennapi érdekeiért, az ország demokratizálásáért és Jugoszláviának külpolitikai téren a Szovjetunióra való támaszkodásáért vívott küzdelemben a vidék kommunistái újabb és számottevő eszmei-politikai sikereket értek el, és számos hívet és szimpatizánst szereztek nemcsak a munkásosztály soraiban, hanem a város és a falu más struktúráiban is.

A JKP-nak az 1938. év decemberében megtartott parlamenti választásokon (Csantavéren) elért sikerei a számos legális és illegális politikai akció — kezdve a tüntetésektől és a tömeges munkásgyűlésektől a pártkiáltványok egyre gyakoribb illegális terjesztéséig, a politikailag időszerű jelszavaknak a házfalakra való kiírásáig —, a párt mindennapi politikai befolyása, tartós gondoskodása minden emberről és harca az emberért közvetlenül előmozdította a széles néptömegek fokozott politikai tevékenységét.

2. A JKP LEGÁLIS POLITIKAI TEVÉKENYSÉGE A DOLGOZÓ NÉP PÁRTJA ÚTJÁN

Avégett, hogy tevékenységét minél inkább kiterjessze és politikai platformja köré tömörítse a széles néptömegeket, nem pedig csak a munkásosztályt és a szegényparasztságot, a JKP a harmincas évek végén országszerte politikai tevékenységet fejtett ki a Dolgozó Nép Pártja kezdeményező bizottságának megalakítása céljából.

Az említett párt megalakításáért és legalizálásáért vívott harcával a JKP messzeható politikájának megvalósításában és a forradalmi demokratikus mozgalom fejlesztésében biztosítani akarta politikai tevékenységének legális szervezeti formáit. Ezért már 1938-ban arra törekedett, hogy kiszélesítse a korábban megalakított munkáspárt bázisát és támpontjait és kifejlessze a politikailag szélesebbkörűen megalapozott Dolgozó Nép Pártja tevékenységét.

Ezen akciójának keretében a JKP erőfeszítéseket tett arra, hogy biztosítsa az együttműködést azokkal a politikai csoportokkal, amelyek meghatározott környezetekben ellenzéki tevékenységgel és a széles néptömegek érdekeiért vívott harccal szereztek tekintélyt. Vajdaság területén a JKP-nak ez az akciója arra irányult hogy megszerezze az egyesült ellenzék vajdasági szárnya, illetve a Vajdasági Mozgalom támogatását, azzal az alapvető feladattal, hogy közös akciókat folytassanak az ország politikai életének demokratizálására, a munkásosztály és a szé-

les néptömegek gazdasági helyzetének javítására, a nemzeti kérdés rendezésére az állam föderatív elveken való átszervezése keretében úgy, hogy az átszervezett politikai rendszerben Vajdaság föderatív, illetve autonóm egység legyen.

E téren 1938 folyamán jelentős eredmények születtek. Megalapozódott az együttműködés a Vajdasági Mozgalom csoportjával, amelynek élén dr. Dušan Bošković-Duda, illetve a szabadkai terület csoportjának élén Jakša Damjanov ügyvéd állt. Bizonyos politikai sikerek mutatkoztak Szabadkán is már 1938 végén, úgyhogy 1939-ben éppen ezen a területen született meg a legnagyobb siker Vajdaságban. Az 1938. december 11-i parlamenti választásokon a Dolgozó Nép Pártja a Vajdasági Mozgalommal együtt vett részt, amelynek végrehajtó bizottságában az 1938 tavaszán kötött egyezmény értelmében a Dolgozó Nép Pártjának egy képviselője is helyet kapott. Mivel azonban a JKP erői ebben az időben még csekélyek, és a konszolidálódás folyamatában voltak, s a Dolgozó Nép Pártjának kezdeményező bizottságai is viszonylag kis létszámúak voltak, továbbá „a Vajdasági Mozgalomba tömörült polgári pártok hűtlensége miatt, ez a részvétel csupán a Vajdasági Mozgalom és jelöltjei legtevékenyebb támogatására korlátozódott ebben a választási harcban”. Emellett „a hatóságok meghíúsították az önálló munkásmozgalom nyilvános érvényesülését Vajdaságban, maga a Vajdasági Mozgalom pedig már az együttműködés első napjától kezdve igyekezett háttérbe szorítani a pártot”.

Ezért az 1938 decemberi parlamenti választásokon a Dolgozó Nép Pártjának csupán négy jelöltet sikerült állítania, mégpedig Topolya, Törökbecse, Versec és Šid járásban. A legjelentősebb sikereket a párt a topolyai és törökbecsei járásban érte el, ahol jelöltje, Jakša Damjanov 853 szavazatot kapott, ebből csak Csantavéren több mint 600 szavazatot, vagyis megszerezte az abszolút többséget, míg a törökbecsei járásban a párt jelöltje 1673 szavazatot kapott.

A JKP vajdasági tartományi bizottsága e választásokat értékelve az 1940 szeptemberében megtartott hatodik tartományi értekezlet elé terjesztett beszámolójában többek között megállapította, hogy az Önálló Demokrata Párt (SDS) a Vajdasági Mozgalom (VP) eszméjét és szervezetiét saját pártcéljaira akarta kihasználni. „Ez a legjobban az 1938. évi választások alkalmával tűnt ki, amikor a VP-ban képviselt SDS nem állított egyetlen munkás jelöltet sem (...), de nemcsak ekkor. Jóllehet a párt tagjai a választási akcióban a legtevékenyebb harcosok és a terepi választási küzdelem hordozói voltak, az SDS vezető személyiségei meghíúsították fellépésüket a tömegek előtt. A VP sikereit és a közös akciókat a SDS a saját számlájára akarta elkönyvelni.” Mindezek ellenére azonban ezek a választások kedvező lehetőséget nyújtottak a párt platformjának népszerűsítésére és arra, hogy sok aktivistája közelebb kerüljön a széles néptömegekhez és az ország demokratizálásának, valamennyi nemzete és nemzetisége egyenrangúságának tényleges harcosai-ként érvényesüljenek.

A Dolgozó Nép Pártja Vajdaságban 1939 folyamán, főleg pedig végén jelentősebb sikereket ért el. Ebben az időben Zágrábban Ognjen Prica és Božidar Adžija, e kimagasló kommunisták és jelentős publicisták szerkesztésében jelent meg a *Naše novine* mint a Dolgozó Nép Pártjának szócsöve. A lap legális volt, egyes számait azonban betiltották, és ille-

gálisan terjesztették. A *Naše novine* több példányát rendszeresen terjesztették Szabadkán és környékén, mégpedig nemcsak legálisan, hanem a betiltott számokat illegálisan is. Ezért a szabadkai rendőrség 1939 tavaszán gondosan, de sikertelenül kutatót a lap terjesztői után Szabadka területén. Ebben az évben „kihasználták minden eszközt arra, hogy a Dolgozó Nép Pártját teljesen legalizálják”. Mivel pedig ebben az időszakban az Önálló Demokrata Párt Vajdasági Mozgalomban levő vezetősége nagyjából felhagyott a mozgalom politikájával, a Dolgozó Nép Pártja 1939-ben politikai munkájában önállóbbá vált.

1939 őszén a Dolgozó Nép Pártjának vajdasági kezdeményező bizottsága szerbhorvát és magyar nyelven kiadta platformját és kiáltványát. A DNP platformjában meghatározta céljait és feladatait az ország demokratizálásáért, illetve a politikai szabadságjogokért, a munkásosztály, a dolgozó parasztság és más társadalmi struktúrák érdekeiért, főleg pedig a Vajdaságban élő nemzetiségek teljes gazdasági, politikai és kulturális egyenrangúságáért folyó harcban. Ezzel kapcsolatban a DNP platformja többek között megállapítja:

„A dolgozó népek saját párttal kell rendelkeznie. A DNP megalakítására létesült kezdeményező bizottságok azon az állásponton vannak, hogy manapság egyetlen szervezett munkás- és parasztpárt sem létezik, amely a dolgozó nép többségének érdekeit is képviselné. Ezért csatlakozni akarnak a párt végleges megalakításához, amelynek alapvető irányelvei az alábbiak lennének:

1. A munkásosztály önálló politikai tényező, sajátos követelése és céljai vannak, amelyek nem valósíthatók meg semmilyen más párt, csak a saját pártja útján.

2. A munkásosztály a népi kormányért vívott népi harcban való részvétele után a teljes politikai egyenrangúság alapján kész együttműködni minden demokratikus erővel.

3. A munkásosztály úgy véli, hogy harca csak akkor lehet sikeres, ha ezt a város és falu dolgozó népének minden rétege folytatja. A munkásosztály magát az egész dolgozó nép összetevő részének tekinti.”

A nemzetközi politikai helyzetet és a megkezdődött második világháborút értékelve a platform hangsúlyozza, hogy az ország demokratikus erőinek alapvető feladata: „a legeltökéltebb harcot indítani mindenki ellen, aki hazánkat is be szeretné vonni a mások érdekeiért folyó imperialista háborúba”. Ennek érdekében az összes demokratikus és haladó szellemű erőket a béke megőrzéséért vívott harcra kell tömöríteni, ez pedig csak úgy érhető el, ha biztosítják a Szovjetunióra támaszkodó balkáni államok szövetségét.

A DNP vajdasági harcának a platformban megfogalmazott alapvető politikai céljai is kristálytiszták és messzehatóak voltak. Ezen alapvető kérdéssel kapcsolatban a platform az alábbiakat is leszögezte:

„Vajdaságnak sajátos feladatai vannak mind gazdasági, mind nemzeti téren, mivel önálló történelmi egység, amely saját hagyományokkal rendelkezik (...) A DNP vajdasági kezdeményező bizottsága azon az állásponton van, hogy a jövőbeni állami berendezésben Vajdaságnak a többi tartománnyal egyenrangú egységnek kell lennie.” Tito elvtársnak és a JKP-nak a nemzeti kérdéssel kapcsolatos álláspontjait híven tolmácsolva a DNP platformjában hangsúlyozta: „követeli a föderatív állami berendezést, amelyben a nemzeteknek és a tartományoknak meglesznek a

saját föderatív, illetve autonóm egységei, és ezek keretében minden ügyet a nép intéz saját szabadon választott képviselői útján”. A platform végül hangsúlyozza: „A DNP követeli, hogy Vajdaság is egy autonóm egység legyen, tekintettel sajátos gazdasági, szociális és nemzeti-ségi struktúrájára és sajátos történelmi és nemzeti-ségi hagyományaira.”

Politikai akciókat folytatva az ország demokratizálásáért, a nemzeti kérdés helyes megoldásáért és a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságáért, a munkás szervezetek szervezkedésének és tevékenységének politikai szabadságáért, a meglévő szociális törvényhozásnak a mezőgazdasági munkásságra való kiterjesztéséért, az addigi agrárreform revíziójáért, a parasztok adósságainak eltörléséért és a progresszív megadóztatás bevezetéséért, küzdve a tömeges munkanélküliség és az állandóan fokozódó drágulás ellen, a Dolgozó Nép Pártja számos hívet és szimpatizánst szerzett Vajdaság-szerte. Kezdeményező bizottságai 1939 végén már nemcsak Szabadkán, hanem Csantavéren, Žedniken és Bajmokon is tevékenykedtek. Szabadkán 1939 szeptemberében megtartották a Dolgozó Nép Pártja híveinek szélesebb körű gyűlését, decemberben pedig Szabadkán tartották meg a DNP négy tartományi értekezlete közül a másodikat. 1939 szeptemberében megindult a *Népszava* című lap 25 000 példányban, decemberben pedig a *Narodni glas* 5000 példányban. E lapok kiadója és felelős szerkesztője névlegesen Jakša Damjanov ügyvéd, a JKP szimpatizánsa és közeli munkatársa. A szóban forgó újságok tényleges szerkesztése azonban a JKP kezében volt. Formailag mind a két újság „politikai és szociális hetilap” volt, mint ahogyan a lapok fejléce alatt is állt, valójában azonban ezek a Dolgozó Nép Pártjának szócsövei voltak. E lapok szerkesztő bizottságában és legközelebbi munkatársai között a JKP és a SKOJ legkimagaslóbb szabadkai és általában vajdasági vezetői voltak. Közvetlen tevékenységet folytatott a szerkesztőségben: Žarko Zrenjanin-Uča, Svetozar Marković-Toza, Jusuf Tulić, Mayer Ottmár, Szabó Géza, Simokovics Rókus, Matko Vuković, Đoko Jovanić, Cseh Károly, Vladimir Kolarov-Koča és mások.

1939. szeptember 24-étől 1940 január második feléig a *Népszava* 18 száma, 1939 december elejétől az 1940. január 20-án történt betiltásáig pedig a *Narodni glas* 7. száma jelent meg. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy ebben az időben Szabadkán megjelent a *Híd* című haladó szellemű folyóirat is Mayer Ottmárnak, a JKP észak-bácskai körzeti bizottsága szervező titkárnak szerkesztésében. Rajta kívül a folyóiratban egy ideig közreműködött még (1938-ban) Pap Pál, Szabó Géza, Löbl Árpád és sok más kommunista.

Jóllehet a *Népszava* és a *Narodni glas* rövid ideig jelent meg, mégis igen jelentős szerepet töltött be, és hozzájárult ahhoz, hogy a JKP lényeges kérdésekkel kapcsolatos álláspontjai és nézetei a legközvetlenebb módon jussanak el a széles néptömegekhez és jelentős mértékben megszilárdítsák a forradalmi demokratikus mozgalom frontját nemcsak Szabadkán és környékén, hanem Vajdaságban és tágabb értelemben is.

*

A Josip Broz Tito vezette új pártvezetőségének a széles néptömegek Dolgozó Nép Pártja platformja köré való tömörítésével és a széles körű forradalmi demokratikus és antifasiszta mozgalom megalakításával kap-

csolatos messzeható koncepcióit sikeresen érvényesítve Vajdaság, s így Szabadka és környéke kommunistái is sikeresen elvégezték a feladat rájuk eső részét, noha ebben az időben a JKP és a SKOJ viszonylag kis létszámú volt.

A legkülönbébb szervezeti formák, társulatok és egyesületek révén tevékenykedve, a JKP meghatározott sikerrel működött a meglévő haladó szellemű és emberbaráti nőegyletek útján is. A JKP soraiban Vajdaságban 1939 végén csupán tíz-egynéhány, 1940 októberében pedig már több mint 30 nő volt, a SKOJ soraiban pedig harminc-egynéhány lány. Ez azonban nem gátolta őket abban, hogy több-kevesebb sikerrel felelősségteljes feladatokat vállaljanak és harcoljanak a jogfosztottak és leigázottak elemi egyenrangúságára irányuló alapvető törekvéseinek megvalósításáért, a nők általános választójogaiért. Az ország haladó szellemű nőmozgalmának általános akcióit a szabadkai és Szabadka környéki haladó szellemű nők is magukévá tették, élükön a JKP és a SKOJ tagjaival, valamint az osztályjellegű szakszervezettel. A nőmozgalom jobboldali, kizárólag feminista koncepciói ellen folytatott mindennapi harcukban sikra szálltak a mozgalom osztályjellegű orientációjának érvényesüléséért és a forradalmi demokratikus mozgalom széles körű platformja alapján való aktivizálásáért. Ilyen értelemben igen nagy jelentőségű e vidék nőinek a Dolgozó Nép Pártja szabadkai kezdeményező bizottsága maradéktalan támogatásával és részvételével alaposan megszervezett és jól végrehajtott tömeges akciója a választójog megszerzéséért.

A nőegyletek szövetségének 1939 májusában Belgrádban megtartott igazgató bizottsági ülésén megvitatták ezt a kérdést, és vele kapcsolatban határozatokat hoztak. Az említett ülés határozatainak szellemében, akkor, amikor kilátásba helyezték az ország demokratizálását, ez a kérdés időszerűvé vált. A *Žena danas* című haladó szellemű folyóirat útján, amelynek több számát rendszeresen Szabadkán is terjesztették, valamint különleiratok útján felhívták az összes nőszervezeteket és az ország szakszervezeti mozgalmának számos nőtagját, hogy csatlakozzanak a politikai akcióhoz, amellyel gyűlések útján és más módon követelik majd a kormánytól, hogy a népszkupstinában hozzon törvényt, amely választójogot ad a nőknek. Ezt a széleskörűen megalapozott akciót a szabadkai, illetve vajdasági haladó szellemű nők is fenntartás nélkül magukévá tették. Így azután alapos előkészületek után 1939 végén és 1940 elején sok vajdasági városban nőgyűléseket tartottak. Az 1939. december 17-én Szabadkán megtartott gyűlésen mintegy 200 nő jelent meg. Ezen többek között beszédet mondott Fügedi Ágnes munkásnő, a Jugoszláv Egyesült Munkásszakszervezeti Szövet (URSS) tagja, valamint Mirjana Bujic haladó szellemű egyetemista, aki többek között hangsúlyozta: „Csak a diktatúra és a reakció uralma foszthatja meg népünk felét a szavazati jogról, mert fél tőle. Az eddigi hatalmon levők nem dicsekedhetnek demokráciával.”

A haladó szellemű nők szabadkai gyűlésén és más városokban megtartott gyűlésein sok tekintetben azonos határozatokat fogadtak el, amelyek követelték „a nő munkával kapcsolatos minden egyenlőtlenségének megszüntetését és megghiúsítását, egyenlő fizetések és bérek juttatását egyenlő munkáért, a nők tényleges munkavédelmét és az anyaság teljes védelmét...” Emellett ezek a határozatok megállapították: „Az első

lépés a nők egyenrangúsága felé az általános aktív és passzív választójog minden nő számára minden törvényhozási és önkormányzati testülettel kapcsolatban...” A továbbiakban követelték a kormánytól, hogy „váltsa valóra az ország demokratizálásáról a népnek adott ígéretét. Ez magában foglalja a nép felét alkotó nők számára a választójog megadását is. Ezért követeljük, hogy a népszkupstina új választási törvénye adja meg minden nőnek az általános aktív és passzív választójogot a szabad és titkos választásokon.”

Az általános gyűléseken kívül, amelyeken, mint a szabadkai gyűlésen is, a nők számára választójogot követeltek, 1939 végén országszerte megszervezték aláírások gyűjtését egy petícióra, amely ugyanezt követelte a kormánytól, valamint megszervezték levelezőlapok küldését is. 1939. december 2-án Szabadkáról és húsz-egynéhány más vajdasági helységről körülbelül 2500 ilyen levelezőlapot küldtek a kormány elnökének címére.

A haladó szellemű nők országszerte jól megszervezett és tömeges akciói azonban nem jártak sikerrel, de közvetlenül előmozdították elsősorban a munkásnők újabb tömörülését a széleskörűen megalapozott forradalmi, demokratikus és antifasiszta platform alapján.

*

A rezsim nem tűrhette a JKP befolyásának erősödését a Dolgozó Nép Pártja útján 1939 végén és 1940 elején, s így egyre gyakrabban gátolta, megnehezítette munkáját. A rezsimnek a DNP elleni terrorja különösen 1940 elején fokozódott. A DNP értekezleteit és gyűléseit egyre gyakrabban betiltották, aktivistáinak munkáját meghiúsították, aktivistáit letartóztatták és a Dolgozó Nép Pártjának egész tevékenységét a legalizálás felé vezető útról az illegális munka felé szorították. Így 1940. január 20-án betiltották a *Narodni glas*t, illetve a *Népszavát*, majd letartóztatták és a bilećai koncentrációs táborba internálták kiadóját és névleges szerkesztőjét, Jakša Damjanovot, a JKP szimpatizánsát és munkatársát, valamint a szabadkai dr. Steinfeld Sándort, a JKP tagját, a DNP közeli munkatársát. Mivel ez a terror is igen nagy méreteket öltött, a Dolgozó Nép Pártjának legális munkája pedig gyakorlatilag meghiúsult, a JKP kénytelen volt 1940 elején felhagyni a DNP további kiépítésén folytatott munkájával, a pártszervezetek azonban utasítást kaptak, hogy tömörítsék maguk köré a DNP volt híveit és szimpatizánsait, alakítsanak belőlük politikai csoportokat és így a Dolgozó Nép Pártja helyett folytassák a politikai akciót a dolgozó nép szövetségének létrehozásán és megszilárdításán.

3. AZ IFJÚSÁGI MOZGALOM

A Jugoszlávia elleni fasiszta agressziót megelőző években az ifjúsági mozgalom a forradalmi demokratikus mozgalom egyik legjelentősebb összetevője volt. Ez a Jugoszláv Ifjúkommunista Szövetség (SKOJ) illegális szervezetei megújulásának és megszilárdulásának időszaka volt, de számos olyan ifjúsági szervezet tömegesedésének és különféle félig legális és legális tevékenységének az időszaka is, amelyben a SKOJ és a

haladó szellemű ifjúsági mozgalom tagsága közvetlenül jelentős befolyást gyakorolt.

Ezekben az években Szabadka és környéke területén is igen fejlett volt az ifjúsági mozgalom. Ebben az időben a városban működött a jogi fakultás is mintegy 300 hallgatóval, jelentős volt a haladó szellemű egyetemista mozgalom hatása is. A város egyetemista mozgalmának gerince néhány éven át a Svetlost elnevezésű egyetemista szervezet volt, amelyben már a harmincas évek közepe óta a JKP és a SKOJ több tagja tevékenykedett. Idővel ez az egyetemista egyesület a szóban forgó fakultás hallgatóinak majd 80 százalékát tömörítette. A Belgrádi Egyetem szakmai egyetemista egyesületeinek akcióbizottságával a legszorosabban együttműködve — a Belgrádi Egyetemhez tartozott a szabadkai jogi fakultás is — a szabadkai haladó szellemű egyetemista mozgalom közvetlenül bekapcsolódott mindazokba a politikai akciókba, amelyeket ebben az időben a JKP és a SKOJ folytatott.

A szabadkai egyetemisták és középiskolások jelentős részének politikai tevékenységét elsősorban a JKP és a SKOJ több tagjának tevékenysége és nagy befolyása biztosította a jogi fakultáson és a szabadkai középiskolákban, főleg a gimnáziumban, valamint a szakszervezetekbe szerveződött munkásság ifjúsági alosztályaiban. Mivel pedig 1938-ban Szabadka területén 3296 ipari tanuló (inas), 844 félig szakképzett munkás (segéd) és számos fiatal mezőgazdasági munkás és napszámos volt, így igen széles körű társadalmi bázis létezett a JKP és SKOJ sikeres tevékenységére.

Igy a mindennapi, látszatra jelentéktelen munka és a JKP és SKOJ több tagjának harca minden ifjúért és lányért, jelentős eredményekkel járt. Az egyetemista, középiskolai, városi és környékbeli munkás- és parasztifjúság soraiban folytatott széleskörűen megalapozott ideológiai-politikai, kulturális-oktató és más tevékenységgel biztosították az alapvető feltételeket az ifjúsági mozgalom általános sikereire, nemzetek közötti, osztálypolitikai és cselekvési egységére.

A szabadkai ifjúsági mozgalmon kívül jelentős erőt képviselt és rendkívül nagy sikereket ért el a Novi Žednik-i ifjúsági mozgalom is; itt 1940-ben a JKP-nak és a SKOJ-nak körülbelül 100 tagja és tagjelöltje tevékenykedett, mégpedig úgyszólván kizárólag az ifjúság köréből. Ebben az időben egyetlen más vajdasági faluban sem volt ilyen tömeges az ifjúsági mozgalom. 1939. október 15-étől kezdve Novi Žednikben sikeresen tevékenykedett a vajdasági telepések Preporod (Újjászületés) nevű kulturális szövete, amelynek központi személyisége Milutin Morača, a JKP tagja, joghallgató volt. Az igen fejlett kulturális és felvilágosító munka útján, amelyben jelentős szerepet töltött be a haladó szellemű irodalommal jól ellátott könyvtár és olvasókör, valamint a sportalosztály sokoldalú munkája és a sakkalosztály állandó munkája, a forradalmi erők befolyása gyorsan megszilárdult. Kellően szemléltetik ezt azok az adatok, hogy Novi Žednikben 1939-ben a SKOJ-nak 28 tagja volt, 1940-ben pedig már 92. 1939-ben ebben a faluban megalakult a SKOJ helyi bizottsága is, amelynek titkára Đoko Jovanić volt. Mivel pedig a faluban igen fejlett volt az ifjúsági mozgalom, 1940-ben megalakították itt a SKOJ észak-bácskai körzeti bizottságát. Összetételében a Novi Žednik-i aktivisták közül helyt kapott Ilija Pualić, mint titkár és Đoko Jovanić, valamint Nikola Kmezić, mint tag.

A haladó szellemű ifjúsági mozgalomnak Szabadka területén még néhány más helységben voltak erői és támpontjai. Csantavéren számos ifjú volt tagja a Földmunkások Országos Szövetségének. A faluban a háború előtt erős pártszervezet működött, az ifjúsági aktíva azonban csak 1940 végén és 1941 elején fejtett ki sikeresebb tevékenységet. Az ifjúsági mozgalomnak számottevő erői működtek Tavankuton, Bajmokon, Šupljakon, Dušanovacon, Dobrovoljačko selóban és még néhány más Szabadka környéki faluban, és ezek a legszorosabb kapcsolatban álltak az ifjúsági mozgalom Novi Žednik-i és szabadkai központjával. Így Šupljakon és Dušanovacon, ahol a JKP-nak és SKOJ-nak néhány fiatal tagja élt, sikeresen, noha rövid ideig tevékenykedett 1941-ben a vajdasági telepések Preporod nevű kulturális szövetkezetének néhány albizottsága. Az ifjúság sikeres tevékenységet végzett Bajmokon, ahol kimagasló szerepe volt Vukan Đukićnak, a JKP tagjának, a SKOJ titkárának. Dobrovoljačko selóban igen nagy befolyást gyakorolt az ifjúságra a fáradszató Ilija Lubarda, Sava Vujić és Stevan Banjanin, a JKP tagjai, valamint a SKOJ néhány tagja.

Kitartóan és megalkuvás nélkül harcolva az egyetemek autonómiájáért, az alapvető demokratikus jogokért és szabadságjogokért, hazánk fasiszálása, az uralkodó osztály vezetőségeinek az ország háborúba való bevonására irányuló mesterkedései ellen, küzdve az egész ifjúság jobb lét- és munkafeltételeiért, e vidék egyetemista illetve ifjúsági mozgalma egészében véve éppen a háború előtt jelentős politikai erőként jutott érvényre.

Szabadkán és környékén ebben az időben az ifjúsági mozgalom vezető ereje az egyetemista ifjúság volt. A Svetlost nevű szakmai egyetemista egyesületben és rajta kívül kifejtett tevékenysége, közvetlen és igen élénk kapcsolatai a város és a környékbeli falvak összes ifjúsági struktúráival, főleg pedig legszorosabb kapcsolata a belgrádi egyetem haladó szellemű egyetemista mozgalmanak harcával az egész mozgalmat új dimenzióval gazdagította. A jogi fakultás mindig mozgékony egyetemistái például már a harmincas évek derekától kezdve politikai és más akciókat a leggyakrabban azon akciók keretében hajtották végre, amelyeket egy meghatározott időn át a Belgrádi Egyetem haladó szellemű hallgatói szerveztek. Így a szabadkai jogi fakultás haladó szellemű egyetemistái 1938. május 23-án megtartott általános gyűlésükön úgy döntöttek, hogy május 25-én egynapos sztrájkba lépnek, szolidaritást vállalva a Belgrádi Egyetem hallgatóival, akik az egyetem autonómiájának védelmére kelt egyetemisták nagyobb csoportja elleni üldözés és e csoport tagjainak letartóztatása ellen harcoltak.

1939 márciusának végén az egyetemisták, a középiskolások, a munkás- és parasztfiatalok tömegesen fogadták a vasútállomáson a cseh menekülteket, akik Romániából Vajdaságon át tértek vissza hazájukba. A barátságot, testvériséget és a Szabad Csehszlovák Köztársaságot éltető összegyűlt fiatalok és mások ellen közbelépett a rendőrség, mert a fasiszta német agresszió által közvetlenül fenyegetett csehekkel való szolidaritásnak ez az akciója jó alkalom volt arra, hogy nyíltan kiálljanak és tüntessenek a jugoszláv fasisztabarát kormány és általában a fasiszmus ellen. „Megvédjük a hazát” jelszóval a tüntetők a vasútállomásról a város központja felé haladtak. A rendőrség kemény ellenállásába ütköztek, amely kíméletlenül közbelépett, és így az egyenlőtlen harcban a rend-

örök gumibotjainak csapásai alatt a tüntetők tömege feloszlott. A szabadkai és Szabadka környéki ifjúság e jelentős politikai akciója közvetlenül hozzájárult az ifjúság forradalmi, demokratikus és antifasiszta mozgalom iránti rokonszenvének fokozásához.

A következő jelentős tömeges politikai akciót a szabadkai jogi fakultás hallgatói 1939. december 6-án hajtották végre. Ezen a napon tiltakozó gyűlést tartottak és egynapos sztrájkot hirdettek a Belgrádi Egyetem munkásai és egyetemistái által a Cvetković—Maček-féle kormány bel- és külpolitikája, valamint Jugoszláviának a háborúba való bevonására vonatkozó tervek ellen indított igazságos harcával való szolidaritásuk jeléül.

Amikor pedig 1939. december 14-én a csendőrség és a rendőrség a puszta kezű munkásokra és egyetemistákra támadt és a belgrádi utcákon több tüntetőt meggyilkoltak és megsebesítettek, és közöttük súlyosan megsebesült Bosa Milićević, a gazdasági és kereskedelmi főiskola Novi Žednik-i hallgatója, a szabadkai jogi fakultás egyetemistái nyíltan támadták a burzsoázia rendszerét és terrorját, röpiratokat sokszorosítottak és terjesztettek a belgrádi utcákon lezajlott eseményekről.

1940. február 20-án Bosa Milićević a kórházban belehalt sérüléseibe. A szabadkai jogi fakultás egyetemistái a belgrádi szakmai egyetemista egyesületek akcióbizottságával együtt mindent elkövettek, hogy február 21-én Milićević temetését a kormány, a terror és az erőszak elleni nyilvános politikai támadásra használják fel. Bosa Milićević temetésén, február 21-én a helybeli és környékbeli fiatalok nagy tömege gyűlt össze, továbbá a szabadkai, újvidéki és belgrádi egyetemista szervezetek képviselői. A Belgrádi Egyetem szakmai egyetemista egyesülete akcióbizottságának 1940. február 22-i ülésén vezetett jegyzőkönyvében Bosa Milićević temetéséről többek között ez áll: „A žedniki temetés tökéletes volt. A gyászmenetben több mint 200 ember vett részt. Tizenegy beszéd hangzott el. A sírra 18 koszorút helyeztek.”

A szabadkai és Novi Žednik-i egyetemisták és ifjak dacosan és nagy számban vettek részt a Bosa Milićević, Mirko Srzentić és Živko Marković emlékének szentelt gyászüléseken, és megfogadták, hogy tekintet nélkül az áldozatokra, még inkább tömörítik soraikat és még eltökéltebben folytatják a harcot az egyetem autonómiájáért, a demokratikus jogokért, a kenyérért, a békéért és a szabadságért. Elkötelezettségüket maradéktalanul tettben is kifejezésre juttatták azzal, hogy bekapcsolódtak az illegális és legális politikai akciókba, amelyeket ebben az időben a JKP és a SKOJ kezdeményezett és hajtott végre mind a városban és környékén, mind országszerte.

4. AZ OSZTÁLYJELLEGŰ SZAKSZERVEZETI MOZGALOM

A JKP szervezeti rendeződésének és megszilárdulásának, valamint a forradalmi demokratikus mozgalom fejlődésének időszakában a forradalmi erők igen jelentős sikeres tevékenységet fejtettek ki befolyásuk további fokozása és a szakszervezetekben uralkodó állapotok rendezése érdekében. A kommunistáknak a szakszervezetekben folytatott, korábban szűk alapokra helyezett tevékenységétől eltérően és e tevékenységnek lényeges megváltoztatásától, a JKP 1934 decemberében megtartott

negyedik országos értekezletétől kezdődően a JKP fokozatosan egyre inkább növelte befolyását nemcsak a Jugoszláv Egyesült Munkásszakszervezeti Szövetségben (URSSJ), amely körülbelül negyven szakmai és regionális szövetséget egyesített, hanem a Nyomdászok Szövetségében, az Általános Munkás Alkalmazottak Szakszervezetében (ORNS), a Bank-, Biztosítóiintézeti, Kereskedelmi és Ipari Tisztviselők Szövetségében (SBOTIČ) és még néhány más szervezetben. Ugyanebben az időben a forradalmi erők nehéz harcot folytattak a szocialisták ellen és saját pozícióik megszilárdításáért a Jugoszláv Földmunkások Országos Szövetségében (ZSPRJ), amely 1936/1937-ben a legtömegesebb szakszervezeti szövetség volt Vajdaságban, és az URSS keretében működött. A forradalmi erőknek a Szövetség szocialista és szociáldemokrata vezetősége vezető pozíciói és opportunistá politikája elleni igen bonyolult és súlyos harca azonban nem járt a kívánt sikerrel. Ellenkezőleg, az opportunisták kezében levő központi igazgatóság heves bírálata és a ZSPRJ 1937 novemberében megtartott újvidéki kongresszusán bekövetkezett nyílt összeütközés, valamint az osztályharcos erőknek nemcsak az összes fórumokból, hanem sok szakszervezetből való kizárása, sőt a ZSPRJ szervezeteinek erőszakos feloszlatása után — ilyen próbálkozások voltak Szabadkán, Csantavéren, Novi Žedniken és Bajmokon — e szövetség sorai rohamosan lemorzsolódtak. Az 1936/1937-es évben 211 helyi szervezetben összesen 23 734 tagja volt a Szövetségnek, de az említett események következtében hamarosan gyakorlatilag megszűnt. 1939 márciusában, amikor a szövetség utolsó kongresszusát tartotta, keretében már csupán néhány reformista alosztály működött „alig néhány száz munkással”. Sikertelenek maradtak e szövetség egykor osztályharcos szervezeteinek, vagyis azoknak a szervezeteknek a követelése, amelyekben kommunisták működtek — mint például a szabadkai, a csantavéri, a bajmoki, a Novi Žednik-i és még sok más szervezet —, hogy oszlassák fel a szocialisták vezetete, rájuk kényszerített központi igazgatóságot és demokratikus úton a tagság akaratával új központi igazgatóságot válasszanak. Egészen 1940 nyaráig az URSS számbelileg gyengébb volt, mint 1937-ben, amikor Vajdaságban 6500 ipari és kisipari munkástagja volt, illetve az ipari és kisipari munkások 6 százaléka, vagyis a mezőgazdasági dolgozókat kivéve 15 794 tagja volt, akik közül Szabadka területén 1472. 1940 nyarán az URSS-nak mindössze körülbelül 4500 ipari-kisipari munkás tagja volt, vagyis e munkások 4 százaléka. Az URSS ilyen helyzete „a rezsim nyomásának és az akciók rezsim általi meghíúsításának”, valamint a szocialisták szociálpatrióta tevékenységének következménye volt, akik a rezsim segítségével vezető pozíciókat foglaltak el a szakszervezetekben és a munkásintézményekben. Emellett az URSS tevékenységét és sikerét megnehezítette és gyengítette az egyre agresszívabbá váló és a rezsim által sokoldalúan támogatott Jugoszláv Munkásszakszervezet (Jugoras). Bomlasztó tevékenysége az osztályszakszervezeteknek nemcsak a szervezeti, hanem minden más erőfeszítéseit is gyengítette Szabadkán, főleg pedig Csantavéren. A Jugoras-nak 1938 derekán sikerült Szabadkán is megalakítania szervezetét és bizonyos sikereket elérnie a villanytelep és a Zorka munkásai, a fém munkások, vasutasok és mások körében, míg Csantavéren, ahol igen sok volt a földnélküli, a Jugoras bomlasztó tevékenységével rendkívül megnehezítette a ZSPRJ egykori legerősebb és legtevékenyebb szervezetének munkáját.

A Jugoras bomlasztó hatása érezhető volt Bajmokon és Tavankuton is, sőt időnként más helységeken is Szabadka területén.

Ha ehhez hozzátesszük még hogy: 1940-től kezdve a szabadkai rendőrség követte a URSS helyi szakmaközi bizottságától (MMO), illetve a szakszervezeti csoportok vezetésétől, hogy tizenöt naponként pontos adatokat szolgáltatassanak a taglétszámról; az osztályszakszervezeti mozgalom kimagaslóbb aktivistái meghatározott időközönként kötelesek voltak jelentkezni a rendőrségen; a termelés korlátozásával a munkások nagy része munka nélkül maradt; sok embert a háborús veszély miatt katonai gyakorlatra hívtak; betiltották a tömeges gyűléseket, sőt a rendőrség 1940 derekán betiltotta még az MMO ifjúsági alosztálya által időnként megrendezett táncokat és hogy a sztrájkokat gyakorlatilag már 1937, a minimális bérekről szóló rendelet bevezetése óta úgyszólván megműsítették, akkor minden nehézség nélkül felmérhetjük, milyen nehéz feltételei voltak az osztályszakszervezetek tevékenységének Szabadka területén, milyen volt a szervezeti állapotuk és mennyire megritkultak a munkásság anyagi helyzetének javítására irányuló akcióik.

Az egyes szakszervezeti szövetségek szabadkai és környékbeli szervezeteinek a háborút megelőző években uralkodó szervezeti helyzetére vonatkozólag csupán töredékes adataink vannak, és ezek is egyes tevékenyebb szövetségekre vonatkoznak. Az Ácsmunkások Szövetségének egyik legtevékenyebb alosztályát Szabadkán 1933-ban alakították meg újból. 1937 tavaszán a városban élő 1200 ács közül mindössze 238 volt a tagja. 1938 januárjában ennek a szakszervezetnek 101, 1938 decemberében pedig csupán 67 rendes tagja volt, majd 1940 végén tagjainak száma ismét meghaladta a 200-at.

E szervezet keretében a JKP és a SKOJ néhány tagja is tevékenykedett, akik közül kiemelt: Mironicki Károly, a szervezet titkára, Szabó Géza és Győri Ferenc. E szervezet munkája igen fejlett volt. Aktív tagja Futó István, az URSS helyi szakmaközi bizottságának titkára és a Jugoszláv Ácsmunkások Szövetsége Központi Igazgatóságának tagja volt. A SDRJ szabadkai szervezetének keretében női és ifjúsági alosztály, valamint Abrašević néven kulturális és művészeti alosztály is működött, ami e szervezet igen dinamikus és sokrétű munkájáról tanúskodik.

Az Építőipari Munkások Szövetségének szervezetében az 1938 januárjában megtartott évi közgyűlés idején 167 szakképzett és 76 szakképzetlen munkás volt, illetve összesen 243 tag. E szervezet tevékenységét szemléltetik azok az adatok, hogy 1937-ben 46 rendes ülést, 16 igazgatósági ülést és 10 bizottmányi ülést tartottak. Ez a szervezet sikerrel tevékenykedett 1938-ban is, de a megváltozott körülmények, a terror és a korábban kötött kollektív szerződések rendelkezéseinek megszegése miatt 1939 folyamán tagságának jó részét elveszítette, úgyhogy 1939 végén már csak mindössze 130 rendes tagja volt. E szervezetnek, valamint a SDRJ szervezetének sorai csak 1940 második felében kezdtek ismét megszilárdulni, úgyhogy ez év végén mindegyikben több mint 200, vagyis mindkettőben összesen 500 tag volt.

Jelentős munkát fejtett ki a Magánalkalmazottak Szövetségének (SPN) szervezete is, jóllehet a városban élő mintegy 200 magánalkalmazott közül 100-nál sohasem volt több a tagja. E szervezet munkája azonban jóval jelentősebb volt, mert keretében tevékenységet fejtett ki a JKP és a SKOJ több tagja: Lola Vol, Rác Magda, Schwalb Miklós (Nikola) mint

titkár, Balogh Ferenc, Kronstein Ödön, Lukács István (Stevan) és még néhányan.

A második világháborút megelőző években Szabadkán az URSS keretében meghatározott eredménnyel tevékenységet fejtett ki: a Bőrfeldolgozóipari Munkások Szövetségének szervezete, a Textil- és Ruházati Ipari Munkások Szövetségének szervezete, a Borbély- és Parókakészítő Segédek Szövetségének szervezete, amelynek titkára, Stevan Gorčik, tagja volt a JKP-nak és a Jugoszláv Borbélyok és Parókakészítő Munkások Szövetsége igazgató főbizottságának, továbbá a Szállodai, Kávéházi és Vendéglátóipari Alkalmazottak Szövetségének szervezete, a Fém-munkások Szövetségének szervezete, amelyben Szalai József és Dudás Lajos, a JKP tagjai is tevékenykedtek, továbbá a Szobafestő és Mázoló Munkások Szakszervezetének szervezete stb.

Szabadkán, Csantavéren és bizonyos ideig Novi Žedniken és Bajmokon működött a Földmunkások Országos Szövetségének szervezete. A ZSPRJ-nek különösen a csantavéri szervezete volt tömeges és végzett sikeres munkát — egyes időszakokban több száz tagja is volt. A szervezet igazgatósága a kommunisták kezében volt, az igazgatóság élén Gruacs György (Gyula) állt.

Az URSS keretében az egyes szakmai szövetségek szervezeteinek munkáját a helyi szakmaközi bizottság egyesítette és irányította, amelyben a háború előtt a kommunisták döntő szerepet játszottak. Az URSS helyi szakmaközi bizottságának erőfeszítései, hogy megalakítsa az ipari és kisipari munkások szövetségének külön szervezetét, jobban megszervezza a fém-munkások szervezetét és új szervezeti keretekben ismét tömörítse a mezőgazdasági munkásokat, nem jártak a kívánt eredményekkel.

Az MMO munkája, amelynek élén Kozma Gyula (Julije) elnök és Futó István titkár állt, tekintettel a tevékenység általános feltételeire, gyümölcsöző volt és jelentős. Amellett, hogy erőfeszítéseket tett a szervezeti megszilárdításra és a szervezetnek a Jugoras-szal és a rezsimmel szembeni megvédésére, jó eredményeket ért el a kulturális-oktatási és eszmei nevelőmunka megszervezésében, a munkáslapok és folyóiratok, továbbá a haladó szellemű, elsősorban szociális irodalom terjesztésében és számos bérmozgalom valamint néhány sztrájk irányításában.

Az előadások és különféle tanfolyamok, az Abrašević kulturális és művészeti egyesület számos rendezvénye, a sport- és más versenyek, az időnkénti kirándulások útján az osztályszakszervezet sorai a pangás és a tagszóródás után 1940 végén ismét megszilárdultak, s a ZSPRJ-t kivéve, a taglétszámot tekintve, megközelítőleg ismét abba a szervezeti állapotba kerültek, amelyben erejük teljében, 1936/1937-ben voltak.

Az URSS szervezeti keretein kívül Szabadkán a legtevékenyebb a Nyomdászok Szövetségének (SGFRJ) szervezete, illetve bizottsága volt, amelyben a JKP és a SKOJ néhány tagja is tevékenykedett, mint például Simokovics Rókus, Halász Gyula, Gotesman Tibor, Gál István és mások. E szervezetnek 1938-ban 224, 1939-ben 136, 1940 februárjában pedig 124 tagja volt, közöttük 57 szakképzett, 10 félig szakképzett munkás (segéd) 4 szakképzetlen munkás és 44 munkanélküli. E szervezet illetve bizottság tevékenységét és dinamizmusát számos adat szemléltetheti. Az igazgató bizottság 1938 folyamán 21, 1939-ben pedig 29 ülést tartott. 1939-ben 25 rendezvényt tartottak a Nyomdász otthonban és

rajta kívül. Rendszeresen tartották meg a szakmai és politikailag időszerű eladásokat. Sikeres tevékenységet fejtett ki a Grafičar elnevezésű kulturális, művészeti és zenei alosztály, a Grafičar sakk-klub, és ezek faliújságokat is készítettek. Időnként eszperantó-tanfolyamot tartottak, és igen tevékeny volt a Grafičar munkássportklub is. Otthonuk helyiségeiben nagy sikerrel működött a könyvtár is, amelynek 1939-ben 1139, 1940-ben pedig 1720 könyve volt, ezek közül 730 szerbhorvát, 990 pedig magyar nyelven. Érdekesek az elolvasott könyvekre vonatkozó adatok is. 1938-ban 1194, 1939-ben 1314, 1940-ben pedig 1095 ízben vettek ki könyvet olvasásra, mégpedig 296 szerbhorvát és 763 magyar nyelvűt.

E szervezeten kívül viszonylag jó eredményeket ért el a Bank-, a Biztosítóiintézeti, Kereskedelmi és Ipari Tisztviselők Szövetségének (SBOTIČ) bizottmánya is. E szervezetnek 1936-ban 56, 1937-ben 68, 1938-ban 50 tagja volt, 1940 végén pedig a tagok száma meghaladta a 70-et.

*

Az 1938-tól 1940-ig terjedő időszakban a szabadkai és környékbeli munkásság a rendkívül kedvezőtlen körülmények és terror, a gazdasági akciók gátolása és megghiúsítása miatt csupán néhány sztrájkot hajtott végre.

1938 március derekán Szabadkán nyolc cipész lépett sztrájkba. Megmozdulásuk sikerrel végződött. A munkásbéreket 25 százalékkal növelték. Június 17-e és július 25-e között 57 papucskészítő munkás sikertelen sztrájkot folytatott. Ezen a nyáron még két sikeres sztrájk tört ki. Július 16-án sikeres sztrájkot hajtottak végre a ZSPRJ-be szervezett cséplőgépeken dolgozó csantavéri mezőgazdasági munkások, 1938. július 10-étől 14-éig pedig az általános sztrájk keretében a szabadkai Sava és Jadransko biztosító társaság tisztviselői.

Az említett sztrájkokon kívül e vidék munkássága túlnyomórészt sikerrel még húsz-egynéhány bérmozgalmat szervezett, közöttük a szabadkai és csantavéri szabók, borbélyok, ácsok, építőipari és fémmunkások, valamint mezőgazdasági munkások akcióit. Mindezen akciók révén a munkásság érezhetően javította nyomorúságos reálbéréit, úgyhogy e vidék munkásainak átlagos bére 1938-ban 18,27 dinár volt.

1939-ben Szabadka területén nem volt egyetlen sztrájk sem. Ebben az évben a különféle foglalkozású munkások néhány bérmozgalma zajlott le, s 1939 februárjában a kereskedősegédek tüntettek. Tüntetésükkel a hatósági szerveket rá akarták bírni a munkaadók elleni közbelépésre, hogy betiltsák az ifjúság számára a munkát, valamint a vasárnap délelőtti munkát és egységes munkaidőt határozzanak meg.

A munkásosztálynak az állandóan növekvő drágulás elleni harcában nagy jelentőségű volt a szabadkai munkások tömeges általános gyűlése 1939. december 10-én, amelyet az URSS helyi szakmaközi bizottsága szervezett azon akciók keretében, amelyeket az URSS 1939 végén más vajdasági városokban is végrehajtott. A gyűlésen elfogadott határozat többek között megállapítja: „A munkások és alkalmazottak helyzete egyre súlyosabbá válik a drágulás fokozódása és a reálbérek, valamint a névleges bérek csökkenése miatt; a szabad szakszervezetek már évek óta rendkívül súlyos helyzetben vannak és sok esetben akadályoztatva vannak abban is, hogy elvégezzék feladatukat: javítsák a béreket és fi-

zetéseket és rövidítsék a munkaidőt; a szociálpolitikai intézményekben a mai állapotok erkölcstelnek, mert a munkásoknak és alkalmazottaknak nincsenek bennük választott képviselőik; a munka nélküli munkások segélyezése a Nyilvános munkaközvetítő útján a jelenleg érvényben levő rendelet szerint a munkások nagy részére nézve ténylegesen megszűnik.”

A fentiek miatt a szabadkai munkások gyűlése követelte: a létfenntartási költségek indokolatlan növekedésének megghiúsítását, a minimális bérekről szóló rendelet revízióját és 15. szakaszának megszüntetését, „amely gátolja és nagymértékben megghiúsítja a munkaviszonyok jobb rendezésére irányuló kezdeményezéseket; a munkások gondoskodásáról szóló rendelet revízióját, a teljesen szabad szakszervezeti szervezkedés jogának biztosítását; mindazoknak a megbüntetését, akik erőszakosan leváltották a munkáskamara munkások által választott szkupstináját és az újvidéki munkáskamara szkupstinájának, a szabadkai körzeti hivatalnak és más vajdasági városok körzeti hivatalának demokratikus választását”.

1940 folyamán a szakszervezetekbe szervezett munkásság harca a termelés korlátozása következtében előállt súlyos feltételek, a munkanélküliek nagy száma, katonai gyakorlatokra való behívása és más körülmények ellenére is fokozódott. A bérmozgalmak száma ebben az évben az előző évhez képest több mint megkétszereződött. Különösen az Ácsmunkások Szövetsége szervezetének volt számos sikeres bérakciója. Nagy jelentőségű volt a villanytelep 114 munkásának július 9-étől augusztus 23-áig, továbbá a 108 szakképzetlen munkás, utcaseprő 1940. augusztus 24-étől október 4-éig tartó bérmozgalma. Ez év nyarának végén, pontosabban szeptember 17-étől 25-éig a városban sikeres sztrájkot folytatott a Hartmann és Társa cégnél alkalmazott 123 heutes és 132 munkásnő. Ezzel a sztrájkjal a Jugoras káros szerepe ellenére is, amely a sztrájkolókra kényszerítette magát és közvetített ebben az osztályharcban, a munkásságnak sikerült kiharcolnia az átlag 20 százalékos béremelést.

*

Mivel az osztályszakszervezeti mozgalom az év végén érezhetően megerősödött és tömegesítette sorait — Vajdaságban 1940 októberében mintegy 8000, decemberében pedig már mintegy 10 000 munkás volt a tagja, vagyis egész Jugoszláviában összesen 150 000 tagja volt — és mivel az URSS keretében a kommunisták egyre közvetlenebb és nagyobb befolyást gyakoroltak, a jugoszláv kormány december 30-án betiltotta a szervezet további munkáját.

Az URSS betiltásával egyidejűleg bezárták helyiségeit, betiltották lapjait, és elkobozták vagyonát. Ugyanez a sors érte az osztályszakszervezeti mozgalom összes szabadkai és környékbeli szervezeteit. A burzsoázia ezen új frontális rohamával nyíltan szembeszállt e vidék szervezett munkássága. Ez alkalommal a JKP Központi Bizottsága és a JKP Tartományi Bizottsága kiáltványokat adott ki, amelyeket ezeken a vidékeken szerbhorvát és magyar nyelven terjesztett. A szervezett munkásság akciói azonban nem változtatták meg a fasisztabarát kormány határozatát. Az URSS betiltása érvényben maradt. Ezért a JKP utasítást adott, hogy ne hagyjanak fel a szervezett munkával, hanem a megválto-

zott körülmények között a gyárakban és vállalatokban lassan hozzá a munkásegység bizottságainak megalakításához.

Az URSS betiltott szervezetei munkaformáinak megváltoztatására és további tevékenységére irányuló akciók mellett az URSS-on kívül álló szakszervezetek a korábbi szervezeti formákban nagyobb nehézségek nélkül folytatták tevékenységüket, mint például a nyomdászok szövetségének albizottsága, a SBOTIĆ bizottmánya és mások. A szakszervezeti mozgalomban a megváltozott helyzetet a rezsimbarát Jugoras itt is ki akarta használni, de ebben nem ért el jelentősebb sikereket.

A szabadkai kommunisták és forradalmi erők az URSS betiltását azal az eltökéltséggel fogadták, hogy hallatják tiltakozó szavukat. Már 1941 január első napjaiban kidolgozták az összes rendelkezésre álló erők tiltakozó gyűlésre és utcai tüntetésekre való mozgósításának tervét. A JKP és a SKOJ körzeti és helyi bizottságainak január 3-án megtartott ülésén az akciók sikeres végrehajtásának minden vonatkozását elemezve a jelenlevők között felosztották a konkrét megbízatásokat a városban és környékén. A közvetlen politikai előkészületekkel és a tömegek mozgósításával kapcsolatban megállapodtak, hogy még ezen az éjjelen a városban és környékén nagy mennyiségben szétosztják a JKP KB-nak az URSS betiltásával kapcsolatos kiáltványát, az illegális aktivistákat pedig utasították, hogy január 4-én végezzék el az összes előkészületeket az 1941. január 5-ére tervezett tiltakozó gyűlésre és tüntetésekre.

E terv végrehajtása folyamán azonban teljesen véletlenül Szabadka tizedik kerületében a rendőrség a január 4-ére virradó éjjel letartóztatta Halász Gyulát, a SKOJ helyi bizottságának titkárát, és házában szabályzatok után kutatva, egészen véletlenül megtalálta a JKP KB még ki nem osztott kiáltványának példányait. Halász Gyula ütlegetés közber elárulta a JKP körzeti bizottsága és helyi bizottsága, valamint a SKOJ helyi bizottsága tagjainak többségét. A rendőrségnek így nem volt nehéz január 4-én és később letartóztatnia a párt és a SKOJ városi és környékbeli úgyszólván összes vezető kádereit, s így az 1941. január 5-ére tervezett akciók meghiúsultak.

Ezekben a napokban Halász Gyulán kívül letartóztatták még Lazar Nešićet, Mayer Ottmárt, Matko Vukovićot, Bakos Kálmánt, Mironicki Károlyt, Đoka Jovanovićot, Simokovics Rókuszt, Gál Istvánt, Máriás Józsefet, Konstantin Lakenbahot, Antun Suturovićot, Rehák Lászlót, Dimitrije Najdevskit, Klet Józsefet, Újvári Sándort, Boško Stankovićot, Dobai Vilmost és Nikola Kmezićet. Milan Gajin és Ilija Fualić maga jelentkezett a vizsgálóbírónál, hogy megkönnyítse a letartóztatottak helyzetét, miután a rendőrség néhány napig sikertelenül nyomozott utánuk.

A vizsgálóbírónál tartott kihallgatás után egyedül Nikola Kmezićet engedték szabadon, mert a kommunisták és szervezett munkások január 5-ére tervezett akciójának előkészületeivel kapcsolatban tevékenységére vonatkozólag nem volt semmi bizonyíték a bírósági eljárás megindítására. A többieket a szabadkai körzeti bíróság fogházában tartották április első napjaig. A főtárgyalást ügyükben 1941. április 4-én tartották meg, s január 5-én, alig egy nappal a Jugoszlávia elleni fasiszta agresszió előtt, kellő bizonyítékok hiányában valamennyiüket felmentették a vád alól, és szabadon engedték. A párt és a SKOJ úgyszólván egész vezető káderének háromhavi fogsága miatt azonban ebben az időszakban az általános márciusi antifasiszta tüntetéseken kívül jelentősebb politikai

akciók nem is voltak. A szervezett munkásság és antifasiszta néptömegek azonban Szabadkán, Novi Žednikén, Bajmokon és Csantavéren március 26-án és 28-án eltökélten kiálltak, és a legkülönfélébb módon elítélték a Cvetković—Maček-féle kormány áruló politikáját, Jugoszláviának a hármasszerződéshez való csatlakozását, és követelték, hogy Jugoszlávia sürgősen kössön kölcsönös segélynyújtási egyezményt a Szovjetunióval.

Az e vidéken és országszerte lezajlott márciusi tüntetések jelentősége elsősorban abban van, hogy a munkásosztály és népeinek a Kommunista Párt vezetésével megmutatták az egész világnak, hogy szakítottak a terhes múlttal és készek megindulni a nemzeti szabadságukért és függetlenségükért folyó megalkuvás nélküli harc új útján. Ezért ezek az események „a régi burzsoá politikai rendszer első forradalmi áttörését” jelentik és bevezetőjét népeink új sorsdöntő eseménycínek, amelyekhez Szabadkának és környékének munkássága és népei nem csekély mértékben járultak hozzá.

Hornyik György fordítása

HÍD IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1974. FEBRUÁR. — KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRÁIG. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 65700-601-196-os FOLYÓSZÁMLÁRA, ELŐFIZETÉSKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELŐFIZETESI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FÉL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KESZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVI SADON
